

PETAR D. STOJAKOVIC

STRAH U CARSTVU

BANJA LUKA 2017

STRAH U CARSTVU

Prvo kazivanje starog inoka*

Čitava istorija ljudskog roda može se posmatrati kao ciklusi u kojima se ljudski život slavi, slave se postignuća ljudskog roda, a poslije toga dolazi vrijeme kada se se to ruši i uništava. Uzmimo samo sada kao najsvježiji primjer ovo Istočno rimsko carstvo ili Carstvo Romeja kako ga još zovu. To carstvo je još uvijek i veliko i bogato i snažno iako je dva tri zadnja vijeka primijetno oslabilo i smanjila se njegova snaga, njegove granice i njegova moć. Još uvijek je tu moćni Carigrad, slavni Konstantinov grad, Carica gradova kako ga često zovu i koga su se nastojali svi dočepati. Sa Istoka su to prvi pokušali Persijanci, potom Arabljeni, i naposljetku Turci, prvo Seldžuci, a kasnije i Osmanlije. Sa Zapada i Sjevera su to činili Goti, Normani, Sloveni, Bugari, Franci, Germani, Latini, Rusi, Ugri. Tako se i dogodilo da su u zadnjim stoljećima Vizantinci doživljavali upade stranih vojski i teških razaranja, ali na kraju su uspijevali da se odbrane. Oni su dobro upamtili i ranije svirepe upade Huna kao i nešto kasnije upade Mongola ili Tatara "novih Huna", kako ih je tadašnje stanovništvo zvalo, jer su se pročuli po svojoj svireposti. Samo šest vijekova ranije, ne samo Vizantija već i cijela zapadna Evropa je drhtala od straha pred najezdom Huna. Pod vođstvom Atila oni su prvo napadali Istočno rimsko carstvo ili Vizantiju kojim je tada vladao car Teodosije II. Sa svojom bezbrojnom i brzom konjicom Atila je prvo opustošio i osvojio Sirmijum, 447. spalivši grad do temelja, a potom i Singidunum koji se nalazi kod ušća Save u Dunav, i to pomoću teških katapulta i bacača kamena koji su rušili jaka utvrđenja. Osvojivši te gradove većinu stanovnika je pobio a ostatak poveo s sobom u roblje. Krećući se dalje prema jugu dolinom Morave napao je Nissau. Huni su nekoliko dana opsjedali grad i kasapili vizantijske vojnike. Na kraju se grad predao i bio spaljen. Preživjeli su samo oni koji su uspjeli da napuste grad prije nego se obruč oko grada zatvorio. Posakrivali su se po obližnjim šumama. Atila je tako pustošio i osvajao sve gradove krećući se od Niša preko Bugarske približavajući se samom Carigradu. Vidjevši kakva mu opasnost prijeti vizantijski dvor je odmah pristao da plaća Atili danak u zlatu. Carski izaslanik Prisk je sve učestalije kretao na put iz Konstantinopolja i više puta boravio u Atilinoj prestonici u Panonskoj niziji kad se prijeđu rijeke Dunav i Tisa. On je ostavio upečatljiv zapis o tome i opisao Atilinu prestonicu kao jedno malo selo gdje su kuće izgrađene od drveta kao i sam Atilin dvor, ako je to uopšte i ličilo na dvor imajući u vidu ko je bio Atila u to vrijeme, Bič božiji, od koga se, u strahu, tresla cijela Evropa. Najveći i najbogatiji gradovi svijeta toga vremena, Rim i Konstantinopolj koji su imali i više od milion stanovnika i blistali u zlatnim kupolama crkava i palata, su sa strepnjom pazili na svaki korak približavanja Atiline brze konjice. Prisk dalje kaže da su se u Atilinoj prestonici mogli vidjeti nekakvi ogromni drveni zidovi napravljeni od dasaka u čijem središtu je izgrađeno postolje za henskog vođu. Tu je Prisk predao Atili ogromne količine zlata i razne dragocijenosti koje mu je poslao Teodosije u znak sklopljenog mira o nenapadanju. Vizantijski izaslanik u svom zapisu govori da su Huni veseo narod, da vole da pjevaju i da svake večeri priređuju bogate gozbe uz velike vatromete. Opisao je i Atilinu neutoljivu želju za vinom i mladim robinjama.

*Ovdje u ovom mjestu poznat sam kao *inok* (monah) a još češće za mene kažu da sam *dijak* (pisar). *Inok* je crkveni čin za nekog ko se povukao u usamljenost i odrekao se svjetovnog života nastavljajući da živi u čistoti, poslušnosti Bogu i siromaštvu. Dakle, iječ *inok* se odnosi na onog koji je *ini* ili drukčiji u odnosu na ovaj svijet. Bavim se i zapisivanjem ljudske istorije od njenog samog početka pa do danas, te me zato i više raduje ako me ljudi oslovljavaju samo kao *dijak* ili *inok*, a ne monah. Pošto ja zapisujem samo onu istoriju i one istorijske događaje koji su sadržani u mom nasljednom pamćenju (a to znači da je tu sadržano i cjelokupno pamćenje mojih predaka i to od početka ljudskog roda prenoseći se sa koljena na koljeno u vidu kolektivnog pamćenja ili pra-pra slika, tj. arhetipova koje posjeduje svako ljudsko biće) onda se ova moja zapisana istorija često ne podudara sa onom zavničnom koja je pisana i često prilagođavana i krivotvorena po želji pobjednika i na štetu gubitnika, a gubitnici su uglavnom uvijek mali narodi.

Kada je Atila prinudio Istočno Rimsko Carstvo (kasnije nazvano Vizantija) da mu plaća danak u zlatu zauzvrat mira i nenapadnja, krenuo je u rat protiv Zapadnog Rimskog Carstva. Postoji i legenda da je Atila, dok je još kao dječak boravio u Rimu, došao na misao da jednog dana kad odraste i postane vojskovođa, osvoji ovaj grad. Ta misao da jednog dana krene sa vojskom nikad ga više nije napustila. Prilika da to ostvari ukazala mu se već 450. godine kada se sjurio sa svojim konjičkim odredima u Galiju i Lombardijsku niziju. Jedini čovjek u Zapadnom rimskom carstvu, koji se tada mogao suprostaviti Atili bio je zapadnorimski namjesnik Flavije Acije. On je jedno vrijeme bio talac na hunskom dvoru (kao što je i Atila u doba dječastva bio talac na rimskom) i tako upoznao hunski način života, njihove običaje i tradiciju. Kada su ga Rimljani u zamjenu vratili, pokušao je da preotme carski presto od Valentijana za novog cara Rimljana, pa je osuđen na doživotno zatočeništvo. Opasnost od Huna je natjerala Valentijana da ga oslobodi iz tamnice i povjeri mu komandu nad rimskom vojskom. Tako je Acije ponovo postavljen za vrhovnog zapovjednika rimskih legionara. Bila je to velika vojska. Acije je na jugu sakupio velike vojne snage primivši u svoju vojsku Vizigote, Gale, Franke i Burgunde. Acije je prvo uspio da povрати Orlean koji je Atila ranije bio zauzeo. Bio je to prvi poraz Atila i on je otpočeo da se povlači sa bogatim plijenom. Acije ga je u stopu gonio. Hunska vojska je prešla Rajnu nizvodno od Majnce, ali ju je na drugoj strani sačekala odmorane trupe Acija. U rano jutro 20. juna 451. na ravnici Katalaunskih polja započela je odsudna bitka. Tu su se na jednoj strani borili Huni i niz germanskih plemena, među kojima i Ostrogoti, dok su na drugoj strani bile Acijeve trupe Galo-Rimljana kao i neka germanska plemena, među kojima i Vizigoti sa svojim kraljem Teodorikom koji je tu našao i svoju smrt zajedno sa svojim sinom Torsimundom. Huni su zauzeli desnu stranu polja, a Rimljani lijevu. Kada je Atila vidio da je njegova vojska preslaba da bi odnijela pobjedu, Kada je Atila prinudio Istočno Rimsko Carstvo – Vizantiju da mu plaća danak u zlatu zauzvrat mira i nenapadnja, krenuo je u rat protiv Zapadnog Rimskog Carstva. Postoji i legenda da je Atila, dok je još kao dječak boravio u Rimu, došao na misao da jednog dana kad odraste i postane vojskovođa, osvoji ovaj grad. Ta misao da jednog dana krene sa vojskom nikad ga više nije napustila. Prilika da to ostvari ukazala mu se već 450. godine kada se sjurio sa svojim konjičkim odredima u Galiju i Lombardijsku niziju. Jedini čovjek u Zapadnom rimskom carstvu, koji se tada mogao suprostaviti Atili bio je zapadnorimski namjesnik Flavije Acije. On je jedno vrijeme bio talac na hunskom dvoru (kao što je i Atila u doba dječastva bio talac na rimskom) i tako upoznao hunski način života, njihove običaje i tradiciju. Kada je Atila prinudio Istočno Rimsko Carstvo – Vizantiju da mu plaća danak u zlatu zauzvrat mira i nenapadnja, krenuo je u rat protiv Zapadnog Rimskog Carstva. Postoji i legenda da je Atila, dok je još kao dječak boravio u Rimu, došao na misao da jednog dana kad odraste i postane vojskovođa, osvoji ovaj grad. Ta misao da jednog dana krene sa vojskom nikad ga više nije napustila. Prilika da to ostvari ukazala mu se već 450. godine kada se sjurio sa svojim konjičkim odredima u Galiju i Lombardijsku niziju. Jedini čovjek u Zapadnom rimskom carstvu, koji se tada mogao suprostaviti Atili bio je zapadnorimski namjesnik Flavije Acije. On je jedno vrijeme bio talac na hunskom dvoru (kao što je i Atila u doba dječastva bio talac na rimskom) i tako upoznao hunski način života, njihove običaje i tradiciju. Kada su ga Rimljani u zamjenu vratili, pokušao je da preotme carski presto od Valentijana za novog cara Rimljana, pa je osuđen na doživotno zatočeništvo. Opasnost od Huna je natjerala Valentijana da ga oslobodi iz tamnice i povjeri mu komandu nad rimskom vojskom. Tako je Acije ponovo postavljen za vrhovnog zapovjednika rimskih legionara. Bila je to velika vojska. Acije je na jugu sakupio velike vojne snage primivši u svoju vojsku Vizigote, Gale, Franke i Burgunde. Acije je prvo uspio da povрати Orlean koji je Atila ranije bio zauzeo. Bio je to prvi poraz Atila i on je otpočeo da se povlači sa bogatim plijenom. Acije ga je u stopu gonio. Hunska vojska je prešla Rajnu nizvodno od Majnce, ali ju je na drugoj strani sačekala odmorane trupe Acija. U rano jutro 20. juna 451. na ravnici Katalaunskih polja započela je odsudna bitka. Tu su se na jednoj strani borili Huni i niz germanskih plemena, među kojima i Ostrogoti, dok su na drugoj strani bile Acijeve trupe Galo-Rimljana kao i neka germanska plemena, među kojima i Vizigoti sa svojim kraljem Teodorikom koji je tu našao i svoju smrt zajedno sa svojim sinom

Torsimundom. Huni su zauzeli desnu stranu polja, a Rimljani lijevu. Kada je Atila vidio da je njegova vojska preslaba da bi odnijela pobjedu, sam je krenuo na Acija koji se nalazio na jednom brdašcu odakle je sa tog uzvišenja posmatrao tok bitke. Rimljanina su odbranili njegovi vojnici i Atila je sa velikim gubicima naredio povlačenje svoje vojske. Iako je Acije slavio veliku pobjedu, Atilu nije napustala davno stvorena misao i želja da osvoji Rim. Iskoristivši jednu dezintegraciju Vizigota, saveznika Rima, preduzeo je novi ratnički pohod. Prešao je Julijske Alpe i upao u Italiju 452. godine. Tukao je opsjednuti grad Akvileju katapultima i osvojio ga. Nakon toga je osvojio više gradova i rimski car je bio primoran da pobjegne iz Ravene u Rim. Acije nije imao dovoljno snaga da mu se suprotstavi i put prema Rimu bio je za Atilu otvoren. Dogodilo se čudo. U susret Atili izašao je lično sam papa Sveti Lav I sa darovima i otkupom. Tako je Rim bio spašen od razaranja. Uostalom, Hune nikad nisu interesovali građevine i spomenici i oni su to samo rušili i spaljivali (kao kaznu onima koji se ne predaju) a svoje vlastite nikad nisu ni imali niti im je to trebalo jer su stalno bili u pokretu vodeći nomadski način života. Papa Lav I bio je veliki papa u dugoj istoriji rimske crkve. Čak su ga i pagani poštovali. Bio je rječit i načitan. Vjerovao je da su pape, pa tako i on sam, otjelotvorenje samog sv. Apostola Petra. Taj čuveni susret Rimaljanina i Atila odigrao se u Peskari. Prema zapisničaru rimskog izaslanstva, Atila je bio onizak čovjek odjeven u bijelu rimsku togu koja je odudarala od njegovog tamnog tena. Vrat mu je bio kratak, skoro srastao sa ramenima i ukrašen skupocijenom ogrlicom. Za večerom Atila se divio uzvišenom i dostojanstvenom papi, a ovog su oduševili samopouzdanje i iznenađujuća civilizovanost vođe Huna. Nikad niko neće saznati o čemu su oni razgovarali dok su bili sami u šatoru. Zna se samo da je sljedećeg dana Atila objavio da sa svojom vojskom odlazi nazad putem kojim je i došao. Saopštio je i da se odriče svih težnji prema Galiji i Italiji, ali i da će Rim platiti poveću otkupninu za narednih pet godina. Izgleda da su epidemija kuge i glad u njegovoj vojsci više prisilili Atilu da napusti Italiju, nego prekori i molbe rimskog pape Lava I. Postoji i legenda da su ga od napada na Rim odvratili njegovi savjetnici i tumači snova ubijedivši ga da odustane od Rima, strahujući da će ga zadesiti ista sudbina kao i gotskog kralja Alarika, koji je četrdeset godina ranije iznenada i misteriozno umro samo nekoliko mjeseci nakon pohara Rima. Istoričari su tačno zabilježili kako je Alarik opljačkao zlato tada prebogatog Rima, jer je u njemu bilo i svo zlato iz Jerusalima kojeg su osvojili, opljačkali i razorili Rimljani nekoliko vijekova ranije. Legenda dalje kaže da sve to opljačkano zlato Rima je pokopano sa Alarikom u tajnoj grobnici u blizini Kozence u Južnoj Italiji i nikad nije pronađeno. Smatra se da se u tajanstvenom grobu sa Alarikovim tijelom nalazi i fantastično blago kojeg su Rimljani opljačkali osvajajući Jerusalem i jerusalimski hram u kome su se, pored ostalog, nalazili i zlatni Kovčeg zavjeta i legendarna velika menora iz Solomonovog hrama (zlatni sedmokraki svijećnjak), koja simbolizuje sedam dana u stvaranju svijeta.

Kada je napustio Italiju i kad mu se vojska oporavila od kuge Atila se ponovo okrenuo ka istoku namjeravajući da konačno napadne prestonicu Istočnog rimskog carstva, Konstantinopolj (Carigrad), ali ga je u tome spriječila iznenadna smrt 453. godine. Umro je na dan svoga vjenčanja, iako je već imao nekoliko žena. Dan vjenčanja protekao je u žestokom opijanju i slavlju. Pijan i požudan kada je pala noć mladu je odveo u svoje odaje. Nađen je mrtav naredno jutro, a nova mlada drhtala je od straha dok je kod nje ležao mrtav veliki hunski vođa. Smatralo se da je umro od prekomjernog opijanja alkoholom i jakog krvarenja iz nosa, a govorilo se da je smrt mogla biti i nasilna. Atilino tijelo bilo je položeno nasred ravnice u svilenom šatoru da mu se ljudi dive. Najbolji i najhrabriji konjenici čitavog njegovog plemena jahali su u krug oko šatora gdje je ležalo njegovo tijelo na odru. U tom pogrebnom tugovanju pričalo se o njegovim podvizima, hrabrosti i snazi. Sahranjen je, prema legendi, pod okriljem noći uz kuluk mnoštva zarobljenika. U toku noći tijelo mu je spaljeno po starom hunskom običaju, a zatim pepeo stavljen u kovčeg, zajedno sa velikom količinom opljačkanog blaga, i sve to spušteno u rijeku Tisu. Bilo je pokušaja da se pronađe njegov grob, ali bezuspješno, jer je rijeka odnijela njegovov posmrtni kovčeg u neznane daljine. Tako Atila nije ušao ni u Rim ni u Konstantinopolj, umrijevši u naručju Ildiko, misteriozne ljepotice nepoznatog porijekla. I carstvo mu se gotovo

odmah raspalo. Atilini sinovi zavađeni među sobom nisu se mogli nositi sa krizom. U to vrijeme još uvijek je trajala velika seoba naroda i rimsko carstvo je propadalo i pucalo po svim šavovima. Dolazili su novi narodi sa sjevera i istoka. Oni nemaju ništa a žele sve. Nadohvat ruke su im bogatstva i zlatne kupole crkava Rima i Carigrada. Žure da se obogate i zadobiju moć. To su varvari i oni su sada na granicama nekad moćnih carstava Rima i Carigrada. Žele da uđu i hoće sve. Grci ih nazivaju varvarima, jer tako zovu sve strance koji ne pripadaju helenima i koji ne govore grčki jezik. Varvarski narodi za Grke nisu samo germanska plemena koja silaze iz Skandinavije na obale Dunava i Save, i gomilaju se na granicama, već i raštrkana plemena koja se stalno sele i dolaze iz dubine Azije. Vidjeli smo kako su to prije uradila hunsaka plemena dolazeći iz azijskih stepa na svojim malim i brzim konjima pod vodstvom Atila i začas opustošili i osvojili Poljsku, Ugarsku, Češku i Njemačku. Pred najezdom Huna prestravljeni Goti se okreću ka Zapadu i bacaju na Rim kako bi pobjegli od drugih varvara koji dolaze iz dubine azijskih stepa. Ta hunska, i kasnije mongolska, plemena koja dolaze sa Altaja i Pamira, iz najviših dijelova Azije, prolazeći kroz Vrata naroda (prostor između Kaspijskog mora i Urala) dolaze u Evropu i tjeraju sa oblala Dunava germanska i druga skandinavska plemena kako bi im bio otvoren put prema Rimu i Konstantinopolju. Sjuriće se u Galiju i preko Verone i Ravene stići u Vječni grad koji je upravo tada, poslije hiljadugodišnje slave doživljavao svoje najteže trenutke i rasulo. Jedan drugi grad, na Istoku toga carstva, Vizant, kasnije prozvan Konstantinopolj, pa Carigrad, će malo-pomalo odnijeti prevagu nad Rimom. Već u doba najezde Huna to je velik grad i pun života, sav posvećen trgovini i trkama dvokolica i u kome se susreću ljudi iz svih krajeva svijeta. To je grad širokih i blistavih ulica i trgova, pozlaćenih kupola mnogobrojnih crkava i predivnih palata. Svi dolaze u Konstantinopolj u potrazi za znanjem, moći, novcem i životnim zadovoljstvima. U ovaj raj na zemlji postepeno stižu priče o okrutnosti Mongola koji nadiru iz dubine azijskih stepa, njihovim ratnim lukavstvima, o tome kako preziru spomenike i sve trajnije građevine. Nekoliko godina ranije, mongolska Zltana horda, koja je nastavila gdje je Džingis-kan stao, osvojila je Poljsku, zbrisala Ugarsku, stigla do Beča i prestravila Njemačku. U ovom našem kazivanju biće više govora i priča o toj najezdi stepskih turko-mongolskih plemena sa istoka i posljedicama te najezde. Prvo navodimo *Priču o strahu* (moje prvo kazivanje), kaza inok, i nastavi –strahu koji prožima svako biće na zemlji kada mu je ugrožen život i opstanak. Taj prvi iskonski strah je urođen i pomaže ljuskom biću da opstane. Zamislimo dijete u nekoj kritičnoj situaciji opasnoj po život a da nema strah i da ne plače kad je nezadovoljno i kad se nečeg boji, kako bi ono upozorilo svoju majku, oca, braću i sestre i sve one koji se njime bave da mu priteknu u pomoć i izbave ga. Zato se kod svakog djeteta kad se rodi, bilo gdje da je rođeno na šaru zemaljskom i u bilo kom narodu da je rođeno emocija nezadovoljstva, gnjeva, srdžbe i straha javljaju se nešto ranije od emocija zadovoljstva, ponosa, ljubavi i radosti. Te prve emocije straha i gnjeva su urođene i imaju zadatak da pomažu opstanku ljudskog bića i tako će ostati kroz čitav čovjekov život. Već kod djeteta od pola godine može se opaziti emocija straha. Bogatstvo emocionalnog života čovjeka je određeno i nasljeđem, ali i onim što čovjek nauči tokom svog života. Da nasljeđe ima važnu ulogu u razvoju emocija kod ljudi govori i njihov redosljed javljanja: nezadovoljstvo se uvijek javlja nešto ranije nego zadovoljstvo, osjećanje gnjeva i straha prethode osjećanjima ponosa, ljubavi i radosti. Mnoge stvari, pa tako i mnoge strahove ljudi u životu nauče. Ali ostavimo priču o tome kako se razvijaju ljudske emocije i koliko su one proizvod učenja a koliko prirodnog toka biološkog razvoja. Ovdje će biti riječ o strahu za svoj život i kod djece i kod odraslih, jer se svi ljudi plaše, baš svi. Kako se može tražiti od ratnika da ne strepi pred bitku? Kako da ne strepi majka koja traži svoje dijete i za koje ne zna gdje je i šta se s njim dogodilo? Strah se ne samo uči već i rađa sa čovjekom. Stoga, se nikad u potpunosti ne možemo osloboditi straha i moramo se naučiti da živimo s njim kao što se svi naučimo da živimo sa olujama, zemljotresima i poplavama. Moramo se naučiti da živimo sa strahom čak i onda kad ne znamo jasno čega se bojimo i zašto strepimo? Onaj ko se ne plaši taj nije normalan i to nema nikakve veze sa hrabrošću. Zastrašen je i čovjek koji još uvijek živi u divljini, u pećinama i šumama i izbezumljen od straha posmatra olujno nebo razderano olujnim munjama i požarima

koji su izbijali poslije toga i gutali sve pred sobom. Ljudsko biće je tu poraženo osjećajem vlastite nemoći i nemilosrdnom spoznajom o krhkosti i prolaznosti života. Prvi ljudi su u strahu vidjeli kaznu koju im šalju bogovi. Takav je strah sila koja je jača od čovjeka pa je treba nekako umilostiviti, i nekom čovjekovom žrtvom pridobiti za svoju korist ili je preusmjeriti na neprijatelja-kaza stari inok i nastavi svoju priču.

Hitri odredi mongolskih konjanika bili su u stanju da za kratko vrijeme opustoše ogromna prostranstva sijući užas i tako najavljujući (prema starim proročanstvima) dolazak antihrista kao kaznu ljudima za počinjene grijehe. I teško se tu bilo pripremiti za bilo kakvu odbranu, jer su se Tataři, ili kako ih je narod još uvijek zvao-*Mongoli*, pojavljivali iznenada i to upravo na mjestima gde su se mogli najmanje očekivati. Izgledalo je kako da dolaze niotkud, kao da su se odjednom tu stvorili, pali s neba, izronili iz zemlje, iza nekog bržuljka ili iz nekog klanca. Tako su se naglo pojavljivali njihovi konjanici da su rušili sve pred sobom i na bojnom polju su bili nepobjedivi. Sa svojim brzim i kao gazele hitrim konjićima bi, onako u trku, sa lakoćom opkolili protivnika koji više nije mogao pobjeći iz obruča i tu bi ga, trčeći u krugu, dokrajčili svojim strijelama. U Zapadnoj Evropi i cijeloj Vizantiji se proširio strah od njihovih upada, ali i zanimanje za njihovo porijeklo, običaje i ratnu vještinu. I pored straha koji ih je svakodnevno opsjedao Evropljani su bili zadivljeni snagom i ratnom vještinom ovog azijskog naroda koji je u oblastima između donjih tokova Volge i Dona utemeljio svoju državu *Zlatnu hordu*. Posebno su narodi Istočnog rimskog carstva (Romeji) dobro upamtili njihove ratne i pljačkaške pohode. Očevici tih događaja su kasnije govorili da su se Tataři upadajući u pogranične oblasti Vizantije, sa gramzivošću pasa bacali na svoju žrtvu u želji da potpuno opustoše najljepše i najbogatije oblasti carstva. Sijali su užas gdje god bi se pojavili, pljačkajući, ubijajući i odvođeći u roblje. Njihov cilj i jeste bio da glas o njihovoj svireposti ide ispred njih i da se brzinom vjetra prenosi i u najudaljenije krajeve carstva Romeja. To je bio planirani strah i planirani haos kao bi se i oni koji su pomišljali na otpor unaprijed predali ili u bjekstvu ispred tatarskih hordi pokušali naći spas. Tataři nisu krišom izvodili svoje napade, nego su iznenada, hitro i poput nemilosrdnog ognja brzo se rasprostirali na ogromnim prostranstvima i u trku na svojim brzim konjima ostavljali utisak da ih je bezbroj. Jureći, ubijajući, i paleći sve pred sobom ostavljali su utisak da ih niko zaustaviti ne može i da nema te vojske koja im se može suprotstaviti. Tako su se brzo kretali da su ostavljali utisak da ih uvijek ima duplo više nego što ih stvarno ima. Gdje god bi se oni pojavili iznenada je izbijalo na stotine požara odjednom. Nošeni vjetrom ti požari su se širili i stvarali nove, a zatim spajali u jednu veliku vatrenu buktinju i izgledalo je kao da cijela zemlja gori. Ko bi se tada usudio da započne bitku s njima? Ni najmoćnije carske vojske nisu imale dovoljno hrabrosti da im se suprotstave na otvorenom bojištu, već su se povlačile u unutrašnjost prema bolje utvrđenim gradovima da brane vladarske porodice i njihovo bogatstvo dok bi najveći dio stanovništva na periferiji ostajao potpuno nezaštićen i na milost i nemilost Tatarima. Zato se i stvorilo mišljenje da su Tataři nepobjediv narod. To oni i jesu bili, jer pošto bi prvo ovladali putevima i presjekli sve komunikacije za snabdijevanje, i riječne i kopnene, od njih se nije imalo kuda pobjeći niti je to bilo moguće. Pošto bi tako opkolili i potpuno odsjekli neku oblast od ostatka svijeta oni bi jurili unaokolo na svojim hitrim konjima sa jasno podijeljenim ulogama i poslovima. Jedni su palili i ubijali, drugi pljačkali, a treći hvatali i odvodili u roblje iz koga nije postojalo izbavljenje. Užas koji su stvarali u svojim pohodima imao je za cilj da glas i strah o njihovoj svireposti ide ispred njih kako bi se stvorila što veća panika među stanovništvom i lakše osvajala nova prostranstva.

-Tataři nikada i nisu kretali u napad u nekakvom bojnom poretku kao što su to činili Evropljani, nego su rukovođeni željom za plijenom koja je kod njih nadmašivala svaki strah pa i onaj od smrti, bili raštrkani i u manjim grupama činili takav užas koji je ugonio strah u kosti nezaštićenom stanovništvu u pograničnim dijelovima Vizantije. Ta velika pokretljivost Tatara bila je i njihova najveća prednost u bilo kojoj borbi na bojnom polju. Njihova brzina djelovanja ostavljala je utisak kod svakog protivnika da ih ima toliko da ih je nemoguće brojčano nadmašiti, a kamoli pobijediti. Vodili su jednostavan i uzdržljiv život. Nisu jeli hljeb niti pili vino, te otuda

nisu morali da obrađuju zemlju niti da uzgajaju vinograde kao evropski narodi koji su zbog toga morali biti nepokretni i prikovani za mjesta koja su jednom nastanili i obrađivali svoja imanja. Nasuprot tome, za Tatare nije bio nikakav problem voditi vojne pohode, jer nisu morali brinuti o radovima u poljima, uzgoju ljetine i tako biti vezani za jedno mjesto. Oni su imali svoje šatore i sve svoje su uvijek mogli nositi sa sobom. Tamo gdje bi stigli i ulogorili se privremeno, uvijek bi našli sve što im je potrebno za život. Sa lakoćom i za kratko vrijeme su prelazili i osvajali ogromne prostore. Nisu gradili velike gradove i tvrđave za koje bi se morali vezati i u njih se vraćati da ih brane. U jednom danu oni ovlađaju tolikim prostranstvima za koje bi Evropljanima trebalo i po nekoliko dana. Svaki njihov ratnik nosi sa sobom sve što mu je potrebno za borbu i za život. Tako imaju i sve druge uslove za pobjedu protiv sporih evropskih oklopnika raspoređenih u spore i slabo pokretne falange. Osim toga što su veoma pokretni, Tatare imaju i sve drugo što im je potrebno za pobjedu i osvajanja: mnogoljudnost, lakoću i hitrinu pokreta, brzo manevrisanje sa neugasivom željom da se osvajaju novi prostori. Veoma su disciplinovani i strogi prema sebi. Tako u napadu na neprijatelja i u bitkama nalikuju na neugasivi šumski požar koji se snagom uragana širi na sve strane. Opisali smo ove tatarske načine ratovanja samo da bi vidjeli da ni Seldžuci koji su došli iz azijskih stepa i sada napadaju istočne granice Vizantije, ništa ne zaostaju u tom pogledu za njima, ni u vještini ni u svireposti i kao da su sv to od Tatara naslijedili i preuzeli.

-Na primjeru Vizantije može se vidjeti kako neko carstvo kad dosegne vrhunac svoje moći, počinje postepeno da klizi nizbrdo u svoju propast i nestajanje. U zadnjih nekoliko stoljeća to se i događa hiljedugodišnjem vizantijskom carstvu koje je duže trajalo nego bilo koje drugo carstvo na Zemlji, duže nego egipatsko, vavilonsko, persijsko ili rimsko. Mačevi kojima su sjekli Perzijanci, Vavilonci i Egipćani su odavno otupjeli i polomljeni. Njihovim prostorima sada vladaju neki drugi. Takva propast na kraju očekuje i Vizantijsko carstvo. Upravo sada njene istočne granice postaju sve nesigurnije. Turci Seldžuci u manjim skupinama kao osice napadaju istočne granice Romeja. Svojim iznenadnim upadima u pogranične oblasti Seldžuci su već postali ozloglašeni po svojoj okrutnosti. Kad upadnu u pogranična sela prvo opljačkaju sve i žito i stoku, i pobiju stanovništvo, osim djevojaka i djece koje odvođe u roblje, i popale sve i ostanu samo zgarišta. Tu više nema ko započeti novi život. Zato se često i govorilo da gdje god njihovi odredi upadnu tu se više ne čuje ni plač djeteta ni lavež psa, jer tako avetinski djeluju ta opustašena mjesta. I sljedeći put tako Seldžuci ponovo iznenada napadnu neko drugo pogranično mjesto i ponovo opljačkaju, popale, porobe i pobiju. Nikad se nije moglo znati koje će mjesto biti sljedeće na redu i nesnosan i paničan strah se širi duž pograničnih istočnih predjela Vizantije. Panika je već postala toliko velika i strah se proširio toliko da se već prenosila priča da će cijelo stanovništvo na istočnoj granici carstva, i sela i gradovi, krenuti u izbjeglišvo u potrazi za sigurnošću i slobodom u unutrašnjim predjelima carstva, u pravcu Carigradu. Tako su mnoga mjesta na istočnim granicama ostala pusta. I tako biva poslije svakog upada Seldžuka. Vizantija svoje najbolje i najbrojnije odrede i eskadrone mora da angažuje na zapadnim i sjevernim granicama svoga carstva kome prijete Mlečani, Bugari, Srbi, Mađari i Rusi. Tako su njene istočne granice ostale skoro nezaštićene od najezde Seldžuka čije horde nadiru iz stepskih predjela Azije. Kad ostalo stanovništvo u mjestima koje Seldžuci još nisu stigli da osvoje, čuje kako su opustošena pogranična mjesta, i kakve svireposti Seldžuci čine, strah se širi poput šumskog požara i stanovništvo se povlači u unutrašnjost i granice ostaju potpuno nebranjene. Tako Seldžuci prodiru sve dublje i dalje. Pogranično stanovništvo, ono koje se uspije spasiti bježi i po nekoliko dana kroz neprohodne planine i klance kako ih Seldžuci ne bi mogli slijediti i dalje progoniti. Sada je upravo stigla vijest, ovdje u naš gaj – kaza inok, da neki od tih izbjeglica u sve većim grupama pristižu i do samog Konstantinova grada. Oni su bez igdje ičega, jer su izgubili sve što su imali. Sada žive na smetlištima Carigrada i zapomažu "Gladni smo", ali Carigrad, nekad ponosni Konstantinov grad, je neosjetljiv i ne čuje ih, već ih gleda sa prezirom. A poznato je da onaj ko nema milosti i sažaljenja prema bližnjima taj lako pada u gordost i oholost od koje se razum muti i gubi. I tako počinje pad. I umjesto da pomognu svojim unesrećenima i protjeranima

saplemenicima, i umjesto da skupe novac i plate vojsku koja će braniti njene napadne istočne granice i pomognu tamošnjem narodu da preživi tu svoju golgotu i opstane tamo, carigradski vasilevsi u zadnjih nekoliko stoljeća nemilice su trošili carske riznice na svoja uživanja i za borbu jednih protiv drugih. Carigrad koji je ranije vođen sposobnim carevima koji su vodili računa da se carske blagajne i riznice ne troše uzalud i ne isprzne, već da se čuvaju i kad god zatreba da ima dovoljno novaca da se plati izgradnja bedema i utvrda duž cijele granice i dobro obuči i plati vojska i najamnici koji će stalno čuvati granice carstva. U zadnjih nekoliko decenija carigradski vasilevsi su to sve potrošili na svoje svetkovine i zabave i u međusobnim obračunima za vlast i ništa nije ostalo za odbranu zemlje i zaštitu njenih granica

Posebno su nekoliko zadnjih carigradskih vasilevsa oslabili moć carstva i potrošili državne blagajne i carske riznice, što su njihovi prethodnici teškom mukom sticali, čak gubeći i svoje glave. Nema više novca ni za obnovu bedema samog Carigrada, a kamo li da se zaštite udaljene istočne granice carstva. Umjesto da se tako teško sticanim bogatstvom u zlatnim i srebrenim sasudama plati obnovu bedema gradova i utvrda na granicama, kao i da dobro opreme i plate vojsku i najamnike za njihovu odbranu, oni su to trošili za svoja krunisanja, svoje svetkovine i zabave i svakojaka uživanja, razvrate i međusobne obračune za vlast i carsku krunu.. Vizantijska istorija u zadnje vrijeme i jeste poznata po dvorskim prevratima, zavjerama, krvavim unutrašnjim razračunavanjima i najsvirepijim pogubljenjima. Često se to događalo i unutar samih carskih porodica u želji da se preotme ili zadrži carska kruna. Tako se i počelo sa bratoubistvima i ocebistvima kao nekad kod rimskih careva. Ko još ne zna za carigradskog vasilevsa iz VII stoljeća cara Konstansa koji je u strahu od mogućih namjera mlađeg brata Teodosija, najprije ga prisilio da ode u monaštvo, a potom naredio da bude svirepo ubijen. Carigradsko stanovništvo je bilo ozlojeđeno tim bratoubistvom i car je ubrzo dobio i novo ime *Kain*. Često su pretendenti za presto iz istih porodica vodili vojske jedni protiv drugih i prolivali krv običnih ljudi ali i najbližih srodnika. Tako je postepeno i počelo opadanje moći vizantijskog carstva. Kao što su za opadanje moći Vizantije (Istočnog rimskog carstva- carstva Romeja) krivi posljednji carigradski vasilevsi isto toliko su krivi i oblasni gospodari u udaljenim provincijama carstva. Ti oblasni gospodari su se toliko osilili da međusobno i ratuju jedni protiv drugih i tako još više slabe moć Vizantije. Pokušavaju i da se udružuju kako bi zajedničkim snagama napali sam Carigrad. Sve to slabi carsku prestonicu bez koje se Vizantijsko carstvo ne može ni zamisliti. Konstantinov grad je ne samo još uvijek najveći i najutvrđeniji grad ovog vremena, već je i čudesno lijep grad. Upravo, ta ravnodušnost Carigrada prema svojim protjeranim i unesrećenim saplemenicima sa istočnih granica carstva, govori o početku propadanja toga carstva. Postepeno i u samom Carigradu nastaje sveopšte rasulo. Međusobno se iznuruju i napadaju ne samo pretendenti za presto, već su podjele i mržnja zavladali i među običnim narodom. Do takvog nereda i razdora može doći samo božijom kaznom za počinjene grijeh Romeja i nesposobnosti njihovih vladara. U zadnjim stoljećima carigradski vasilevsi nisu puno brinuli kako da obezbijede granice carstva i sačuvaju ga od upada neprijateljskih plemena, već su se iznurivali i trošili carske riznice u obračunima sa drugim pretendentima za presto i carsku krunu. Vodili su samo računa kako da usavrše načine mučenja i zastrašivanja svojih protivnika kako bi sačuvali vlast i krunu..

Pored osljepljivanja, česta kazna među carigradskim pretendentima za presto i carsku krunu bilo je i još uvijek jeste i sakaćenje i to odsjecanjem nosa, ruku, jezika, računajući na to da neko ko je tako osakaćen ne može biti car. U vizantijskom carstvu je osljepljivanje postalo najčešća kazna za protivnike u trci za krunu i carski položaj. Ono se obavljalo i izlivanjem vrelog sirćeta na oči, a potom vađenjem očiju. Zbog takvih okrutnih obračuna unutar same Vizantije oslabilo je nekad moćno carstvo i ono je počelo da igra podređenu ulogu u međusobnim sučeljavanjima na bojnopolju i odbrani svojih granica. Ovo slabljenje Vizantije prvo su osjetili i sada koriste njeni susjedi Latini, Bugari, Kumani, Srbi i drugi sa Zapada i Sjevera, a Seldžuci i Arapi sa istoka i juga. U takvim okolnostima teško je braniti granice carstva, posebno one istočne gdje već vlada rasulo i samo još neka pogranična utvrđenja se drže i odolijevaju naletima Seldžuka i to samo zahvaljujući začuđujućoj hrabrosti i snalažljivosti

zapovjednika tih utvrđenih gradova i njihovih hrabrih ratnika i vitezova. Ali uzrok opadanja snage Vizantije neće biti samo u slabljenju njene vojne moći već još više u njenom moralnom propadanju.

- Tako je započeo i pad drugih velikih carstava, i vavilonskog, i persijskog, i egipatskog i rimskog. Nijedno se od tih propalih carstava nikad više se nije uspjelo oporaviti i obnoviti. Sada na njihovim prostorima vladaju neki drugi. Tako će biti i sa Vizantijom. O tome kakav strah i rasulo sada vlada na istočnim granicama Vizantije postoje mnoge priče. One govore o istinitim događajima i kako strah i gubitak nade za spas može biti veći neprijatelj od bilo koga drugog, - kaza Stari inok. Želim odmah započeti kazivanje o događaju na udaljenim istočnim granicama Vizantije u Maloj Aziji, o gradu tvrđavi koju je njen zapovjednik Andronik odlučio da brani pred naletima Seldžuka.

- Sa njim je bila i njegova kćerka Ana, koja je rano ostala bez majke i koju je on podizao uz pomoć svojih sestara. U vrijeme kad se ovo dogodilo ona je imala 14 godina i već bila odana hrišćanka. Nije poslušala svoga oca da bar privremeno napusti te nesigurne prostore i ode u Carigrad gdje je još bilo njene rodbine i sa očeve i sa majčine strane. U gradu i tvrđavi su svi odobravali njen postupak i molili Andronika da je ne šalje u Carigrad. Neki su čak istakli i zahtjev da niko ne treba da odlazi, pa ni kćerka zapovjednika grada i tvrđave, jer bi baš to bio loš moralni primjer za ostale stanovnike tvrđave koji su imali želju da brane svoj grad i svoju tvrđavu.

Sve češće su se čuli i zahtjevi: Ili ćemo svi otići ili svi ostati pa kako nam bude. Ako glavni zapovjednik tvrđave šalje svoju kćer strahujući za njen život onda i svi mi drugi imamo pravo da tako činimo i da se svako snalazi kako zna. Ana je i sama uvidjela da su ovakve priče dovele do teških sukoba i nesporazuma u tvrđavi sa njenim ocem i prijetila je opasnost da se oslabi odbrana grada od Seldžuka. Na kraju je i sam zapovjednik Andronik donio konačnu odluku koja je umirala sve.

"Ne, niko neće otići, branićemo naš grad samo ne treba gubiti vjeru u uspjeh i ničega se ne bojati, izjavio je Andronik pred svima. –Iskoristićemo sve pogodnosti naše okoline i podići još jedno utvrđenje kao rezervnu odstupnicu na onom visokom i nepristupačnom planinskom grebenu iznad rijeke-pokazivao je rukom Andronik na planinski greben koji je stršio prema nebu – Imam već pripremljen cijeli plan i čim nastupe prvi proljetni dani započecemo izgradnju tog utvrđenja- kaza on. Mnogi su ga sumnjičavo upozoravali da je njihov položaj jako težak, ne samo zbog toga što se njihovo utvrđenje nalazi uz samu granicu koju Seldžuci na svojim hitrim konjima napadaju kao osice svakodnevno, već i zbog toga što se prvo veće vojno vizantijsko utvrđenje odakle bi im mogla stići pomoć i svježi i spremni vojni odredi i hrana, nalazi daleko u unutrašnjosti carstva u vojnoj utvrdi kod rijeke Ikonije. Potrebno je najmanje pet dana neprekidnog jahanja da bi se savladala ta daljina. Ono što ni sam Andronik nije znao je to da ni u samoj ikonjskoj tvrđavi više nije bilo nikakve jače vojne jedinice. Tamo su još ostale samo dvije desetine od kojih se jedna brinula za održavanje same ikonjske tvrđave, a druga se brinula o splavovima preko rijeke koji su prevozili stanovništvo s jedne na drugu obalu. Proljetne bujice porušile su sve mostove a za izgradnju novih nije bilo novca u carskoj blagajni. Cijelu vojnu posadu koja je bila ranije u Ikoniji, devet odreda i jedan eskadron konjice, car je povukao i prebacio na zapadne i sjeverne granice koje su napadnute od varvarskih plemena.

Andronik je znao da mora da žuri i da što prije podigne novu tvrđavu na vrhu nepristupačnog planskog grebena. Taj greben se sastojao od tri velike i strme litice koje su na samom vrhu spojene jednim ovećim ravnim platoom koji je bio dovoljno velik da se na njemu izgradi novi i dobro utvrđen grad. Na tom trouglastom platou koji je spajao te tri kamenite i strme litice bilo je dovoljno kamena da se podignu bedemi i ugaone kule za odbranu. Čitav taj prizor i izgled platoa sa tri strme litice izgledao je kao trostrana piramida zarubljena na vrhu. Po naređenju Andronika svo odraslo stanovništvo koje se nalazilo u gradu i staroj tvrđavi u ravnici pored rijeke je pozvano na izgradnju odbrambenih bedema na vrhu grebena. Pozvano je i okolno seosko stanovništvo, ali je manji broj njih došao jer nisu vjerovali u uspjeh toga posla. Govorili

su: Ko je još čuo da se može podići tvrđava ili grad iznad samih oblaka. Čovjeku nije dato da pravi čudesa, već samo Bogu, govorili su oni, misleći na nepristupačni planinski greben i njegove vrhove koji su stršili visoko prema nebu. Čudo se, ipak, dogodilo. Poslije 65 dana nesigurnosti i grozničavog rada podignute su odbrambene zidine sa tri visoke i dobro utvrđene kule za osmatranje. Klikalo se i pjevalo cijeli dan i svako je imao utisak da novo utvrđenje ne može niko osvojiti, pa ni Seldžuci.

Zapovjedniku je bilo važno da su odbrambene zidine tako brzo završene i prije početka velikih i hladnih jesenjih kiša. Prihvatio je da se novo utvrđenje nazove *Grad iznad oblaka*. Radovi na novoj tvrđavi su morali potrajati i dalje, jer su bile podignute samo spoljne zidine sa odbranbenim kulama. Sada je trebalo unutar odbrambenih zidina podići zgrade za stanovništvo i dobre podruma i ambare za smještaj rezervi hrane i oružja.

Sa ovim uspjehom u izgradnji tvrđave na nepristupačnom planinskom grebenu zapovjednik Andronik ne samo da je sada dobio podršku i povjerenje svih iz grada i stare tvrđave u ravnici, već i svih stanovnika okolnih sela. I oni su bili jedinstvenog mišljenja da novu tvrđavu ne može zauzeti nijedan neprijatelj i da ona može da pruži zaštitu i bezbjednost svima. Sada je i stanovništvo okolnih sela molilo zapovjednika da im u slučaju opasnosti od upada Seldžuka omogući sklonište u novoj tvrđavi dok opasnost ne prođe. Svi su oni sada dali područnu zapovjedniku i obećali da će i oni dobrovoljno učestvovati u izgradnji pomoćnih zgrada i skloništa unutar nove tvrđave jer su vidjeli da je zapovjednik uradio nešto što je za njih u početku izgledalo nemoguće. Izgradio je citadelu, uvrđeni grad, grad iznad oblaka, kako su ga sada oni sami nazvali, gdje mogu u svako doba da potraže sklonište i da budu bezbjedni dok opasnost ne prođe.

Upravo, to potpuno nezaštićeno seosko stanovništvo je najviše trpjelo i stradalo prilikom upada i pljačkaških pohoda Seldžuka, jer nisu imali bezbjedno mjesto gdje bi sklonili i sebe i svoje najvrednije stvari. Sada su dobrovoljno počeli da šalju pomoć Androniku u hrani i radnoj snazi za izgradnju unutrašnjih zgrada i podruma u novoizgrađenoj tvrđavi. Dogovorili su se da svako seosko domaćinstvo da po jednog odraslog člana za rad u podizanju podruma i zgrada u novoj tvrđavi kao i da jedan dan u sedmici snabdijeva hranom vojsku i radnike. U okolini tvrđave bilo je oko trideset sela i svako selo je biralo najuglednijeg i nabogatijeg domaćina koji će iz svog stada odvojiti najbolje jaganjce i telad kako bi zidari, tesari i ostali radnici i vojnici imali dovoljno hrane dok utvrđenje na grebenu ne bude u potpunosti završeno. Ono što je tu tvrđavu činilo neosvojivom je i to što se odmah ispod samih odbrambenih zidina nalazi izvor hladne i bistre vode. Zaista je to božije čudo da se izvor hladne i pitke vode nalazi na tolikoj visini, tj. na samom vrhu planinskog grebena, govorili su svi. Upravo voda je i najvažnija u slučaju dugotrajne opsade tvrđave, pogotovo ako se u njoj nalaze ne samo vojnici koji brane tvrđavu već i civilno stanovništvo (žene, djeca i stari) koji bi se tu sklonili u potrazi za zaštitom. Samo uz pomoć božijeg čuda mogla se izvesti voda iz kamena na tolikoj visini. Izvor je bio u samoj stijeni i samo Bog zna kako je taj izvor našao pukotinu u najtvrđem kamenu. To udubljenje u stijeni je bilo kao jedno isklesano kameno korito, uvijek puno hladne i bistre vode koja je nekim božijim čudom navirala iz dubine granitne stijene. Andronik je utvrdio da se može napuniti pet velikih mješina od po deset litara dok se to prirodno udubljenje ili kameno korito ne isprazni. Nakon toga trebalo je sačekati samo pola sata da voda ponovo napuni ispražnjeno udubljenje u stijeni tačno do one visine do koje je bilo i ranije. Sam Andronik, ali i cijelo stanovništvo grada je mislilo da je to samo Božije čudo, da je samo Bog mogao dovesti čistu i pitku vodu na tolikoj visini. Ta voda nije mogla biti nikako od rijeke iz doline jer bi to tek bilo nemoguće izvesti da sama voda teče odozdo uzbrdo i dođe sama do visina planinskog grebena gdje je izgrađena i tvrđava. To se protivi zdravom razumu i prirodnim zakonima. Ali Bogu je svemoguće, pa da izvede i vodu iz kamena i dovede je na te visine. Ali kako? Tu svoju moć Bog je pokazao i kad je izveo vodu iz suvog kamena u pustinji i tako spasao jevrejski narod da ne pomre u pustinji od žeđi prilikom njihova izlaska iz egipatskog ropstva – govorili su sveštenici okupljenom narodu na bogoslužjenju u gradskoj crkvi. Stara tvrđava u ravnici pored rijeke i jeste izgrađena tu najviše zbog vode iako se

znalo da će biti na udaru raznih osvajačkih vojski koje tuda nadiru bilo da polaze u osvajačke pohode sa zapada na istok ili sa istoka na zapad. Ali voda je bila tu i ko god bude živio u gradu i tvrđavi mora imati vodu. Niko tada nije znao, niti mogao pretpostaviti da na visokom planinskom grebenu iznad same stare tvrđave ima živa, čista i pitka voda i da je moguće na tom nepristupačnom planinskom grebenu podići drugu tvrđavu.

Stanovnici iz grada u ravnici pored rijeke su se sada sjetili već davno zaboravljene legende u kojoj se govorilo da je neki monah-pustinjak, koji je jednom naišao ovim krajevima i uskim i strmim, već zaraslim i zaboravljenim puteljkom ispeo se na ovaj nepristupačni planinski greben i tu proveo cijelo proljeće, ljeto i jesen, iako nije kod sebe imao ni vodu, ni hranu. Govorilo se da je spavao u omanjoj dobro skrivenoj pećini u kojoj je imao udobnu prostiruku od suvog lišća i paprati.. Hranio se divljim voćem kojeg je tu bilo u izobilju, posebno divljih jabuka i krušaka, ali je nalazio i divlje grožđe slatko kao med i gljive koje su bile veoma ukusne. Govorilo se da je isti taj monah-pustinjak često silazio strmim stazama do planinske rječice u dolini gdje je lovio ribu, naročito u vrijeme mrijesta, kad riba u velikim jatima dolazi u tu malu i brzu planinsku rječicu da se mrijesti. Tada se riba samo bjelasa u plitkoj rječici i može se loviti nekom posudom pa i golim rukama, jer ona tada kao slijepa i omamljena samo baca ikru i mliječ. Vatra je ložio samo za vrijeme hladnih dana i dugih jesenjih kiša, ili kad je sebi spremao jelo od ulovljene ribe ili nađenih šumskih gljiva. Za toga monaha se i govorilo da je on bio prvi koji je pronašao ovaj izvor u stijeni na vrhu grebena. On je prvi otkrio i da izvor na vrhu grebena i rijeka u dolini imaju zajednički početak na drugom još višem planinskom grebenu gdje se nalazi njihov zajednički izvor. Od tog zajedničkog izvora potiču i rijeka u dolini i izvor u pukotini stijene na vrhu grebena gdje je izgrađena nova tvrđava. Od tog zajedničkog izvora polaze dva podzemna toka od kojih jedan manji ide prema izvoru na stijeni kod podignute tvrđave, a drugi ide nizbrdo do podnožja drugog grebena gdje izvire rječica u samom podnožju klanca gdje se nalazi grad i stara tvrđava u dolini. Kako je taj monah-pustinjak došao do tih saznanja nikome nije bilo jasno. Samo se zna da su ga ljudi uvijek viđali sa ljeskovim rašljastim štapom u rukama koji mu je služio i kao oslonac prilikom kretanja po strmom planinskom terenu, ali i da otkriva podzemne tokove i smjerove strujanja podzemne vode.

Božije čudo je i to da vojni zapovjednik izabere da gradi novo utvrđenje baš na tom grebenu kod toliko drugih u okruženju, a da nije još znao, niti je mogao znati da na tako nepristupačnom mjestu i na tolikoj visini ima izvor svježeg i pitke vode. Voda u stijeni je otkrivena tek kada je izgradnja nove tvrđave počela. Govorilo se da je i to božiji znak da oni ostanu ovdje u ovim predjelima i da ih ne napuste, jer sada imaju sve što je potrebno za život i za odbranu od Seldžuka. Sada je njihova nova tvrđava, Grad iznad oblaka, kako su je od milja zvali, imala sve ono što je potrebno za jedno dobro utvrđenje od neprijatelja i da izdrži dugotrajne opsade: imali su nepristupačne, strme i neosvojive prilaze; dobar položaj da nadgledaju velike prostore sa svih strana utvrđenja i na velike daljine kako bi lako i na vrijeme mogli vidjeti ko se sve približava njihovom utvrđenju. Nova tvrđava je imala čvrste spoljnje odbrambene zidine na samim liticama pa im je bilo nemoguće prići. Vrata na trima glavnim kapijama su bila trostruko ojačana metalnim pločama. Što je još važnije tu je bila i voda po koju sada nisu morali ići u dolinu do rijeke koja je sa bukom proticala dubokim klancem u podnožju grebena. Tako je novopodignuta tvrđava imala ono što je najpotrebnije za život, vodu i hranu i na taj način mogla izdržati dugotrajne opsade. Ako bi se i desilo da neprijatelj ovlada dolinom i cijelim klancem u dolini kojim protiče rijeka i zaposjedne to područje misleći da će se tvrđava na grebenu predati kad se potroše zalihe vode donesene u tvrđavu ranije, samo bi uzaludno gubio vrijeme jer nisu znali za pukotinu i stijeni na samom vrhu grebena koja obezbjeđuje svježnu vodu stanovnicima tvrđave. To i jeste bio grad ili tvrđava iznad oblaka zbog svoje visine, nepristupačnosti i neosvojivosti. Kada bi magle prekrile dolinu i sunce se nije vidjelo odozdo, na grebenu gdje se nalazila nova citadela sunce je sijalo uvijek i nova tvrđava je izgledala kao magični grad iznad oblaka, izgrađen na samom nebu. Andronik je posebno zapazio jednog svog hrabrog i sposobnog vojnika po imenu Honijat kako zna sve i o izgradnji utvrđenja. Honijat je bio oduševljen tim poslom pa je i druge podsticao da

rade vrijedno kako bi utvrđenje bilo izgrađeno na vrijeme. Tog vojnika su rado slijedili i drugi i Andronik ga postavi za svog pomoćnika za sve poslove izgradnje i odbrane tvrđave od napada neprijatelja. On je takođe zapazio da njegova kćerka Ana često razgovara sa Honijatom i često traži njegove savjete i pomoć. Jednog dana Ana kaza Honijatu: -Sada sam konačno odlučila da ovdje zauvijek ostanem uz svog oca i sve ove dobre ljude iz grada i okolnih sela koji su pomogli da se izgradi ovakvo utvrđenje za kratko vrijeme. Nema potrebe da idem u Carigrad kod očeve i majčine rodbine koje dobro i ne poznajem. Vi ste moja rodbina, moja braća i seste, jer drugih i nemam i sa vama treba da ostanem do kraja života i dijelim i zlo i dobro. Kad budemo prešli u ovu našu novu tvrđavu, naš Grad iznad oblaka kako ga sada zovemo, moći ću uvijek da posmatram plavetnilo neba, i bezbroj zvijezda koje trepere u vedroj noći i omogućuju našu vezu sa nebom. Gore na nebu i naše duše obitavaju i nigdje nema ovako dobrog mjesta da se mogu zvijezde vidjeti sa zemlje. Želim da znaš, Honijat, da me ništa tako ne raduje kao kad imam dovoljno vremena da posmatram zvijezde i zvjezdano nebo koje nam svakog časa šalje poruke naših predaka da ne napustimo ovo naše mjesto. I ma koliko često ja to činila i gledala zvijezde kako trepere svaki put ja nešto novo vidim i doživljam radost, nanovo i nanovo. Nigdje na zemlji ne bih imala tu mogućnost da posmatram tako čisto plavo nebo i zvijezde na njemu, kao ovdje na našoj novoj tvrđavi, našem, Gradu iznad oblaka.

-Bog i jeste stvorio nebo i ukarasio ga zvijezdama da bi ti Ana i svi mi mogli uživati u tome. Sada sam još više uvjeren da nema potrebe da iko odlazi iz ovog mjesta- kaza Honijat i nastavi. -Ovdje sada imamo sve a posebno nam sreću donosi naš Grad iznad oblak jer je stalno obasjan suncem dok je sve u dolini često prekriveno gustom maglom. Ali moraćemo biti u donjoj tvrđavi stalno preko ljeta jer su nam dolje polja koja moramo obrađivati i prikupljati ljetinu kao i stada koja moramo čuvati a ovdje u ovu tvrđavu ćemo se sklanjati samo onda kad zaprijeti opasnost od neprijatelja. Dole u staroj tvrđavi u ravnicu pored rijeke je i naš sveti hram, naša crkva gdje se okuplja cijelo stanovništvo tvrđave i okolnih sela za vrijeme vjerskih praznika. Ovdje u novoj tvrđavi ne možemo izgraditi novu crkvu sa velikim dvorištem jer nema prostora za to, već samo manju kapelicu za pričešće. Teško je iskazati riječima koliko si donijela sreće svim stanovnicima grada što nisi otišla već ostala sa nama. Svi to tako cijene i osjećaju.

Ovo je prvi put da Ana ima priliku da sluša šta neki mladić osjeća prema njoj i da joj on to direktno govori. Honijat je primijetio rumenilo i zbunjenost na njenom licu i zato brzo nastavi dalje kako bi Ana ostala što duže sa njim.

-Ovdje u novoj tvrđavi ćemo izgraditi samo malu kapelicu za svakodnevne potrebe i molitve onih koji ovdje nađu privremeno sklonište pred najezdom krvožednih tursko-mongolskih plemena. Naše velike hrišćanske praznike uvijek ćemo proslavljati dole u dolini pored rijeke u našoj staroj tvrđavi gdje se nalazi naša velika crkva izgrađena još prije dva vijeka.

- Ubrzo će, mislim za dva mjeseca, naš veliki hrišćanski praznik, dan rođenja Presvete Bogorodice kojeg svi sa radošću očekujemo i proslavljamo, kaza Ana i nastavi.-Odmah poslije praznika okupljaju se žene, i mlade i stare, pa i odraslija djeca kako iz našeg grada tako i iz okolnih sela da po okolnim gajevima sakupljamo zrele plodove divljeg voća, najviše divljih jabuka i krušaka koje su stresli vjetrovi ili su sami od svoje zrelosti i težine popadali na zemlju. To radimo redovno svake godine kako bismo napravili pekmez, sokove i voćno sirće kako bismo imali svega dovoljno u zalihamu u slučaju napada i dugotrajnije opsade našeg grada. Ostale tvrđave uzduž naše istočne granice, tako mi je govorio otac, najviše su se predavale Seldžucima zbog toga što im je najprije ponestajalo zaliha u hrani i vodi. Kad Seldžuci napadnu neki utvrđeni grad i ne mogu ga zauzeti u prvom naletu, onda ga opkole i tako grad drže u opasadi bez mogućnosti da mu se dostavi hrana i voda. Kad se te zalihe koje su imali u tvrđavi potroše onda se grad mora predati. Pobrinićemo se da sakupimo što više zaliha u raznovrsnim namirnicama od voća, povrća i žita kako i nas ne bi zatekla ista sudbina. Ovog puta ćemo sve to prenijeti u ovu našu novu tvrđavu, naš Grad iznad oblaka kojem neprijatelj ne može ni prići a kamoli ga osvojiti. Obezbijećemo dovoljno zaliha u hrani tako da možemo izdržati dugotrajne opsade. Bog nam je već podario vodu što je i najvažnije i ne moramo je nositi odozdo iz rijeke u dolini. U vrijeme

praznika rođenja Presvete Bogorodice koji će biti za dva mjeseca miris poznog ljeta se osjeća na svakom koraku, a posebno u okolnim gajevima i šumarcima. Tada me sve to podsjeća na moje djetinjstvo ovdje kad sam se slobodno družila sa ostalom djecom i iz našeg grada, i slobodno i bezbrižno išli po okolnim selima i družili se sa njihovom djecom jer tada nije bilo opasnosti od Seldžuka. Tamo smo provodili po cijeli dan, a kad se vratimo pred veče pričala bih svome ocu šta sam sve vidjela u selu, koga sam sve upoznala i šta sam novo naučila o biljkama, domaćim životinjama i seljanima koji vrijedno rade na svojim imanjima od jutra do večeri. Sada se sve to promijenilo zbog straha od Seldžuka i rijetko izlazimo iz tvrđave. Ali sjećanja na seoska dvorišta i kuće koja su mirisala na pekmez od šljiva i jabuka nisu izbljedom. Još uvijek imam pred očima slike gomile djece, a među njima i ja, kako u dvorištu trčimo oko velikih kazana u kojima se priprema pekmez i sa nestrpljenjem i komadom hljeba u ruci iščekujemo da ga probamo. Cijeli narod u ovim krajevima zna da su ti dani poznog ljeta između Velike i Male Gospojine najpogodniji za prikupljanje svega za hranu; većina voća je tada najbolja i najzrelija, a i ubrane trave su najljekovitije, i sve što tada dozrijeva treba prikupljati i pripremiti za zimu. Tada najviše ima i sunca kako bi se mogla ostvariti završna faza zrenja plodova i svih drugih Božijih darova. Iza toga nastupaju i prvi jesenji dani koji su najčešće voma ugodni i topli i koje mi zovemo Miholjsko ljeto, kada sva seoska dvorišta mirišu na slatko, kad se sabiraju darovi prirode i darovi Gospodnji. Mi djeca smo često u šumama i gajevima nalazila i divlje vinove loze koje su se penjale uz visoko drveće i na sebi imale crno grožđe slatko kao med. Starije žene koje su dobro poznavale ljekovite šumske trave i jestive gljive su punile njima svoje korpe. Mi djeca smo punili svoje korpe zrelim orasima, jabukama i kruškama koje je stresao noćni vjetar. Starije žene su meni dozvoljavale da i ja skupljam ljekovite trave, jer me je tome naučio moj učitelj latinskog, Komnen. Ranije dok je bio mlađi i nisu ga boljele noge Komnen i ja smo često izlazili izvan zidina grada i tvrđave i u obližnjim poljima i gajevima oko rijeke brali cvijeće i ljekovite trave. Za svaki cvijet ili ljekovitu travku koju bismo našli on me je tjerao da naučim ne samo naš grčki već i njen latinski naziv. Tako sam se ujedno učila ne samo latinskom jeziku već i nekim osnovama liječenja biljem. Zato su mog učitelja latinskog smatrali i medicinarom mada on to nikad nije prihvatao. Jednostavno je smatrao sebe samo priučeni u toj oblasti. Latinski jezik i osnove medicine svladao je prvo u Carigradu, jer mu se i otac bavio time. Kasnije je to još više usavršio u Rimu gdje je kao mladić boravio i studirao nekoliko godina. Izučavao latinski jezik i prirodne nauke. Tamo se i oženio nekom latinkom, mada je ona za sebe radije govorila da je rimljanka, i nakon toga se vratio u Carigrad. Zaposlio se kao privatni učitelj latinskog jezika i prirodne medicine na dvoru carske porodice. Tu je ostao sve dok nije dodijeljen mom ocu kao pisar. Bio je već tada u poznim godinama. Nije imao djece, a žena mu je bila upravo umrla i tu ga nije ništa više vezivalo. Bio je čak pao i u duboku tugu i mnogi su mu na dvoru savjetovali da promijeni sredinu i mjesto življenja. Tako je i dodijeljen u službu mom ocu. Otac je tada bio naimenovan za prvog zapovjednik jedne manje tvrđave na krajnjim istočnim granicama naše Carevine. Otuda smo prešli ovdje gdje smo i sada. Ja sam tada imala sedam godina i već sam znala da čitam i pišem na našem grčkom jeziku. Često sam čitala dijelove biblije svojim tetkama koje su me i svemu tome naučile. Otac je zamolio svoga pisara da bude i moj privatni učitelj latinskog jezika. Komnen mi je na interesantan način pokazivao ne samo nazive već i građu i dijelove svakog cvijeta i svake ljekovite biljke i njihove nazive na latinskom jeziku. Sami smo crtali svaku tu biljku i obilježavali kako bi sve to bolje naučila. Svaku biljku i svaku travku koju smo našli bismo pažljivo presovali, sušili i čuvali. Tako smo stvarali velike zbirke. Crtali smo ponovo svaku biljku u njenim prirodnim bojama u posebnu knjigu i pisali imena svakog dijela na latinskom i na našem grčkom jeziku. Ponekad mi je sve to bilo teško i često sam se ljutila na njega, jer mi je sve to uzimalo puno vremena. Bila sam još dijete i nije mi ostajalo dovoljno vremena za druženje i igru sa drugom djecom iz grada i tvrđave. Jednom sam se zbog toga čak žalila i ocu, ali ništa se bitno nije promijenilo. Vremenom ja sam se navikla na sve te napore. Čak sam se i počela radovati našim izletima izvan grada i tvrđave, našim istraživačkim šetnjama okolnim poljima i gajevima. Pomoglo mi je i to što sam vidjela da moj učitelj Komnen vješto

vlada tehnikom crtanja na pergamentu ili na nekoj glatkoj bijeloj tkanini zategnutoj i pričvršćenoj na drveni okvir. Moj učitelj je znao da lijepo crta i tome sam se divila. Znao je da veoma vjerno prikaže biljke, cvijeće, insekte, ptice i drugu sitniju divljač. Znao je tako dobro da nacrtava zeca ili konja u trku da su izgledali kao živi. Provodio je sate i sate sa lupom u ruci posmatrajući svaku biljku u cjelini i njene dijelove. Posebno je pažljivo analizirao svaki cvijet i njegove dijelove i brižljivo to sve crtao i zapisivao na pergamentu ili platnu i na latinskom i na grčkom kako bih i ja to mogla bolje razumjeti i naučiti. Koristeći se lupom mogao je da beskrajno dugo i strpljivo posmatra navike nekog pauka, mrava, muve, vilinog konjica ili leptira. Zanimala ga je i sitnija šumska divljač, ali naročito ptice. Izučavao je njihov način života i brižljivo sve to zapisivao. Prvo bi slijedio detaljan opis i crtež neke životinje (kako izgleda, na šta najviše liči, kako se hrani, kako dolazi do hrane i šta najradije jede, gdje nalazi stanište i kako ono izgleda. I ja sam postepeno i uz njegovu pomoć počela da sve to radim i tako naučila i stekla naviku da posmatram prirodu i sve što se dešava u njoj. Bila sam i sama iznenađena kada sam jednom ušla u učiteljevu radnu sobu i tamo u jednom uglu, onom s desne strane prozora, spazila pravu malu laboratoriju gdje su u teglicama čuvani razni insekti koje je on nalazio u svojim šetnjama u okolini tvrđave i poljima pored rijeke. Tu se nalazilo i razno sasušeno i presovano bilje brižljivo klasirano i poredano na bijelom i zategnutom platnu pričvršćenom na drveni četverougao ni okvir. Tu su bile i brižljivo urađene bilješke o ponašanju insekata (kojih sam se uzgred rečeno, u početku veoma plašila dok se nisam navikla na sve to) i crtežima pratio sve faze njihovog preobražaja. Dopalo mi se kako su lijepo nacrtani i prikazni razni leptiri i muve u letu ili u stanju mirovanja. Iznenađilo me je kad sam vidjela da se bavio ne samo presovanjem raznih biljaka već i sitnijih insekata. Jedan divan primjerak presovanog leptira bio je u gornjem desnom uglu platna na kome su se nalazili i drugi presovani primjerci te vrste. Na njegovom stolu nalazili su se i crteži raznovrsnih ptica nacrtanih u njihovim divnim prirodnim bojama. Neke od njih je nacrtao u letu, a druge kako sjede na nekoj grani. Tu u njegovj sobi sam postala svjesna da se bavio proučavanjem i životinja (posebno insekata i ptica) i biljaka. Jednom mi je i sam pričao kako se rado bavio proučavanjem selidbe ili migracije ptica o čemu se u njegovo vrijeme nije puno znalo. To je zahtijevalo dug i naporan rad kao i posmatranje i istraživanje na terenu u šumama i poljima. Svoja posmatranja i istraživanja ponašanja ptica je pripremao i izvodio veoma brižljivo i sve tačno bilježio. Ustanovio je, na primjer, koje se ptice sele a koje ne, kad se sele, a često je navodio i gdje se sele, a ponekad i kako se sele. Ustanovio je i tri velika smjera selidbe preko Sredozemnog mora. O tom svom istraživanju migracija i ponašanja ptica i drugih životinja vodio je i detaljne zapise koje još čuva. I sama sam imala priliku da čitam neke od tih opis biljaka i životinja. Divila sam se kako su to lijepi i jednostavni opisi iz kojih sam mnogo naučila. Imao je neobično jasan i jednostavan stil pisanja koji mi je u potpunosti odgovarao. Dok sam to čitala imala sam utisak kao da je to pisano za mene samu. Posebno se u tom pogledu ističu opisi i analiza atmosfere šume, radosti dubrava ili kada na svijet dolaze mladi, opisi staništa i podizanja mladih itd. Tu su sjedinjeni svi utisci i doživljaji ljepote koje naše uho i oko mogu zapaziti. Zato mogu za Komnena kazati da je bio i pjesnik po duši svojoj iako nije pisao pjesme. Sam Komnen, imala sam priliku da vidim to, je lično doživljavao veliko ushićenje posmatrajući kako sunce izlazi i kako se premješta po nebu i kako ptice tek što je svanulo nad jezerom prosto podivljaju od života i radosti, ćurliču i pjevaju, lete tamo-amo, spuštaju se do obale i prskaju se krilcima, rone, stresaju i šire svoja krilca kako bi se što brže osušila. I odjednom bi zavladao mir. Čitala sam Komnenove opise toga raja, kako je skriven negdje u gustišu sve to posmatrao sa obližnjeg brdašceta gdje je sjedio u hladu neprimijećen. Komnenu je sve to izgledalo kao neko rajsko mjesto ili nešto nalik na najljepši san.

Ti njegovi spisi, crteži i zapažanja su mi izgledali kao otvorena rajska knjiga prirode iz koje sam i sama lako i brzo učila. Tako smo kasnije i nazvali te naše izlete-*učenje u prirodi*. Tek sada vidim koliko mi je sve to pomoglo i pomaže mi i sada. Komnen mi je uzgred govorio o poznatim rimskim filozofima i pjesnicima kao što su Seneka, Lukrecije Kar i drugi. Ipak najradije mi je govorio o rimskoj istoriji i rimskim carevima Cezaru, Oktavijanu, Kaliguli, Neronu. Posebno je interesantno pričao i o rimskim ratovima i osvajanjima Kartagine, Judeje, Galije, Hispanije,

Germanije i Britanije. Ipak, najviše su me radovali naši izlasci i šetnje poljima i gajevima u blizini grada i tvrđave. Tu smo provodili najviše vremena i zato i jesam naučila mnogo o ljekovitom bilju, cvijeću, divljem voću. Dok sam još bila mala starije žene su se čudile kako ja sve to znam. I sada je moja želja za učenjem velika i nedostaju mi šetnje po poljima i gajevima izvan našeg grada i tvrđave. U zadnja dva mjeseca nisam nijednom imala vremena da pođem na izlet i utolim svoju želju za učenjem u prirodi. Sigurna sam da to nedostaje i mom starom učitelju Komnenu. Do sada nismo imali vremena za to jer smo bili zauzeti izgradnjom tvrđave, a postojala je i opasnost od Seldžuka. Kruže priče o tome da se izvidnice i prethodnice Seldžuka sve češće viđaju od strane pastira udaljenih sela. Jednog od njih su, tako se priča, u jednom udaljenom selu, zarobili i odveli i njega i cijelo njegovo stado. Toliko sam poželjela da vidim svog starog učitelja da sam odlučila da ću u narednu subotu raditi samo do zalaska sunca kako bih mogla da posjetim svog starog učitelja i izađemo nakratko u šetnju izvan grada i stare tvrđave. Biće to još jedna prilika za učenje iz otvorene knjige prirode i tako obiđemo gajeve i polja s obje strane rijeke. Biće to kratak izlet i nećemo se udaljavati od tvrđave. Biće to i prilika da se još jednom prisjetimo i obnovimo već učeno gradivo čemu će se Komnen najviše i radovati. Zarana sam uočila da je on najsretniji kad ima priliku da šetnjom poljima pored rijeke meni pokazuje i objašnjava nove cvjetove i ljekovite trave koje ja još nisam poznavala. Sigurna sam da će mu to pomoći ne samo da povрати svoju neutoljivu radoznalost i želju za obučavanjem, već i da pobijedi tu svoju i duhovnu i fizičku klonulost. To znam, jer se i ranije poslije naših šetnji i učenja iz otvorene knjige prirode uvijek vraćao ne samo čiliji i zdraviji, već i srećniji nego što je bio prije toga. Jednostavno se tada osjećao kao preporođen.

Honijat je sa velikim zanimanjem slušao šta mu Ana govori. Tad joj reče da uskoro dolazi nedjelja, i da će toga dana nakon liturgije u crkvi imati više vremena za razgovor. Dogovorili su se da se nađu dole u ravnici pored rijeke pred sam zalazak sunca. Na rastanku joj još jednom Honijat pokaza utvrđenje na grebenu, njihov Grad iznad oblaka i kaza:

- Vidiš kako je samo dobar pogled sa ove naše tvrđave i to na sve strane i do dalekih mjesta i predjela. Niko tu ne može prići neopažen, ni po noći, jer postoji samo jedna mala stazica. Naša nova tvrđava je nepristupačna kao orlovo gnijezdo i ona to i jeste, jer samo orao može da napravi svoje gnijezdo na vrletnim i nepristupačnim liticama kako bi bezbijedno podizao svoje mlade i gdje niko ne može doći, ni lisica, ni čovjek. Ako svi ovu našu tvrđavu zovu Grad iznad oblaka ja ću je zvati Orlovo gnijezdo. Odavde sa ove visine gdje se sada nalazi naša nova tvrđava bolje možemo da branimo i onu našu tvrđavu u dolini pored rijeke. Naši stražari i posmatrači sa ove visine mogu uvijek na vrijeme opaziti ko nam dolazi i kakve su mu namjere. Ako bi Seldžuci i mogli osvojiti donju tvrđavu penjući se dugačkim, od užadi ispletenim ljestvama, uz njene bedeme ili bacajući strijele sa zapaljenim suvim korama trešnje ili nekog drugog stabla – izazivajući požare po gradu. To je ovdje u novoj tvrđavi na visokom grebenu nemoguće jer ne mogu prići dovoljno blizu da bi njihove strijel mogle dobaciti do ove visine. Osim toga, ovdje u našoj novoj tvrđavi će biti skoro sve izgrađeno od kamena, jer ga ima dovoljno, čak i tankih ploča za krovove. Drvo nam je potrebno samo za neke predmete u kući kao što su posuđe, stolovi, stolici i drugi kućni namještaj. Ima toliko kamena ovdje da ćemo ga uvijek imati dovoljno u gomilama blizu spoljnih zidina i kula osmatračnica kako bismo ga mogli bacati nizbrdo na one koji bi se usudili da pokušaju zauzeti našu tvrđavu. Ti koji bi to pokušali zatekli bi se u bezizlaznoj situaciji. Što je najvažnije, mi sa ove naše nove tvrđave vidimo tako dobro sve šta se događa dole u donjoj tvrđavi, gradu i okolini, čak i ljude kako se kreću iako nam odavde izgledaju tako mali. I odzdo je pogled zanimljiv i ljudi na odbranbenim zidinama, naši stažari i osmatrači, izgledaju odzdo kao neke malo veće ptice koje su sespustile da se odmore na podignutim zidinama. Najviše zahvaljujući tvome ocu uspjeli smo ovo uraditi. Samo je on imao i dovoljno uma i dovoljno hrabrosti, prvo da ne napusti ove krajeve kao što su to uradili drugi zapovjednici tvrđava i gradova duž naše istočne granice, i drugo, samo je on imao dovoljno znanja da odabere najbolje mjesto za izgradnju ove naše nove tvrđave

- On uvijek ističe zasluge i svih svojih vojnika i drugih stanovnika tvrđave za sve ovo, kaza Ana. –Tebe je nekoliko puta isticao i spominjao tvoje ime. Čak je jednom rekao da si mu ti desna ruka u svemu i u odbrani od Seldžuka i u gradnji novih utvrđenja. Uočio je da te i ostali vojnici rado slušaju i slijede i rekao je da ćeš uskoro dobiti unapređenje ne samo da predvodiš jednu desetinu već i jedan čitav odred ratnika..

- Honijat bi iznenađen ovako pohvalnim mišljenjem njenog oca, glavnog zapovjednika tvrđave i dodade: -I ti si u svemu ovome mnogo pomogla. I meni si dala veću želju da se zalažem da sve uradimo na vrijeme kad sam vidio da si ostala sa nama ovdje i da nas ne želiš napustiti već sa nama dijeliti i dobro i zlo. Mogla si otići i biti na bezbjednom mjestu, čak i da živiš u samom Carigradu i uživaš u njegovim blistavim palatima, trgovima, predivnim hramovima i crkvama, a ipak si odlučila da ostaneš ovdje i tako ohrabrila i sve nas ostale. I tvoj otac je dobio novu snagu i nove želje da uspije da odbrani ove krajeve uz granicu. Zato narod u njemu vidi dobrog čovjeka koji se iskreno brine za živote i bezbjednost svih stanovnika ovog mjesta. Ali o svemu ovome pričaćemo u nedjelju kad imamo više vremena, jer je to neradni dan i naći ćemo se pored rijeke kod stabla one velike trešnje prije samog zalaska sunca.

Nedjelja je došla ubrzo i Honijat je s nestrpljenjem, još i prije zalaska sunca, čekao u hladu velike trešnje. Ana je toga dana prisustvovala ranom jutarnjem bogoslužjenju u crkvi. Upalila je nekoliko svijeća i bili sretni što će se toga dana vidjeti sa Honijatom. Kad je primijetio da dolazi izašao joj je u susret pozdravljajući je i nudeći joj dozrele tek ubrane sočne plodove. Kad su došli do rijeke sjeli su u hlad kojeg je činilo veliko stablo sa čijih grana se čuo veseli cvrkut bezbroj ptica koje su se hranile sočnim plodovima. Ana kaza:

-Već dva dana nisam bila u našem Gradu iznad oblaka, ali mi je otac jutros rekao da gradnja ostalih prostorija u tvrđavi dobro napreduje i da bi za dva mjeseca moglo biti ono osnovno sve završeno kako bi se na dan rođenja Presvete Bogorodice proglasio njen završetak i prenošenje najvrijednijih stvari iz ove tvrđave u ravnici. Napravljene su i prve prostorije gdje će biti smješteni žena i djeca kao i zalihe hrane za privremeni boravak dok ne prođe opasnost od napada Seldžuka.

-Ti i sama znaš koliko te tvoj otac voli i koliko brine za tebe. Da li ti je kazao za glasnike koje je poslao emir, vođa Seldžuka koji napada ovaj dio granice gdje se mi nalazimo. Taj seldžučki emir, ne znam da li mu je to ime ili zapovjednička titula, je poslao svoje glasnike, koji su stigli prije dva dana u tvrđavu i zatražio da mu tvoj otac preda tvrđavu bez borbe. Sa tim glasnicima je bio i neki naš prebjeg ili izdajnik iz neke druge tvrđave koju je seldžučki emir već bio zauzeo. To je bio ili izdajnik ili zarobljenik koji dobro zna njihov jezik i zato mu je život pošteđen i dodijeljen na službu kod emira kao prevodilac.

- Otac mi o tome ništa nije govorio, iznenađena kaza Ana

- Tvoj otac je kazao tim glasnicima da prenesu seldžučkom emiru da on to nikad neće učiniti i da će se naš grad i naša tvrđava braniti do posljednjeg čovjeka. Glasnici su se vratili istog dana, ali su ponovo došli juče. Kad joj je to kazao Ana ga začuđeno pogleda

- Zar ti otac ni o tome ništa nije kazao?

Poslije duže šutnje Ana upita:

-I šta je glasnik rekao kad je došao drugi put?

- Ne mogu da ti to kažem, jer ni ja to nisam čuo od tvog oca već od drugih, i možda su to samo nagađanja. Sigurno je samo to da tvoj otac kao glavni zapovjednik tvrđave to jedini zna.

- Ne moraš ni da mi kažeš, svako može pretpostaviti, pa i ja o čemu bi seldžučki emir želio da pregovara. To isto je činio u svim mjestima i pograničnim gradovima i tvrđavama koje je već osvojio. Ne mislim da će moj otac pristati na to, pogotovo sada kad imamo šansu da se branimo jer imamo naš neosvojivi Grad iznad oblaka, naše Orlovo gnijezdo. Moj otac sigurno neće učiniti tako nešto. Izgradili smo novo utvrđenje ne da se predajemo već da se branimo.

Mladić je tek sada spoznao da Ana ništa nije znala o zahtjevu seldžučkog emira. Pričalo se da je emir poručio Androniku sljedeće:

- -Tvoja tvrđava i tvoja vojna posada koja brani tvrđavu i okolna sela su već opkoljeni sa svih

strana i pomoć ti ne stiže niotkud. Uzalud šalješ pisma i glasnike u Carigrad da ti se pomoć pošalje. Carigrad ratuje na svojim zapadnim granicama i nema mogućnosti da ti pošalje pomoć. Ti si se nadao pomoći iz ikonjske tvrđave, ali i ona je već napuštena. Moje uhode i izvidnice su bile tamo i donijele mi tu vijest. U Ikoniji je ostala samo jedna manja vojnička posada koju mi svakog časa možemo ukloniti i zauzeti tu tvrđavu, ali nam ti i tvoj utvrđeni grad stojite na tom putu. Mi se možemo u miru dogovoriti bez razaranja i ubijanja kao što sam se dogovorio i sa drugim utvrđenjima duž vaše istočne granice koja su mi se već predala. I ti imaš mogućnost da uradiš ovo: da predaš svoju tvrđavu bez otpora i zajedno sa svima koji žele da napuste ove prostore odeš u miru i nastaniš se negdje dalje na zapadu vašeg carstva. Nećemo dirati ni stanovništvo okolnih sela ako prihvati našu svetu vjeru. Ono mora da ostane i živi ovdje na svojim imanjima i daje trećinu za moju vojsku. Svi drugi iz tvrđave, zajedno sa tobom i tvojom vojnom posadom mogu da idu, osim tvoje kćerke Ane koja mora da se pridruži ženama koje već imam. Tako ću biti jedino siguran da nećeš pokušavati ponovnim napadima povratiti tvrđavu koju sada moraš predati. Želim da znaš i ovo da nisam samo običan ratnik, već i gazija, ratnik za moju svetu vjeru- tako je pisao seldžučki emir zapovjedniku tvrđave, Androniku.

Dok se Honijat borio sa teškim mislima koje su same i velikom brzinom navirale, Ana je osjetila tu njegovu zbunjenost i šutnju. Pokušala mu je pomoći skrećući priču u drugom smjeru:

-Kad sam bila mala i pošto nisam imala majku, otac, iako vojnik-ratnik i stalno u pokretu služeći u najzabačenijim dijelovima carstva i čuvajući i braneći njegove granice, je želio da što više bude uz mene i svuda me je vodio sa sobom. I kad god bi na granici bilo mirno i bez velike opasnosti često je preduzimao manje pohode i taboravanja, pogotovo od kada smo prije deset godina stigli ovdje gdje je moj otac dobio položaj zapovjednika tvrđave. Obično bi tada izlazili iz tvrđave i vojska i moja pratnja i zajedno išli otprilike jedan dan jahanja uzvodno uz ovu našu rijeku dok ne bi pronašli neko zgodno mjesto pored rijeke gdje se može postaviti logor. Tu bi ostali dva do tri, a ponekad i više dana, gdje su se vojnici učili raznim ratnim vještinama preko dana, a naveče bi uz velike logorske vatre pjevali pjesme i igrali različite plesove i kola uz zvuke svirale. Još su mi u živom sjećanju te slike postavljanja logora i bivaka, dnevnih vježbanja u ratničkim vještinama kojima svaki vojnik treba da ovlada; dolazak večeri i paljenje vatre, obilne večere, vesele i sjetne pjesme vojnika, čudesne ljepote ratničkih igara i plesova. Tada bismo ja i moja dadilja sjedile pored oca i zadivljene posmatrali taj prizor. Bilo je vojnika koji su tako lijepo znali svirati na maloj drvenoj frulici. Naveče, poslije večere i uz logorsku vatru, osim šala i pjesama vojnici su plesali i igrali. Ništa do sada nisam ni čula ni vidjela ljepše od zvuka svirale uz noćne logorske vatre. Bilo je dosta vojnika koji su predivno pjevali i tada sam toliku radost osjećala da sam počela razmišljati kako Bog nije čovjeku podario krila kao anđelima, ali mu je podario pjesmu. I pjesma može da leti, da se izvija iznad planina i rijeka i uzdiže se daleko u vis, daleko i iznad oblaka. U pjesmama naše duše obitavaju, jer sve što se ne može običnom riječju ili pričom iskazati, staje u pjesmu i svirku. Poput ovog blagog ljetnog vjetra koji osjećamo sada ovdje pored rijeke gde sjedimo, još i sada čujem tu pjesmu kako leti u visine nad zemljom i lebdi nad vodama, jer za pjesmu ne postoje ni granice ni bedemi. Ona se ne može zatvoriti u tvrđave niti je moguće za nju neprelazne zidine izgraditi. Tada sam prvi put osjetila da je naša pjesma naša veza sa nebom i da ona doseže tako daleko i sve dotle gdje se granice između čovjeka i Boga primiču. Zato onaj ko voli pjesmu i poznaje pjesmu nikad neće kazati da su nebo i nebeski raj tako daleko. I otac moj tada mi je govorio sa ponosom da sam ja njegova princeza-ratnik i da ću jednog dana i ja moći tako dobro pjevati, igrati i plesati ratničke plesove. Sve sam to voljela i sve to volim još više i sada i zato sam odlučila da ostanem ovdje sa ocem i svima vama.

-Tvoj otac Andronik, kaza Honijat, je svojim radom i brigom za istočne granice našeg Carstva i njegovu odbranu, zadobio poštovanje i povjerenje ne samo svojih vojnika već i cijelog stanovništva koje živi ovdje uz granicu. On svojim primjerom pokazuje kako bi se trebalo boriti i čuvati svoja zemlja i njene granice. Među vojnicima i svim stanovnicima našeg utvrđenog grada, ali i kod stanovnika svih okolnih sela se priča o njegovoj hrabrosti i junaštvu, posebno o

njegovoj vještini u jahanju i rukovanju mačem i gađanju kopljem i strijelom. Upornošću i strpljivošću te vještine je razvio i kod svojih boraca. Svoje borce nikada ne vodi putevima pogodnim za zasjede, ako prethodno nije pretražio okolinu. Dobro je poznata priča o tome kako su Seldžuci jednom bili opkolili njegovu jednu grupu boraca u nekom klancu i kojima više nije bilo nikakvog spasa. Kad je to čuo odmah je sa grupom najhrabrijih krenuo i ne obazirući se na opasnostii iznenadio i rastjerao Seldžuke. Tako je on malo-pomalo sa velikom istrajnošću i strpljivošću stvorio i hrabre i sebi odane ratnike. Zato ga mi poštujemo i slijedimo u svemu. I sama si vidjela sa kakvom željom i zalaganjem smo podizali novu tvrđavu i istovremeno čuvali ovu cijelu oblast uz granicu od upada Seldžuka. I ti si svojim ostankom sa nama u sada opasnim krajevima uz granicu pokazala koliko voliš svoga oca i sve nas. Sve nam to daje samopouzdanje i snagu da istrajemo u odbrani našeg grada i naše zemlje.

- Moj otac želi da se izgradnja nove tvrđave u potpunosti završi i prije dolaska našeg velikog hrišćanskog praznika rođenja Presvete Bogorodice tako da ćemo moći sve naše prikupljene rezerve i zalihe hrane i žita smjestiti u novu tvrđavu, kaza Ana i nastavi –Pozvao je još veći broj zidara i tesara iz okolnih sela kako bi se što prije završili ti poslovi. Stara tvrđava u dolini pored rijeke izgrađena je prije skoro dva vijeka i od tada se stalno širila. Rastao je i širio se grad oko tvrđave zbog povećanja broja vojnika za odbranu granice i povećanja broja drugih stanovnika. Tako je oko same tvrđave nastao čitav grad koji je takođe utvrđen sa odbrambenim bedemima i četiri glavne kapije na kojima se u toku cijele noći smjenjuju straže. Tako sada izgleda da je ova naša stara tvrđava kao tvrđava u tvrđavi i da niko ne može u nju prodrijeti i osvojiti je. Ali to uopšte nije tako, jer ovo je ravnica i napadač ima lak pristup sa svih strana. Zato moj otac želi da ubrza završetak izgradnje naše nove tvrđave na nepristupačnom planinskom grebenu. Tako bi se djeca, bolesni i ostarjeli mogli što prije skloniti tamo u slučaju napada Seldžuka. Ako bi Seldžuci uspjeli osvojiti naš grad i našu tvrđavu onda bi im put bio otvoren ne samo prema Ikoniji već i prema Carigradu. Zato moramo svi vrijedno raditi još dva naredna mjeseca kako bismo mogli proglasiti završetak radova na izgradnji naše nove tvrđave, našeg Orlovog njezda, kojeg nijedan napadač neće moći zauzeti.

To je bio zadnji susret mladića i djevojke i oni se nikada više neće naći ponovo zajedno. Vijesti su sve češće pristizale o upadima i približavanju Seldžuka i Andronik je grupu svojih najspremnijih ratnika pod zapovjedništvom Honijata uputio u susret napadačima kako bi bar usporio njihovo napredovanje dok se u obje tvrđave ne uredi stanje koje može izdržati dugotrajnu opsadu i odbranu. U samom gradu već je vladalo opsadno stanje. Prenosile su se različite, najčešće uznemirujuće vijesti. Tih grozničavih dana Ana je od jutra do mraka bila zauzeta sa ostalim u pripremanju i pakovanju stvari za prelazak u novu tvrđavu na planinskom grebenu. Bilo je dana kad je na granici bilo zatišje i mirno, ali to je bilo samo nakratko. Neprijatelj bi se, opet, začas i iznenada pojavio na svojim hitrim konjima u obližnjim gajevima, proplancima i brežuljcima seoskih imanja. Opljačkao bi i uništio sve na što naiđe, zatim podemetnuo požare i potom se povlačio ostavljajući pustoš iza sebe. Takvi upadi i povlačenje su bili sve češći i stizale su vijesti da su mnoga pogranična sela već opustjela. Govori se da se tamo više ne čuje ni plač djeteta niti lavež psa. Klica straha je bila posijana i preostalo pogranično stanovništvo se ubrzano i u panici povlačilo u unutrašnjost i što dalje od istočnih granica carstva. Strah koji su posijali Seldžuci išao je ispred njih i bio im je najveći saveznik u osvanju novih prostora carstva. Romeja.

Svi stanovnici stare tvrđave i grada u ravnici sa nadom su sve češće upirali pogled prema citadeli na planinskom grebenu nadajući se da će ona biti što skorije završena kao bi se tamo na bezbijedno mjesto mogli smjestiti bar djeca, bolesni i stari.

Jednog dana stigla je vijest sa granice kako su Seldžuci uspjeli zarobiti jednu grupu Honijatovih vojnika i staviti ih na muke. Ubrzo nakon toga u tvrđavu je stigao glasnik koga je poslao Honijat da obavijesti Andonika o njihovom teškom položaju na granici i molio da mu se što hitnije uputi pomoć. Sam Andronik je sa tri svježih odreda ratnika i jednim eskadronom lake konjice krenuo u pomoć Honijatu. U samom gradu i tvrđavi je ostavio samo jače straže na

kapijama i najvažnijim prilazima i osmatračnicama. Naglasio je zapovjedicima straža na glavnim kapijama, odbrambenim kulama i osmatračnicama šta da čine i kako da organizuju odbranu sa narodom zajedno, ako bi Seldžuci uspjeli da se probiju do tvrđave ili sa svojim hitrim konjima dođu zaobilaznim putevima. Andronik je tek sada gorko zažalio što stanovništvo iz grada i okolnih sela nije već preseljeno u novu tvrđavu u kojoj bi bili potpuno bezbjedni i u kojoj bi se lako organizovala odbrana. Trebalo mu je još samo mjesec dana da se to sve završi, ali sada je već bilo kasno. Morao je da povede što veći broj odraslih muškarca sposobnih za borbu i zaustavi nadiranje Seldžuka što dalje od samog grada i stare tvrđave.

- Čim protjeramo Seldžuke sa naše istočne granice vratićemo se i Honijat i ja da završimo radove u novoj tvrđavi i izvršimo preseljenje bar djece, starih i bolesnih. Tamo na granici ćemo sada ostaviti jednu našu jaču posadu sa duplo više ratnika nego do sada i još im pridodati jedan eskadron lake konjice. Tada će i vijesti i pošta moći brže dolaziti u tvrđavu i nazad na samu granicu. Kad i to uradimo onda će naš iguman na dan proslave rođenja Presvete Bogorodice dati blagoslov za preseljenje u novu tvrđavu.

U gradu oko stare tvrđave i u samoj tvrđavi bilo je tih dana više naroda nego ikad ranije. Stanovništvo okolnih sela se tu sklonilo u strahu od iznenadnog upada Seldžuka. Bili su tu u blizini i čuvari seoskih imanja koji su već vidjeli njihove izvidnice na konjima kako osmatraju grad sa okolnih uzvišenja. Mnoga od tih seoskih domaćinstava donijela su u grad sa sobom sve što su mogli i tako su zakrčili ulice i uske prolaze u samom gradu. Izbjeglice su još uvijek stizale i svi oni koji su kasnije dolazili istovarali su svoje stvari na sred trgova i pločnika, jer i nije bilo drugih slobodnih mjesta. Cijele porodice su sa svojim stvarima provodile i dane i noći na ulici i pod vedrim nebom. Ulice i uski prolazi i skoro svi putevi i izlazi su bili zakrčeni. Ana je tek sada shvatila koliko je teško obezbijediti red i bilo kakav snošljiv život u gradu i tvrđavi gdje se slilo cijelo okolno stanovništvo i donijelo sa sobom sve što su imali. Tu su bile velike količine hrane i žita koje je bilo naslagano pored samih ulica u mnogobrojnim vrećama. Prvih dana poslije odlaska oca na granicu pokušala je sa seoskim prvacima i prvacima porodičnih zajednica da organizuje bilo kakav red i prohodnost u gradu, a posebno se nastojala pobrinuti da se smještaj ogromne količine žita i pripremljene hrane sklone na sigurno i prije nego počnu kiše. Ona je znala koliko je sva ta silana hrana i dovezeno žito od važnosti za sve stanovnike i tvrđave u slučaju da dođe do dugotrajne opsade grada. Govorilo se da bi sa ovom količinom hrane i žita koje su sobom donijele najbogatije seoske porodice mogle biti dovoljne kao rezerve hrane ako bi opsada potrajala i duže od godinu dana. Brinulo ju je jedino kako da se to žito i druge namirnice smjeste na bezbjedno mjesto i što prije uklone sa ulica i prolaza dok nisu počele kiše. Ana se plašila neuspjeha i zbog toga što su neka seoska domaćinstva odbijala i nerado se odvajala od svojih stvari. Tražili su da se nađe slobodan prostor gdje bi se i oni sa svojim stvarima i žitom sklonili. Nerado su ostavljali svoje stvari i žito u zajedničke magacine u podrumima stare tvrđave.

Nekoliko dana je Ana sa zapovjednicima straža provela u pokušajima da se napravi red u gradu i tvrđavi i to radeći od jutra do večeri. Osjećala se potpuno iscrpljenom i obeshrabrenom, jer je i sama uvidjela da se i gužva i nered u gradu i dalje nastavljaju. Tješilo ju je jedino to što sljedećeg dana dolazi nedjelja kao neradni dan i da će to donijeti bar mali predah i mogućnost da razmisli šta i kako da se radi dalje. Razmišljala je da se sutradan u nedjelju sa zapovjednicima straža i sveštenicima, nakon održanog nedeljnog bogoslužjenja, razradi plan kako da se napravi red i u gradu i u staroj tvrđavi, i da se uklone sve stvari, tovari žita i namirnica sa pločnika i trgova kako bi se omogućilo normalno kretanje i po gradu. Bila je subota i ona je od ranog jutra pa sve do zalaska sunca radila na zbrinjavanju najugroženijih, prvo nalazeći slobodan prostor i smještaj za bolesne i iznemogle, a zatim i za malu djecu. Mnogi odrasli ovog puta su morali ostati tu na ulici sa svojim stvarima tu provesti noć pod otvorenim nebom. Bila je zadovoljna što su bar obezbijedeni prostor, smještaj i njega za oboljele, iznemogle i djecu. Nakon deset dana i grozničavih napora da se život u gradu učini koliko-toliko snošljivijim ona je odlučila da ove subote radi samo do zalaska sunca, zatim uzme kratki predah kako bi u predvečerje posjetila

svog starog učitelja, i izašla sa njim u kraću šetnju poljima pored rijeke. Više od mjesec dana zbog zauzetosti poslom nije ga ni vidjela, a on zbog slabosti u nogama nije se usuđivo da sam izađe i potraži je. Znala je koliko će mu to povratiti i duh i fizičku snagu. Planirala je i da tokom te kratke šetnje izvan tvrđave poljima pored rijeke Komnena zamoli da sljedeći dan u nedjelju opet zajedno pođu na bogosluženje u crkvu. Biće to prilika i za Komnena da se sretne sa svojim starim znancima i dozna više o događajima u gradu i situaciji na granici.

Osvanula je nedjelja. Toplo sunčano jutro je pozivalo na izlazak iz kuća. Crkvena zvona su već pozivala na bogosluženje i zarana su vjernici napunili crkvu i crkveno dvorište. Mnogi su se tiskali da se probiju do ulaza u crkvu da čuju propovijed sveštenika i riječi ohrabrenja, jer je narod živio u strahu da će biti prepušten na milost i nemilost napadačima. Svi su željeli da čuju ohrabrujuću propovijed koja je ulijevala nadu svakom hrišćaninu u mogućnost opstanka na tim prostorima. U tom zajedništvu i strah od napadača bio je manji. U crkvi su gorjele na stotine kandila i svijeća koje su osvjetljavale lik Hrista Spasitelja, svetaca, careva i carica. Crkva i njeno dvorište su bili puni naroda i izgledalo je kao da niko toga dana i te nedjelje nije ostao kod kuće, ni stari, ni mladi, ni djeca. Kao da su svi željeli da se pridruže molitvama da se grad i tvrđava odbrane od napadača. Uzdali su se i u staro proročanstvo da će napadače otjerati anđeo Gospodnji svojim blistavim mačem. Čule su se i zakletve da su svi spremni da umru za svoju vjeru, svoj grad i svoju porodicu.

Šta se dalje događalo o tome postoje nesaglasni izvori. Kasniji ljetopisci tih događaja najviše su se oslanjali na jedan zapis sa suđenja nekom Isaku, Jevrejinu iz Efesa, koji se tih dana zatekao u gradu. On je pokušavao da sklopi povoljan trgovinski posao u kupovini žita kojeg je tih dana bilo u velikim količinama doneseno u grad i istovareno u vrećama na ulične pločnike i uz same zidine tvrđave, jer nije bilo dovoljno prostora da se ono smjesti u magacine i podrumne. Žito su donijeli seljaci obližnjih sela starajući se od upada Seldžuka i njihove paljevine, otimačine i pljačke. Jevrejin je na vrijeme dočuo da se cijelo staovništvo okolnih sela slilo u grad i tvrđavu i donijelo sobom ogromne količine ne samo žita već i mnogo drugih vrijednih stvari koje se sad mogu dobiti po povoljnoj cijeni. Njihovi vlasnici su se plašili da će možda i grad i tvrđava pasti pod naletom Seldžuka pa su nastojali što prije da se oslobode svega toga. Jevrejin se nadao da će pokupovati veće količine žita po najnižoj cijeni i kasnije ga nekako preko Ikonije na konjima prebaciti do primorskih gradova Smirne, Efesa, Alepa i Tarsa u Kilikiji gde bi to žito prodavao i po desetostruko većoj cijeni nego što ga je kupio. U tom zapisu sa suđenja stoji i ovo:

"Osvanuo je sunčan nedjeljni dan. Samo graktanje vrana koje su se u velikim jatima okupile na obližnjem drveću narušavalo je jutranju tišinu. Na velikoj trešnji pored rijeke jedno veće jato vrana je svojim neuobičajeno snažnim graktanjem narušavalo tišinu i privuklo pažnju nekoliko starijih žena iz obližnjih kuća. One su govorile da to ne sluti na dobro, jer te ptice, kako se pričalo, samo prizivaju nesreću. Zato se za vrane i crne gavranove i govorilo da su to ptice zloslutnice. Drugi su ih umirivali govoreći da i ptice imaju svoje sastanke i svoje svađe, i da mogu da budu tužne i srećne kao i ljudi. Ovim graktanjem one ispoljavaju svoju radost što su zajedno, i sreću zbog rodne godine u poljima, i što im je trešnja podarila puno sočnih plodova, govorili su drugi. Hrane je za sve pa i za njih bilo u izobilju.

I u tvrđavi i u gradu vladala je živost i svi se bili svečeno obučeni. Narod se u većim ili manjim skupinama kretao ili prema gradskoj crkvi gdje je već počelo bogosluženje, ili prema kapelici koja se nalazila unutar same tvrđave. Sveštenici su držali popovijed i vraćali iz zaborava legendu o tome kako će anđeo božji sa svojim blistavim mačem spasiti ovaj grad i njegove stanovnike od neprijatelja.

-Odjednom se kao munja iz vedrog neba pronio glas da su straže na najudaljenijim istočnim kapijama grada pobijene. Govorilo se da su Seldžuci iznenada u velikom broju upali u grad i da sve odreda pale i kolju, ne štedeći ni djecu, ni bolesne, ni stare. Ta vijest se brzinom zvuka počela širiti i gradom i njegovom starom tvrđavom. Strah i panika su se širili kao šumski požar na sve strane i svi su počeli da bježe kako bi našli spas, i sami ne znajući gdje. Nastala je

opšta jurnjeva, pometnja, sudaranje i gaženje, jer je svako želio naći spas za sebe, ne pazeći ni na djecu koja bi se našla pod nogama izbezumljene gomile. Samo rijetki koji još nisu potpuno izgubili razum od straha su počeli da se raspituju međusobno da li je vijest tačna. Ta njihova sumnja bila je ubrzo raspršena dolaskom novih skupina izbezumljenih od straha. Svi su oni potvrđivali da je vijest tačna i da Seldžuci idu prema crkvi koljući sve redom. Takva panika i izbezumljenost kod svih koji su bježali nije ostavljala nikakvu sumnju u to šta se dogodilo. Ono što niko nije mogao tada shvatiti i objasniti je to da su neke skupine prestrašenih trčale prema kapijama stare grdske tvrđave koja se nalazila u samom centru grada da bi u njoj potražile spas, a druge skupine su, opet, iz same tvrđave u paničnom strahu bježale prema kapijama u nastojanju da izađu iz tvrđave. Vladala je opšta panika i pometnja. Tako su se te dvije skupine, oni koji su željeli da izađu iz tvrđave i onih koji su željeli da uđu u tvrđavu, najčešće sudarale na samim kapijama. Tada je tu nastao pravi pakao za one koji su prvi pali i bili pregaženi onima koji su bili snažniji i jači. Više niko nije mogao tačno da ocijeni šta se događa i kao da je samo đavo upravljao paklom koji je nastao u sveopštoj pometnji i strahu od napadača. Nije se imalo više gdje pobjeći, i nije bilo dijela grada gdje je moguće naći bezbijedno sklonište. Najveći užasi su vladali u samom centru grada, oko crkve ali i u samoj tvrđavi. Toliki strah i tolika panika nisu ostavljali mjesta nikakvoj sumnji da je uopšte moguće naći spas. Najviše je bilo onih koji su trčali prema crkvi, nadajući se da će u bogomolji naći spas i da će im sam Bog pomoći. Ali crkva je već bila prepuna od ranog jutra kada je počelo bogoslužjenje. Kada su se prve skupine prestrašenih i izbezumljenih nekako probili u crkvu i donijeli vijest o upadu Seldžuka tek tada je nastao pakao. U toj opštoj pometnji ni sveštenik se nije mogao snaći, niti ga je ko više slušao. Još veća panika je nastala kad se usljed tiskanja oborilo nekoliko svijeća i kandila koja su zapalila ikonostas. Buknuo je prijeteći plamen sa plavičastim dimom. Tek sada je nabijena svjetina u crkvi poludjela od straha i pokušala da se probije prema izlaznim vratima crkve. Izaći na vrijeme nije uspjelo ni onima koji su bili tu odmah kod izlaza i koji su mogli prvi da se dokopaju dvorišta. Njih je snažan pritisak iznutra odmah bacio na zemlju i na njima su se slagali sljedeći talasi oborenih. U tom bezumlju i strahu od zatvorenog prostora u kom je još izbio i požar paniku je još više pojačao gusti dim od koga se ništa nije vidjelo. Ikonostas je gorio i prvi svjetlo-rumeni plamenovi su se dizali visoko sa varnicama koje su se činile kao zvijezde na nebu. Sa njima su se u visinama gubili i bolni krici pregaženih i umirućih. Tu u crkvi stradali su mnogi, jedni od vatre, drugi od gušenja dimom, a treći su jednostavno bili pregaženi. Crkva je izgorjela do temelja i tijela mnogih koji su se zatekli unutra bila su prosto ugljenisana i unakažena do neprepoznatljivosti. Izgleda, kako su pretpostavljali mnogi da su svoje živote u tom požaru izgubili i oba sveštenika kao i kćerka zapovjednika tvrđave Ana, njena tetka i njen stari učitelj latinskog jezika. Pretpostavljalo se da su i njihova tijela ugljenisana i potpuno izgorjela u požaru do neprepoznatljivosti. U tom velikom strahu od novih upada neprijatelja i tako velike tragedije kome je padalo na pamet da utvrđuje i broji ugljenisana i unakažena tijela, i to ugljenisana i unakažena do neprepoznatljivosti. Iako je bilo dosta prživjelih očevidaca koji su bili u dvorištu kad je izbio požar u crkvi, ni oni više nisu bili sigurni šta se stvarno dogodilo i ko je sve bio unutar hrama. Ni rijetki koji su preživjeli tragediju u crkvi nisu mogli sa sigurnošću potvrditi koga su tamo sve vidjeli kada je služba bila počela. Neki od preživjelih su izjavili da su vidjeli nekog unutar crkve, dok drugi nikako nisu mogli da se sjete te iste osobe da je bila uopšte toga jutra u crkvi. Mnoge nejasnoće su se javile i u pogledu zapovjednikove kćeri Ane. Jedni su govorili da je morala biti tamo kao i uvijek kada se držalo bogoslužjenje u crkvi. Govorili su da ona nikad nije izostala sa bogoslužjenja nedjeljom. Neki, opet nisu bili tako sigurni u to da su je vidjeli unutar crkve mada su i oni izjavljivali da je ona ranije neizostavno prisustvovala bogoslužjenjima u crkvi i to nikad sama. Obično je dolazila sa svojom tetkom ili sa svojim starim učiteljem latinskog Komnenom. Ono u čemu se većina slagala je to da je postojala jedna dosljedna priča o tome kako su Seldžuci došli do same crkve i ubacili unutar vatru. Bile su to, kažu, zapaljene baklje koje su bile napravljene od suve kore skinute sa stabala starih trešanja. Takve baklje su dugo održavale plamen i gorjele su kao luč. Ono što je još više pothranjivalo te

priče je i to što se proćulo da je ta cijala grupa Seldžuka koja je upala u grad pripadala nekom posebnom redu turskih ratnika koji su sebe nazivali gazijama ili ratnicima za vjeru i da im je prevenstveno cilj da sa lica zemlje iskorijene hrišćane i njihove bogomolje i hramove. Kad se to proćulo počela je sveopšta kuknjava i jurnjava svojim kućama kako bi se bar tamo u nekom ćošku ili mračnom podrumu našao spas. Mnogi su se sklanjali u bunare kojih je bilo dosta u gradu i tvrđavi. Bilo je i onih koji su u strahu za život našli sklonište u grobnicama svojih predaka kao i onih koji su mislili da je sve gotovo i da više nema nade u spas i jednostavno su stajali na trgovima i ulicama paralisani od straha čekajući samo da Seldžici što prije stignu sa isukanim sabljama kako bi im ponudili svoje gole vratove.

Iz zapisa sa suđenja trgovcu žitom moglo se vidjeti kakvo je bilo stanje u gradu toga dana kada se pronijela vijest o upadu Seldžulka sa istoćnih kapija grada gdje su prvo iznenadili i pobili stražare. Taj trgovac je izjavio da je stigao iz Efesa preko Ikonije samo nekoliko dana prije ovog događaja, vođen pričom o velikim kolićinama žita u gradu koje su donijeli seljaci iz okolnih sela koji su se slili u grad u strahu od napadaća. Optužba protiv njega se i zasnivala na tome da je koristeći haotićnu situciju htio da pokupuje žito po niskim cijenama, jer je računao na to da su seljaci mislili da ga je bolje prodati i po jako niskoj cijeni nego da ga sada ovako vuku po ploćnicima, ili da ga se Seldžuci doćepaju besplatno. Taj trgovac i nije krio da je pokupovao velike kolićine žita i poslagao ga u vrećama pored zidina gradske tvrđave pokušavajući da nađe način kako da ga na tovarnim konjima prebaci u velike primorske gradove gdje to žito može prodati i po trostruko većoj cijeni. On je stalno isticao da je to sve bilo na dobrovoljnom pristanku samih vlasnika žita. Neki su ga čak kaže i sami molili i nudili svoje žito u bescijenje samo kaže da bi ga se riješili i da im potpuno ne propadne na ploćnicima, nezaštićeno od vlage i kiše. Govorio je i o tome kako je za taj posao u otkupu žita angažovao i dva seljaka koja je dobro platiao. Čuvajući žito od pljaćkaša i sirotinje oni su među prvima doznali o upadu Seldžuka. Na početku suđenja njihova se prića u potpunosti slagala. Oni su potvrdili jednoglasno da su bili i sami iznenaćeni koliko je naroda toga dana došlo u crkvu na bogosluženje i da su i sam hram i crkveno dvorište bili puni. Govorili su i to kako su prvo spazili da se neka manja grupa žena u crnini, izdvojila iz te gomile koja nije mogla ući u crkvu i noseći ikonu Presvete Bogorodice, se počela glasno moliti svojoj zaštitinici da ih spasi od najeзде Turaka. Tako su i započeli tragićni događaji koje niko više nije mogao zaustaviti. Prema njihovoj prići događaji su se dalje odvijali ovako:

-Ta povorka žena u crnini išla je polako i noseći ikonu Presvete Bogorodice kretala se u krug oko crkve, pa zatim i oko cijele tvrđave izgovarajući svoju molitvu Bogorodici i anđelima da ih spasi od neprijatelja. Ali to je bila uobićajena molitva tih žena i uobićajena vjerska procesija svake godine u isto doba i kad nije bilo nikakvih opasnosti za grad. Kada je ta mala povorka žena u crnini nestala iza zidina tvrđave ćula se samo još njihova molitva koja je nekome mogla da lići i na glasnu kuknjavu i zapomaganje onoga kome se dogodila neka nesreća. Nedugo potom, kad je povorka žena sa ikonom Bogorodice potpuno zamakla iz zidina tvrđave iznenada se pojavila prva skupina preplašenih ljudi sa sjeverne strane bježeći u panićnom strahu i govoreći kako su Seldžuci iznenada upali u grad i kolju sve redom. Pojavili su se i oni koji su tvrdili da su svojim oćima vidjeli kako žene u crnini već glasno kukaju i oplakuju ubijene. Od tog trenutka, prema njihovom kazivanju, sve što se događalo poslije niko više nije mogao zaustaviti. Kada se panika nakon opšteg pakla krajem dana stišala, njih trojica, trgovac žitom i dva seljaka koja su mu pomagala i još nekolicina ljudi iz grada, pokušali su da doznaju šta se stvarno dogodilo i kako to da je toliki narod stradao od panićnog straha od neprijatelja koga oni uopšte još nisu ni vidjeli. Uputili su se prvo u istoćne dijelove grada gdje su navodno Seldžuci prvo i upali prethodno pobivši straže. Primijetili su da što su dalje išli prema istoćnim kapijma sve manje je bilo pustoši. Ljudi su se samo osjećali prestrašeni, jer su i oni ćuli da se tamo negdje u centru grada dogodila neka tragedija, a sam dim iz crkve koji se dizao visoko upozoravao ih je da su te vijesti taćene i da je crkva sa svima onima koji su se nalazili u njoj izgorjela do temelja. Što je još više bilo začućujuće je to da kada su ti trgovci žitom i grupa ljudi koja im se pridružila usput,

stigli do krajnje dvije istočne kapije kroz koje su navodno Seldžuci upali u grad tu se još manje osjećala atmosfera panike i straha. U kućama i ulicama koje su se nalazile uz same istočne kapije sve je čak izgledalo noramalo. Kad su još ugledali stražare kod donje istočne kapije kako se lagodno odmaraju i dosađuju na toplom ljetnom suncu nisu mogli povjerovati svojim očima. Ništa im nisu govorili već su se začuđeni uputili prema gornjoj istočnoj kapiji grada i tamo zatekli isti prizor. Ni tu nije bilo nikakvog traga da su tuda Seldžuci upali i započeli pokolj. Kad je stražarima na istočnim kapijama rečeno šta se dogodilo u gradu a da oni o tome nisu ništa znali onda su oni pomislili da su Selžuci na neki način i na prevaru zaobišli iza njihovih leđa i u grad upali sa suprotne strane. Da bi to provjerili predložili su da zajedno sa glavnim zapovjednikom straže obiđu i sve druge kapije i da vide da li su možda tamo straže pobijene. Kad su tamo stigli rečeno im je da se ni tu nikakvi Seldžuci nisu pojavili, već da je samo narod izbezumljen od straha bježao u gomilama govoreći da su sa istočne strane Seldžuci upali u grad i da redom sve kolju i sijeku. Te preplašene skupine su nastojale da što prije napuste grad bježeći prema obližnjoj šumi gdje bi se mogli sakriti i naći spas. O tome šta se stvarno moglo dogoditi nešto detaljnije nam govori izvještaj glavnog zapovjednika straže koji se ovdje navodi u cjelini.

"Ovaj izvještaj se bazira na činjenicama koje smo prikupili od trgovaca žitom, stražara na kapijama grada i očevidaca ovih događaja. Započinjemo redom: Osvanulo je sunčano i toplo nedjeljno jutro, i već zarana su se veće skupine svečano obučenog naroda kretale prema glavnoj crkvi u samom centru grada. Crkva se začas napunila a mnogi su ostali u njenom dvorištu jer više nije bilo mjesta unutra. Nikad ranije nedjeljom crkva nije bila tako puna. U strahu od napada Seldžuka u zadnja tri dana u grad se kao proljetna bujica slilo cijelo okolno seosko stanovništvo i crkva je zaista bila pretijesna za sve one koji su željeli da prisustvuju nedjeljnom bogoslužju. Tako su mnogi ostali da se mole u samom crkvenom dvorištu. Među njima je bila i jedna žena u crnini koja je u rukama držala ikonu presvete Bogorodice (koju kasnije niko nije mogao da pronađe). Ta žena je predložila da oni molitvu obave krećući se u povorci oko crkve i oko gradske tvrđave noseći ikonu i moleći se zaštitnici da spasi grad od neprijatelja. Nekoliko drugih starijih žena koje takođe nisu mogle ući u crkvu prihvatilo je njen prijedlog i povorka je krenula. Ta mala procesija je prvo tri puta obišla oko crkve a zatim krenula dalje oko gradske tvrđave krećući se pored njenih zidina. Iznenada kao grom iz vedra neba, ali niko nije znao kako, počeo se širiti glas i to brzinom šumskog požara po svim kvartovima da su u grad upali Seldžuci. Govorilo se da su prvo pobili straže na istočnim kapijama grada i u velikom broju upali u grad i sve redom pale i kolju. Svakog ko bi im se našao na putu oni su nemilosrdno ubijali na najsvirepiji način. Ova vijest je smjesta digla cijeli centar grada oko tvrđave na noge i počela je bježanija i jurnjava u potrazi za spasom. Jedni su bježali iz svojih kuća i trčeći ulicama i sami ne znajući kuda sudarali se sa druguma koji su, takođe, istrčali iz svojih kuća i u panici bježali prema crkvi i kapijama stare tvrđave. Svi su bili opsjednuti samo jednom te istom mislju: naći spas. Mnogi nisu mogli odmah da se snađu i bili su neodlučni kuda da krenu. Vidjevši da sve veće gomile strahom izbezumljenog naroda trče ka staroj gradskoj tvrđavi i njenim kapijama i oni su krenuli za njima. U takvim uslovima narastajuće panike i izbezumljenosti od straha pojavljivale su se i skupine iz drugih dijelova grada govoreći da su im još neke izbjeglice pričale kako su svojim očima gledali kako Seldžuci bezdušno sijeku njihove komšije. U tom opštem beznađu i sludenosti od straha neki koji nisu stigli na vrijeme da istrče na ulice pokušavali su da u svojim kućama nađu neko skriveno mjesto, dok su drugi pokušavali da potraže sklonište u mračnim podrumima, bunarima za vodu, pa i u grobnicama svojih predaka. Ostali su tragali za drugim mjestima koja su mogla da im pruže nekakvo utočište i spas.

Bježalo se na sve strane i u ušima svakog je odjekivalo samo glasno zapomaganje i uskoro su se čuli očajnički povici da su Seldžuci upali ne samo u grad već i u samu tvrđavu. Čitav prizor je bio krajnje uvjerljiv, i izgledalo je upravo onako kako se dešava neposredno poslije zauzeća nekog grada. Šta se zaista dogodilo i šta je bio uzrok tome?- pita se glavni zapovjednik straže i nastavlja svoj izvještaj.

-Na osnovu svega dosada saznatog može se zaključiti da je uzrok ove tragedije bio strah i to masovni ili kolektivni strah stanovnika našeg grada. Ali šta je izazvalo taj strah? pita se on i nastavlja:

-Do sada su ustanovljene četiri pretpostavke o tome šta se stvarno moglo dogoditi. Svi vojnici koji su obavljali stražarsku dužnost na kapijama i grada i stare tvrđave izjavili su da nije bilo nikakvog traga o Seldžucima toga dana niti su oni igdje viđeni. Išao sam sa svojim pomoćnicima od kapije do kapije i svi stražari toga dana su izjavljivali da od Seldžuka, koji žare i pale i nemilosrdno ubijaju svakog na koga naiđu, nije bilo ni traga ni glasa toga dana. Ako Seldžuci nisu upali u grad kroz kapije, niti preko zidina, nemoguće je da su odjednom pali s neba, ili preletjeli na krilima i stražarske kule i bedeme tvrđave. Morali smo istražiti šta se stvarno dogodilo, jer ta strašna vijest o Seldžučkom upadu u grad nije mogla nastati sama od sebe i nije mogla izniknuti iz zemlje ili pasti s neba. Neko je morao prvi da pomene, namjerno ili nenamjerno, tu lažnu glasinu koja je potom sve prestravila i izazvala ogromnu paniku koja se kao šumski požar širila svim dijelovima grada. Ta lažna vijest je mogla nastati i slučajno, potpuno nenamjereno, jednostavno iz već ranije stvorenog straha. Jedno je sigurno: Glasina je nastala iznenada i velikom brzinom se od usta do usta prenosila svim dijelovima grada.

-Trgovac žitom je u početku istrage i suđenja iznio pretpostavku o tome kako je ta glasina mogla da nastane. Već smo spomenuli kako je toga dana i te nedjelje, pošto nisu svi mogli stati u crkvu da prisustvuju bogoslužanju, bilo puno naroda i u samom dvorištu crkve. Radi poklonjenja i molitve sveštenik je dozvolio da se iz crkve iznese ikona Presvete Bogorodice za kojom je, izgovarajući riječi molitve, išlo mnoštvo žena u crnini krećući se polako prvo oko crkve, pa onda i oko zidina tvrđave. Te žene u povorci noseći ikonu Bogorodice su se glasno molile da ih Presveta uzme u zaštitu od Turaka. Drugi su se molili božijem arhanđelu Mihailu da zaustavi Seldžuke i sačuva grad svojim blistavim mačem. Mora da su se te molitve i glasni vapaji žena za pomoć u jednom trenutku nekom, ko nije odmah shvatio i znao o čemu se radi, učinili kao stvarno zapostavljanje u očajanju i beznađu pred neprijateljem koji je iznenada već upao u grad. Na taj način je krenula glasina šireći se kao šumski požar i koja se nije više mogla zaustaviti. U toj opštoj pometnji i izbezumljenosti od straha niko više nije bio u mogućnosti da posumnja u istinitost te vijesti a kamo li da krene da je provjeri.

-Druga pretpostavka koja je dosta u saglasnosti sa ovom, ali koja ne uzima u obzir pomenutu povoroku žena koja se glasno molila Presvetoj Bogorodici, je izjava jednog očevica da su djeca koja su se toga dana igrala kod zidina tvrđave i uz kamene stepenice se penjala na zidine, izazvala ovu pometnju i tragediju. Neko od te djece je u jednom momentu pogledao sa bedema tvrđave prema dosta udaljenoj livadi ispod šume i tamo vidio kako se nešto u velikim grupama kreće, -Eno Seldžuka-povikalo je to dijete pokazujući, - rukom prema šumi i skočivši sa zidina na kamare žita koje su trgovci naslagali uz sam zid, dalo se u bijeg. Da li je to bila samo igra da bi se preplašila ostala djeca ili mu se zaista pričinilo da bi to mogli biti Seldžuci koji izlaze iz šume i kreću se u velikim grupama prema gradu još nije utvrđeno. Moguće je da je taj dječak to kazao samo kao varku kako bi uplašio ostalu djecu u igri kao što se to radilo i ranije, ili mu se zaista iz daljine učinilo da su to zaista bili Seldžuci koji se kreću u manjim grupama. Moglo je to biti samo stado ovaca koje je mirno paslo travu i postepeno se pomjeralo prema hladovini uz ivicu šume. Moguće je da se to ostaloj djeci na povik- Eto seldžuka, - kad su pogledali prema livadi zbog daljine zaista učinilo da bi to zaista mogli biti Seldžuci. To do sada nismo mogli utvrditi, jer niko još nije mogao tačno kazati koja su to djeca bila tamo. Ono što se tu tvrdi je samo to da su ostala djeca koja su čula taj uzvik - Eno Seldžuka- i sama se raspršila u svim pravcima vičući - Bježimo, evo Seldžuka, - i to su prihvatili svi redom i tako je krenula nezaustavljiva lavina panike i izbezumljenog straha od upada neprijatelja u grad što je i izazvalo ovu veliku tragediju.

-Treća pretpostavka se odnosila na to da su se Seldžuci, pošto su sami mislili da ne mogu osvojiti naš grad i našu tvrđavu, odlučili na lukavstvo i da putem svojih uhoda i doušnika koji su se već nalazili u našem gradu podmetnu tu lažnu vijest o njihovom upadu. Oni su dobro

znali da stanovnici našeg grada već duže vrijeme žive u strahu od Seldžučkih napada, i da će zato lako povjerovati u tu lažnu vijest. Već godinama stanovništvo duž naše istočne granice trpi užase. Ta tursko-mongolska plemena su znala da su svojim čestim upadima i razaranjima već posijala takvu klicu straha kod stanovnika na istočnim granicama Carstva i da je zato kod njih lako izazvati paniku nekom lažnom viješću i izmišljenom upadu. Seldžuci su to stanje zametnute klice straha dobro poznavali i iskoristili da podmetnu takvu glasinu. Tu posijanu i zametnutu klicu straha sada je samo trebalo nekako pokrenuti da ispliva na površinu i da bukne kao šumski požar. U takvim uslovima i u već zametnutoj klici straha turskim uhodama i doušnicima zaista nije bilo teško da izazovu izbezumljeni strah i paniku koja je dovela do tragedije. To su Seldžuci dobro znali, jer su uz pomoć straha koji su posijali među stanovništvom na granici svojim svirepostima, tako već osvojili mnoge tvrđave ili su im se one same predavale. Vijest o njihovoj svireposti je išla ispred njih i sijala strah i paniku kod pograničnog stanovništva i tako ga pripremajući za bezuslovnu kapitulaciju i predaju. .

-Četvrta pretpostavka se odnosila na samog trgovca žitom i ona dva seljaka koja su mu pomagala. Ova pretpostavka se više neće moći nikad do kraja provjeriti, jer i trgovac žitom i ta dva seljaka nisu više među živima. Umrli su u najvećim mukama u napadu i kamenovanju bijesne i razularene svjetine koja ih je optužila da su oni izazvali ovu tragediju. Tokom prvih ispitivanja i trgovac žitom i ona dva seljaka su se uglavnom držala iste priče kako je moguće i najvjerovatnije da su paniku i izbezumljeni strah nastali kad se nekom učinilo da žene u povorci noseći ikonu Presvete Bogorodice glasno zapomažu i mole se Hristovoj majci da ih spasi od Seldžuka koji su već upali u grad i sijeku i ubijaju sve redom. Ovo je bilo tim uvjerljivije, govorili su trgovci žitom, što su se upravo iza zidina, gdje je ta povorka žena skrenula, odjednom pojavila prva prestršena skupina ljudi izbezumljeno vičući da su Seldžuci iznenada upali u grad i sve redom pale i ubijaju. Ta vijest se ubrzo počela širiti, prvo centrom a zatim i po ostalim dijelovima grada. Ali tokom dugog ispitivanja jedan od seljaka je kasnije kazao nešto što će potpuno promijeniti tok istrage i sudbinu trgovca žitom i njih dvojice koji su mu pomagali. Seljak je kazao da je trgovac žitom njima dan ranije govorio kako bi oni bili još bolje plaćeni ako bi se kod seljaka koji su dotjerali svoje žito stvorio još veći strah pomoću lažne vijesti da je neprijatelj blizu i tu pred kapijama grada, da već napada grad i da će ga ubrzo zauzeti. Tada bi oni još više snizili cijene žita da ga što prije rasprodaju i tako ga se riješe.

- Ako bi se takva vijest proširila i još veći strah zavladao, seljaci koji su dotjerali svoje žito bi još više oborili cijene žita samo da ga što prije rasprodaju i da ga se tako riješe. Mi bismo tada pokupovali sve to i ja bih vam zato platio, a ako biste mi još pomogli da to žito prebacimo konjskim zapregama i tovarnim konjima do primorskih gradova Tarsa, Smirne, Sidona, Akre i Efesa dobili biste duplu nadoknadu-govorio im je trgovac žitom.

Drugi seljak je tvrdio da je trgovac prvi i izgovorio riječi – "Seldžuci su upali u grad"- i djeca koja su se tu u blizini igrala odmah su povjerovala u to i bježeći na sve strane raznosila su glas o upadu Seldžuka. Seljaci su kazali i to da trgovac žitom nije vjerovatno imao namjeru da izazove toliku tragediju, već samo da izazove još veći strah i nesigurnost kod seljaka i od njih pokupuje žito po nižoj cijeni. Braneći se, trgovac žitom je u početku isticao kako on nije prvi kazao-"Eto Seldžuka", već da je to bio jedan od dvojice seljaka koji su mu pomagali u poslu. Trećeg dana ispitivanja trgovac žitom, pošto je stavljen na muke, je priznao da je on možda i rekao prvi -"Eto Seldžuka", ali samo da bi zaplašio djecu koja su se igrala kod zidina i gazila njegovo žito. Smetalo mu je to što su djeca koristila njegove naslagane vreće da se lakše ispnu na bedeme tvrđave.

-Uzviknuo sam –"Eto Seldžuka", samo da bih prestrašio djecu i da bih prekinuo njihove nestašluke i zaplašio ih da odu sa tog mjesta i da mi više ne smetaju. Ja nisam znao da će se to pretvoriti u opštu pometnju i toliki strah i paniku koja je izazvala ovu tragediju. Svako zna da su ovdje već duže vremena i majke plašile svoju djecu Seldžucima, pokušavajući ih na taj način odvratiti da ne idu daleko od kuće i izvan grada i tvrđave.

Narod u gradu je nekako doznao kako se suđenje odvija i sve je više bio uvjeren da su trgovac žitom i ona dva seljaka namjerno izmislili priču o upadu Seldžuka kako bi oborili cijene žita i tako ga jeftino pokupovali i kasnije prodali po znatno višim cijenama. Svakog dana je rastao broj onih koji su bili uvjereni da su trgovci žitom bili krivi za ovu tragediju. Veliki broj porodica u gradu izgubio je ponekog svog člana, a neke i po dva ili tri. Upravo te porodice koje su u toj tragediji izgubile svoje najbliže tražile su da se trgovac žitom i dvojica seljaka, koji su bili zatvoreni u podrumu tvrđave, odmah osude na smrt. Četvrtog dana i pred sam početka nastavka suđenja, dok su stražari izvodili okrivljene iz podruma grupa od dvadesetak naoružanih ljudi željeznim šipkama, palicama i kamenjem je na putu do sudnice presrela optužene i na mjestu ih kamenovala do smrti. Stražari u tvrđavi koji su sprovodili vezane trgovce ništa nisu mogli učiniti da ih zaštite od razjarene gomile.

Na kraju ovog izvještaja može se dodati i ovo da i pored ovog našeg obimnog istraživanja ostaje i dalje misterija kako se zaista pojavila lažna vijest o upadu Seldžuka, kao i to zašto se ona takvom brzinom prenosila u sve dijelove grada. Pokazalo se da zidine i odbrambeni bedemi kao zaštita od spoljnog neprijatelja, mogu pomoći samo onda ako imamo i svoje unutrašnje bedeme i samopouzdanje kao zaštitu od straha i panike. Sigurno je samo i to da je strah bio u osnovi svih događanja i svih pretpostavki kako se to događalo. Dugotrajna neizvjesnost, nesigurnost i strah od neočekivanog upada neprijatelja omogućili su da i jedna obična laž, ili možda čak i slučajno izgovorena riječ u dječijoj igri donese veliku nesreću. Stanovništvo tvrđave i grada već godinama živi u strahu od upada neprijatelja i taj se strah za stalno uselio u naša srca i njegova klica se zametnula i samo traži pogodan dan i pogodno vrijeme da proklija. Naša nova tvrđava ili Grad iznad oblaka kako volimo da kažemo, takođe neće pomoći dok god imamo taj strah u svojim srcima. I uvijek se može pojaviti nešto novo i neočekivano da izazove taj strah koji se za čas pretvori u paniku i tragediju. Ipak, smatram da smo uspjeli da se na vrijeme preselimo u novu tvrđavu, naš Grad iznad oblaka, ili kako ga još zovemo Orlovo gnijezdo, naše samopouzdanje bilo bi veće i bilo bi manje straha i panike. Trebao nam je samo još jedan mjesec dana da se pripremimo i da preselimo u novu tvrđavu. Da smo to uspjeli tragedija bi sigurno bila izbjegnuta. Ostaje nam samo da žalimo za našim najmilijima. Na kraju ovog izvještaja još jednom se može dodati da je strah, koji je već bio ranije posijan i zametnuo klicu u nama, postao i naš najveći neprijatelj. Zbog dugotrajne neizvjesnosti i življenja u neprekidnom strahu narod koji živi ovdje u blizini granice je već izgubio svoje samopouzdanje i lako pada pod uticaj izmišljotina i glasina koji započinju i šire paniku kao što je bila i ova o upadu Seldžuka- završio je svoj izvještaj glavni zapovjednik straže.

Kako se vidi ova *Priča o strahu* nije završena, kaza Stari inok, jer se još ne zna šta se dogodilo sa Andronikom i Honijatom u borbama na granici. Ne zna se pouzdano ni to da li je do njih stigla vijest o tragičnim događajima u gradu i staroj tvrđavi u kojima su život izgubili mnogi, pa i Ana, kćerka zapovjednika grada i tvrđave. I iz ovog tragičnog događaja koji je opisan u ovoj priči o strahu potvrđuje se taj put ili tok nastanka glasine i kako se ona mijenja u svom značenju od mjesta gdje je počela do krajnjeg odredišta gdje je stigla. Samo tako je i moguće objasniti ovo što se dogodilo u ovoj priči o strahu. Možda se neka grupa, ljudi koristeći nedjeljne praznike, okupila da razgovara o raznim problemima života u gradu, pa su u svom glasnom razgovoru spominjali i opasnost od upada Seldžuka. Slučajni prolaznici koji nisu možda to dobro čuli, su u strahu mogli pomisliti kako oni govore da je neprijatelj već tu blizu i tako idući od usta do usta prenosi se ta vijest i u strahu dodaju joj nesvjesno novi elementi i sad se počinje govoriti da su neprijatelji ne samo tu blizu, već i da su Seldžuci u velikom broju već upali u grad pobivši stražare na istočnim kapijama. Sada se tako izmijenjena vijest zbog straha sve lakše i brže prenosi idući od usta do usta i tako brzo stigla do centra i najudaljenijih zapadnih kapija grada. Stvorena je panika koja se širila kao šumski požar i koju niko više nije mogao zaustaviti. Sada to više nije bio običan razgovor o Seldžucima, kako je i počelo, već je ta vijest dok je došla do centra grada se promijenila i postala prijeteća, jer su joj u toku prenošenja od usta do usta dodavani novi elementi koji uopšte nisu u početku bili u toj vijesti ili u toj priči.

Sada se u njoj prijeteći govorilo da su Seldžuci već pobili stražare na istočnim kapijama i u velikom broju upali u grad i ubijaju i kolju sve odreda. Zbog velikog i dugotrajnog straha koji je opsjedao stanovnike grada neko je možda i nesvjesno, u panici, dodao ove nove elemente koji su se uklopili u tu priču o upadu Seldžuka i sam je povjerovao u ono što je samo nesvjesno izmislio i dodao to već postojećoj vijesti koja se širila od usta do usta. Dugotrajni stah, napetost i neizvjesnost života na granici bili su uzrok ovoj tragediji u kojoj su besmisleno izgubljeni mnogi životi.

Na kraju izvještaja zapovjednika straže kao dodatak stoji i ovo: "Dobro je poznato da je opasnost koja prijeti čovjeku prisutna uvijek i na svakom mjestu počev od straha od otrovnih gljiva ili kamenja koje se obrušava, pa do odnosa među ljudima (da nam neko ne postavi zamku zbog koje ćemo se naći u nevolji ili pasti u nemilost, razne pobune, neprijateljske najezde). Okruženi smo i pogubnim prirodnim pojavama kao što su zemljotresi, oluje, poplave, suše i skakavci. Strah može da bude dobar saveznik onome ko može da ga kontroliše, jer nas mobilizuje i čini opreznijim i spremnijim za odbranu ako nam prijeti neka opasnost. Ali ako su suviše intenzivna osjećanja straha kao što se desilo u paničnom strahu koji je opisan u ovom izvještaju, tada mi ne možemo kontrolisati naš strah, već on upravlja našim ponašanjem i čini ga nerazumnim. Takav strah "komanduje" našim postupcima i mi tada činimo svakojaka nerazumna i nenormalna djela, jer kod jakog paničnog straha dolazi do *suženja svijesti* i paralize razuma. Samo tako bi se moglo objasniti ono što se dogodilo u našem gradu i našoj tvrđavi. Panika, nastala u već zametnutoj i nabujaloj klici straha koju je dugo nosio svaki stanovnik našeg grada, nije se više mogla kontrolisati i slikala je prizore nepostojećih stradanja ("Seldžuci su iznenadili straže i upali u grad" "Seldžuci sve redom sijeku i ubijaju", "Seldžuci pobili straže na svim kapijama i iznenada upali u grad", "Grad je opsjednut sa svih strana i nikud se više ne može pobjeći") u onima koji su već u sebi dugo imali tu zametnutu klicu straha i doživljavali te slike nepostojećih stanja kao stvarna, obmanjujući čak i sopstveni vid i tako ih udaljavajući od istine. Tako se dobila izvrnuta i obmanjujuća vizija koja sužava svijest i zamaćuje razum. Stanovnici našeg grada i naše tvrđave su se potčinili plašljivosti zamagljenog spoljašnjeg opažaja i vidjeli stvarnost u mašti svoga umišljaja, pa tako ono čega su se samo plašili i što je postojalo samo u njihovim mislima im se učinilo kao da je zaista stvarno i da je došao sudnji dan. Strah i nesigurnost su bili glavni uzroci ove naše tragedije. Ono što još više ovu našu nesreću čini tragičnijom je i to što ne znamo tačno kako je stradala kćerka našeg zapovjednika. Mnoga tijela su ugljenisana i izgorjela u požaru do neprepoznatljivosti. Sve smo njih morali sahraniti u zajedničku grobnicu. Što je još teže ne znamo ni kako da to javimo njenom ocu Androniku. Nikakvi izvještaji nam više ne stižu sa granice gdje se on pre desetak dana uputio sa svojim odredom lake konjice kao ispomoć Honijatu u odbrani granice od upada Seldžuka. Već nekoliko naših glasnika koje smo poslali nisu se vratili i ne znamo šta se događa. Mora da su seldžučke prethodnice zaposjele sve puteve i staze i jednostavno hvataju i ubijaju naše glasnike. Samo ako bismo se uspjeli preseliti u našu novu tvrđavu na planinskom grebenu, prije nego što oni napadnu imali bi dobre izgleda da se odbranimo i opstanemo ovdje dok nam ne stigne pomoć. Da bismo u tome uspjeli potrebno nam je najmanje još mjesec dana danonoćnog rada. Najviše vremena i teškoća će nam zadati prenos ogromnih količina žita i spremeljnih namirnica. Ako bismo to uspjeli onda možemo izdržati i najduže opsade, opsade koje traju i po dvije godine i da nam opet ne mogu ništa. Imamo dovoljno zaliha hrane i što je još važnije imamo svježu i živu vodu u samoj tvrđavi, našem Gradu iznad oblaka."

Ovdje se završava izvještaj glavnog zapovjednika straže i do nas su tek kasnije stigle vijesti i o tome kako su Andronik i Honijat izgubili živote braneći istočne granice naše zemlje.. I većina njihovih vojnika je bila zarobljena i pogubljena. Seldžucima je tada bio otvoren put prema gradu i tvrđavi i predaja je slijedila ubrzo, jer to nije imao više ko da brani. Ono stanovnika što je preostalo poslije požara na vijest da dolaze Seldžuci napustili su u strahu grad i tvrđavu i uputili se kroz bespuća anadolskih planina povlačeći se na zapad prema Carigradu. Kada su Seldžuci upali u skoro prazan i nebranjen grad i staru tvrđavu u dolini pored rijeke odmah su započeli

uspon uz planinski greben prema novoj tvrđavi "Orlovom gnijezdu" ili "Gradu iznad oblaka" koja je bila i napuštena i prazna. Divili su se i čudili tome kako su hrišćani uspjeli izgraditi takvo utvrđenje na tolikoj visini. To utvrđenje ili kako su i Seldžuci prihvatili da ga zovu "Orlovo gnijezdo" imalo je sve za život i za odbranu. Seldžuci su shvatili da je njihova taktika ratovanja, kojom su sijali strah među pograničnim stanovništvom, imala velikog uspjeha. Strah koji su posijali među pograničnim stanovništvom išao je ispred njih i pogranične tvrđave su se predavale redom jedna za drugom. Kad se tome doda da su Turci bili dobri vojnici i hrabri ratnici onda nije nikakvo čudo što su na brzinu zauzeli velike prostore Romejskog carstva u Maloj Aziji. Svojim osvajanjima su sada zauzeli i velik broj utvrđenja koja će im poslužiti da zadrže osvojene teritorije i da prodiru dalje na zapad prema samom Carigradu. Kud god su išli sijali su užas i strah goneći hrišćane kroz pustinje i neprohodne planinske klance. To progonjeno hrišćansko stanovništvo stradalo je ne samo od Turaka već i još više od gladi i žeđi, a ponajviše od studeni probijajući se preko maglovitih i hladnih planinskih grebena i prevoja. Pošto nisu imali konja, onda su im koze, ovce i psi služili za prenos prtljaga. Turci su im stalno bili za petama i stalno ih napadali, palili zemlju pred njima i trovali bunare. Ipak, velik dio njih je nekako uspio stići do Edese i Antiohije najutvrđenijih hrišćanskih gradova. Nakon što su uspjeli preći visoke i maglovite planinske prevoje spustili su se u plodne antiohijske i edeske nizije. Tu su prvi put, nakon mnogo vremena našli i dovoljno hrane i dovoljno sunca i svega što im je bilo potrebno da prežive. Ali neće proći puno vremena dok Turci stignu i do Edese. Opsjedali su je nekoliko mjeseci i nisu je mogli zauzeti. Postavili su svoj tabor sa hiljadama šatora u blizini utvrđenog grada. Nije im se žurilo misleći da će iscrpljivanjem prinuditi i odbranu i stanovništvo grada na predaju. I njihovi emiri su se svađali ko će prvi ući u grad i zavladatai njime kad ga osvoje. Svako od njih je strahovao da će njegov suparnik prvi ući u grad i tako dobiti prvi priliku da prigrabi najveći dio plijena. Samo ih je vodila misao da je u pljački važno biti prvi. Odredi nekih njihovih emira, opet, su više voljeli da pljačkaju bogatu okolinu nego da napadaju utvrđenje gdje bi mogli izgubiti i život. Neki turski vojnici su čak sami lutali selima u potrazi za hranom i pljačkom. Edesa je bila dobro utvrđena i imala jak garnizon i dovoljno hrane i vode za dugotrajnu opsadu. Osim toga, hrišćani koji su branili Edesu su sa koljena na koljeno prenosili priču da se u Edesi na nekom skrivenom mjestu čuva Hristov pokrov koji pomaže da se grad odbrani od svake nesreće. Ta plaštenica, platno ili pokrov u koje je bilo uvijeno Hristovo tijelo kad su ga skinuli sa Krsta i sahranili, čuvana je vijekovima od strane najvatrenijih Hristovih sjedbenika i donosila je spasenje svakom u mjestu gdje je čuvana. Stanovnici Edese su i sada prizivali u pomoć Hrista i Božije anđele da spasu i odbrane grad od krvožednih nevjernika. Čvrsto se vjeroval da onaj ko čuva Hristov pokrov tome će i Bog pomoći. Turci su bili prilično prorijeđeni, jer su mnogi njihovi borci tražeći hranu po selima pljačkali i nisu se više vraćali u svoje odrede. Odredi koji su još opsjedali grad sve teže su dolazili do hrane i vode, a vrućine su bile nesnosne. Nisu imali ni sprava potrebnih za opsadu, niti katapulta za rušenje kapija, kula i visokih zidina. Tek sa dolaskom pojačanja iz Mosula počela je ozbiljnija borba i opsada Edese. Sagrađene su i tri velike kule na točkovima, kako bi se mogle dogurati do zidina i tako napraviti od ljestvi mostobran za turske vojnike. Hrišćanski branioци Edese su bacali na Turke vatru, vrelo ulje, topljenu tečnu smolu, teško kamenje i mnoštvo strijela, dok su Turci bombardovali zidine svojim spravama za bacanje kamenja i katapultima. Bacačima plamena pokušali su da izazovu požare i pometnju u samom gradu, ali im to nije polazilo za rukom jer je cijelo stanovništvo Edese bilo na nogama i pomagalo braniocima gaseći požare. U jednom trenutku Turcima je pošlo za rukom da se pomoću ljestvi ispnu na zidine i da ih zaposjednu. Odatle su se spustili u grad i otvorili dvije kapije kroz koje je njihova vojska prodrla u grad. Zapovjednik Edese se predao. Dozvoljeno mu je da se sa ostatkom svojih četa povuče. Tako je sam grad ostao potpuno nebranjen. Turci su započeli do tada neviđeno klanje i ubijanje potpuno nezaštićenog hrišćanskog stanovništva. Jurili su ulicama, upadali u kuće i crkve i ubijali svakog na koga bi naišli, ljude, žene, djecu i starce. Pokolj je trajao čitavo poslije podne i cijelu sljedeću noć. U jednoj crkvi gdje su se

skonili progonjeni hrišćani očekujući da će se uz molitve nekim božijim čudom spasiti sve su pobili i gazili u krvi do koljena.

Turci su zauzimali nove zemlje i stvarali svoje državice posvećujući pažnju i odbrani. Prvo su pristupili opravci postojećih utvrđenja i gradskih zidina koje su svojim osvajanjem oštetili. Ubrzo su pristupili i izgradnji novih vojnih utvrđenja u novim oblastima koje su osvojili turski emiri. Vlast emira sada više nije bila samo vojna već je on bio vladar oblasti i posjeda koje je osvojio. Ratnici koje su emiri predvodili u bitkama uglavnom su bili konjanici i zato su izgrađena utvrđenja imala i velike štale za konje, sa namjenski građenim prostorijama za konjušare, ali i za domaću stoku. Naročito se vodilo računa o bunarima i cisternama za vodu od kišnice. To su većinom bili pustinjski i sušni predjeli i voda se morala osigurati za duži vremenski period u slučaju dugotrajnih opsada. Radi veće bezbjednosti počela su se graditi utvrđenja sa dvostrukim zidinama. Tako je bilo bezbjednije i lakše izdržati teške i dugotrajne opsade. Građene su velike cisterne, duboki bunari i veliki magacini u dvorištu i pod zemljom, za pšenicu, suho meso i ulje. Takva utvrđenja su često izgledala neosvojiva. Neke od tih tvrđava imale su zaliha hrane i vode dovoljno i za dvogodišnju opsadu. Podizane su na visinama i često opkoljene kanalima punim vode kako se napadač ne bi mogao služiti ljestvama ili pokretnim drvenim kulama, niti da postave katapulte i bacače kamena. Nije bilo moguće prići tvrđavi kako bi se iskopao tunel ispod zidina i na taj način ući u grad. Ipak, i takva utvrđenja su padala najčešće zbog gladi ili žeđi nakon dugotrajne opsade, zbog izdaje ili neke druge slabosti. Mongolska najeza će uskoro uslijediti i pokazati sve slabosti i neodrživost tih malih seldžučkih sultanata koji su padali jedan za drugim i to redom od Samarkanda i Buhare do Isfahana, Bagdada i dalje na zapad prema Damasku u Siriji. Tako su Mongoli činili isto zlo muslimanskom stanovništvu koje su činili i hrišćanskom stanovništvu Istočne Evrope Rusima, Poljacima, Česima, Srbima.

I svuda se ponavljao isti užas. Mongolski ratnici čine isto ono što su Seldžuci činili hrišćanima. Mnoga naselja nisu samo bila srušena već i načisto istrijebljena. Mongoli bi prvo istjerali iz kuća sve; i muškarce, i žene i djecu i masakrirali ih odmah tu u njihovim dvorištima zajedno sa psima i mačkama. U Bagdadu je, kad su Mongoli upali i zauzeli grad, na dvoru nekog seldžučkog emira, nađen jedan rukopis na grčkom jeziku ostavljen na dnu sandučića (kao da je tu bio namjerno skriven) u kome su se još nalazili brzljivo složeni najfiniji uzorci istočnjačke svile ("izatkani vjetar"), bočice sa mirisima i pomadom, razne četke i češljevi od slonovače, kutijice ukrašene dijamantima i rubinima u kojima se čuvao skupocijen nakit. Rukopis sa naslovom *Moj život* je bio pisan na pergamentu i grčkim pismom. Pri vrhu prve stranice u gornjem lijevom uglu stajalo je ime (ili dva imna) nešto kao *Ana-Amina*. Cijeli rukopis, je očigledno, pisala samo jedna osoba. Na kraju tog rukopisa nalazio se neki omot i u njemu samo jedan list pergamenta sa naslovom: *Zapis o trgovačkom putu od Damaska prema Kini (Put svile)*. Ispod toga naslova stajalo je nešto kao podnaslov: *Sjećanje Zaima Seldžuka*. Ovaj drugi rukopis je, dakle u cjelini nedostajao ili ga možda tu uopšte i nije bilo, osim tog jedog lista sa naslovom. I ovaj naslov je napisan na grčkom jeziku, ali to nije bio rukopis Ane-Amine. Sandučić u kome su nađeni pomenuti rukopis nađen je u sobi koja je očigledno pripadala nekoj ženi. U desnom uglu sobe na ulazu do vrata bilo je nešto kao polica na kojoj je bilo nekoliko knjiga i dvije ženske haljine od najfinije kineske svile. Na stoliću pored noćnog ležaja bile su bočice sa mirisima, otvorene kutijice sa pomadom i razne ženske četke i češljevi. Od nađenih knjiga dvije su bile na grčkom, jedna na latinskom i dvije na arapskom jeziku. Jedna od ovih na arapskom jeziku sa naslovom *Rubaije**(čuvenog persijskog učenjaka i pjesnika Omera Hajjama) imala je posebno ornamentima ukrašene tvrde korice opšivene zlatotkanom svilom. Pronađeni rukopis daje nešto više svjetlosti o tome šta se zaista dogodilo prije trideset godina u ranije opisanom velikom požaru na istočnim granicama Romejskog carstva u kome su stradali mnogi stanovnici a među njima i kćerka vojnog zapovjednika grada i tvrđave. U rukopisu koji je imao naslov *Moj život* i bio potpisan sa dva žensaka imena: *Ana-Amina* pisalo je:

"Pišem na mom maternjem grčkom jeziku sa nadom da će ovaj moj rukopis da pomogne u objašnjenju šta se zaista dogodilo prije više od trideset godina. Tada je moj otac Andronik bio zapovjednik jedne vojne utvrde na istočnim granicama našeg Carstva, Carstva Romeja. Upravo tih dana je krenuo sa jednim odredom vojnika u ispomoć našim pograničnim stražama koje su bile žestoko napadnute od strane Seldžuka. Prije odlaska na granicu moj otac je nekoliko mjeseci rukovodio izgradnjom nove tvrđave na nepristupačnom planinskom grebenu kako bismo imali što bezbjedniju zaštitu od najeзде različitih tursko-mongolskih plemena iz stepsko-pustinjskih predjela Azije. U toj izgradnji učestvovali su ne samo vojnici iz garnizona već i cijelo stanovništvo grada i okolnih sela. Tada sam imala četrnaest godina i radila sve poslove zajedno sa ostalima. Kad su ti napadi postali sve učestaliji i život u blizini granice sve teži i opasniji otac je želio da me pošalje kod naše rodbine u Carigrad. Ja to nisam prihvatila jer se nikad ranije nisam odvajala od oca. Majka mi je rano umrla i uglavnom sam uvijek bila sa ocem i slijedila ga svuda gdje je on išao po potrebi svoje službe. Uglavnom su to bila ova manja mjesta na našoj istočnoj granici. Osim toga nisam željela da u očima ostalih izgledam kao neko ko bježi i ostavlja druge ne vodeći računa šta će biti s njima. Sve mi je to donijelo i dosta radosti, jer ta moja odluka da ostanem sa ostalima mi je pomogla da budem dobro prihvaćena kako od strane svih u gradiću i okolnim selima tako i u staroj tvrđavi gdje je bio omanji vojni garnizon sa desetinama vojnih baraka. Ta moja odluka je pomogla i mom ocu, jer mu sada niko nije mogao prigovoriti da štiti svoju rodbinu i obezbjeđuje joj privilegije koje nemaju ostali. Do svoje osme godine lako sam naučila da čitam i pišem na našem grčkom jeziku u čemu su mi puno pomogli moj otac i njegova sestra, moja tetka Jevrosima. Redovno sam čitala Bibliju- I sada se sjećam, kao da je to bilo juče, da je moja tetka najčešće tražila da joj čitam Jevanđelje po Marku i Jovanu. Već u devetoj godini imala sam i privatnog učitelja latinskog jezika. Komnen, tako mu je bilo ime, je prvo dugo vremena radio kao očev pisar ali je otac znao da on dobro vlada i latinskim jezikom i prirodnim naukama. Studirao je o tome u Rimu i nakon toga dugo, više od dvadeset godina bio radio na dvoru u Carigradu gdje je bio učitelj latinskog jezika i prirodnih nauka, posebno prirodne medicine za djecu carske porodice. Kada mu je umrla žena, i pošto nije imao djece, dodijeljen je mom ocu da mu vodi službene knjige o tome koliko i kako se troši novac na izgradnju vojnih utvrđenja i izdržavanje vojnih odreda na granici. Znao je mnogo i o istoriji i o rimskom pravu, ali najradije i najviše mi je govorio o ljekovitim travama i mene svemu tome učio. Kasnije kad sam postala starija ponekad sam krišom bila u biblioteci svoga oca (kad bi on bio u nekom vojnom pohodu). Do kasno noću uz svjetlost svijeće razgledala sam razne knjige i spise koji su bili tamo. To su bili najčešće vojni spisi o odbrani gradova ili izgradnji utvrđenja. Bilo je tu i dosta spisa iz filozofije i pjesništva. Sjećam se tako jasno i dandanas kako sam razgledala filozofske spise Sokrata, Palatona i Aristotela od kojih većinu tada ništa nisam razumjela. Ipak, me je nešto više zainteresovao spis o životu i tragičnoj smrti Sokratovoj. To mi je pomoglo da se nešto više zainteresujem i za njegovu filosofiju samospoznaje. Bili su tu i drugi spisi kao: *O sofistima – putujućim učiteljima filosofije*. Ispod toga su bila dva podnaslova: *Čovjek je mjerilo svih stvari*, i drugi: *Spoznavaj samo sebe*. Ispod ovog drugog naslova stajala je napisana tvrdnja - misao: *Duši granice nećeš naći, makar obišao sve puteve, toliko duboko je skrivena njena mjera-logos*. Kasnije sam doznala da ova misao pripada Heraklitu. Sve me je to zainteresovalo da sam počela češće da dolazim u očevu biblioteku kad njega tu nije bilo, i do kasno u noć uz svjetlost svijeće čitala te Sokratove spise. Tu sam među knjigama i spisima našla i nekoliko zbirke poezije, rimskog pjesnika Lukrecija te sam i to počela da čitam i bila oduševljena. Posebno su mi se dopadale njegove pjesme o prirodi i njegovi opisi prirode. Djelovalo mi je to tako kao da je pjesnik svu stvarnost i ljepotu prirode jednostavno preslikao u svoje pjesme. Svome ocu kao ni učitelju Komnenu nisam ništa kazala o mojim boravcima u očevoj biblioteci jer sam znala da se smatralo čudnim da se ženska osoba bavi filozofijom i pjesništvom, da čita takve spise. O ovim mojim boravcima u biblioteci znala je samo moja tetka i ona bi me brzo upozorila kad bi se otac vratio ili kad bi me moj učitelj Komnen tražio radi zleta u okolinu pored rijeke i učenja u prirodi okolnih gajeva. Dok sam živa

sjećaću se tih trenutaka provedenih u očevoj biblioteci i otkrivanja tajni spoznaje. Dok na našim istočnim granicama nije bilo nikakve opasnosti i moj učitelj Komnen bio zdraviji i dobro mogao da hoda, često smo nas dvoje izlazili izvan našeg grada i tvrđave i u poljima i gajevima oko rijeke tražili ljekovite trave. Učio me je ne samo ljekovitim svojstvima tih trava, već i njihovim latinskim nazivima. Tako sam lako i na prirodan način sticala mnoga znanja iz prirode pa smo te naše šetnje po poljima i gajevima i nazvali *učenje u prirodi*. To i jeste zaista bilo učenje iz otvorene knjige prirode. Ali u zadnje dvije, tri godine kako je postajao sve stariji, moga učitelja Komnena su počele izdavati noge. Naši izlasci su se prorijedili. Tada je to bilo samo jednom sedmično i to obično nekim vjerskim praznikom ili samo subotom. Nedjeljom smo uvijek išli u crkvu na bogoslužje, a ja sam pjevala i u crkvenom horu. Međutim, zadnjih nekoliko mjeseci grozničavog rada na izgradnji naše nove tvrđave na planinskom grebenu nisam imala vremena ni da posjetim svog starog učitelja latinskog. On je nekoliko puta slao poruke da bi želio da me vidi i da izađemo u kraću šetnju ali ja nisam imala vremena. Nisam mogla da ostavim ni na trenutak svoje drugove i prijatelje u naporima da se izgradi novo utvrđenje na planinskom grebenu. Svi smo žurili i ulagali posljednje snage da završimo izgradnju tvrđave i počnemo što prije sa preseljenjem. Radili smo danonoćno. Teško se to može riječima opisati, to osjećanje sreće, radosti i ponosa kad smo uzidali i posljednji kamen. I sada imam tu sliku pred očim i vidim oca kako sa ponosom hvali svoje vojnike koje je u izgradnji nove tvrđave predvodio njegov najbolji oficir i njegov pomoćnik Honijat. Ostalo nam je još samo da se pripremimo za preseljenje i to sve bude završeno za mjesec dana. Željeli smo da se to naše preseljenje u novu tvrđavu dogodi nekoliko dana prije dolaska Velike Gospojine kako bismo imali vremena da se pripremimo za proslavu našeg velikog praznika. Kažem svi smo živjeli kao opijeni od sreće u isčekivanju toga dana. I upravo, te prve subote nakon nekoliko mjeseci iscrpljujućeg danonoćnog rada svi smo se dogovorili da radimo samo do zalaska sunca kako bismo prvi put imali vremena za popodnevni odmor, večernje molitve i druženja. Prvo što mi je palo na pamet kako da iskoristim to moje prvo slobodno vrijeme je bilo to da posjetim svoga starog učitelja latinskog. Pred sam zalazak sunca svi smo prekinuli rad i ja sam pošla da se umijem i obučem svoje najljepše haljine. Poslala sam služavku da javi mom starom učitelju Komnenu da me sačeka kod istočne kapije grada. Kad smo se sastali vidjela sam u njegovim očima sreću što me vidi i što će ponovo moći da me podučava u onom u čemu je on veliki znalac. Izašli smo izvan zidina grada i pošli puteljkom prema najbližem gaju udaljenog manje od pola sata laganog hoda. Tamo smo i ranije uvijek nalazili najbolje ljekovito bilje. U našoj zbirci najbolje primjerke ljekovitih trava našli smo upravo u tom gaju. U to doba godine dozrijevale su i kruške i drugo divlje voće koje smo isto tako tu nalazili. Iako je Komnen još uvijek patio od bolova u nogama uz pomoć svog štapa mogao je da se kreće i neprimjetno kroz priču smo ubrzo stigli tamo. Ranije stazice već su bile zarasle u travu i mi smo pošli prema jednoj uvalici gdje smo uvijek nalazili dosta ljekovitih trava i divljih jagoda. To mjesto kao da je bilo skriveno i iz te dolinice nisu se mogle vidjeti ni kapije garada ni najviša kula tvrđave. Tek što smo počeli tražiti trave koje nam trebaju sa tri strane iznenadno iz obliženjg rastinja i žbunja kupine skočiše zajedno tri čovjeka i navališe na Komnena. Snažnim udarcima su ga oborili na zemlju i sasjekli svojim sabljama. Čuo se samo jedan njegov bolni krik i nakon toga sam vidjela kako se njegovo tijelo umirilo. Krv iz njegova vrata i grudi je bojila tamno zelenu travu. Vrisnula sam od užasa gledajući njegovo unakaženo i okrvavljeno lice. Nisu mi dali ni da prekrijem njegovo mrtvo tijelo svojom maramom, već su ga samo spustili u jednu obližnju vrtuću i pokrili sasušenim granjem i travom. Za trenutak sam ostala ukočena od šoka i opasnosti u kojoj sam se tako iznenada našla. Skamenjena i zanijemila od straha sam posmatrala ubice moga učitelja. Pokušala sam da bježim i da vičem ne bi li me bilo ko čuo. Jedan od napadača me je brzo sustigao vezao mi ruke i maramu oko usta. Sunce je već davno zašlo i noć se polako spuštala nad dolinom. Kad su me povelili dublje u šumu osjetila sam da osim trojice napadača ima i drugih vojnika. Što smo dublje ulazili u šumu postojalo je sve mračnije. To mi je donosilo još veći strah. Ko to ne bi bio svjestan takve promjene koja nastupa poslije stravičnog događaja i nastupajuće noći? Bila sam u ovoj istoj šumi često i ranije

kad sam bila mala i kad smo prikupljali divlje voće, ali to je bilo nešto drugo, to je bilo po danu. Sad sam prvi put bila u ovoj šumi noću i to poslije drame koju preživljavam. I bez ove moje drame i nesreće, same promjene u prirodi, usamljenost i bespomoćnost usred šume u mračnoj noći, dovoljni su da mi utjeraju strah u kosti. Ni poslije trideset godina ne mogu da zaboravim tu dramatičnu ljetnu noć u šumi i te promjene koje sam osjetila. I bez tih dramatičnih događaja koji su me snašli dovoljno je bilo i samo to da budem sama u šumi te teške i stravične noći. Tek sad poslije toliko godina sam postala svjesna tih promjena u šumi u to ljetno doba. To što sam tada osjetila i doživjela ostalo je u meni i nikad ne mogu zaboraviti. Ta šuma mi je bila poznata i draga kad sam u nju dolazila danju kao dijete. Tada je tu šumu ispunjavao ptičiji cvrkut. Laki povjetarac razmicao je grane breza, oraha ili jasena. Vidjeli su se dijelovi plavetnog neba i kako se sunčevi zraci prikradaju kroz zeleni sumrak lišća. Zelene poljane oko te iste šume danju podsjećaju na najljepši čilim prirode i kutke tihog i veličanstvenog hrama. Hiljade glasova, cvrkuta ptica, rike jelena, miomirisi cvijeća i bezbroj boja - slivalo se u jedinstvenu i radosnu odu životu. Te slike su se urezale u moje pamćenje. Svakom se tu daje prostor za sreću, da diše punim plućima i odaje zahvalnost Tvorcu za njegovo djelo. Ali te jedine noći kad sam zarobljena, i te jedine noći kada sam prvi put noću bila u šumi okružena ubicama ona mi je sasvim drukčije izgledala. Strah od mraka je urođen svakom ljudskom biću. To je strah od nečeg nepoznatog i u mraku nevidljivog. Ništa više nije onakvo kakvim nam se činilo na svjetlu dana. Ništa više nije bezbjedno niti samo po sebi jasno. U svemu i ispod svega pritajeno čeka ono, a ni sami ne znamo šta je. I ne želimo da znamo. To nepoznato i nerazumljivo zlo, bilo da je ljudsko ili krajnje neljudsko skriva se u svakom šušnju, krik, pokretu iskeženih čeljusti. To je zlo koje nas vreba u dubini mračne šume koja može da bude mračna i po danu ako joj je drveće visoko i gusto zbijeno i isprepleteno. Izvan domašaja svjetlosti i ljudskog glasa čak i po danu smo u takvoj šumi prestravljeni, jer osjećamo da nas vreba iza svakog stabla, iz svakog žbuna, grane i lišća neizmjeran broj neznanih užasa, čudovišta, zlih duhova i krvopija. Zar mogu biti veći zli duhovi i krvopije od ovih koji su me zarobili i ubili moga učitelja, a mene uveli u mračnu šumu punu zmijurina i drugih najgorih nemani. Zato se i sada sjećam svakog trenutka te moje nesrećne noći. Drveće je te noći za mene poprimalo zloslutne i fantastične obrise. Glasovi noćnih ptica činili su mi se tada u toj noći kao nekakvi žalosni jecaji, svaki šušanj me je plašio i nagonio na oprez, sve je bilo prožeto strašnim prijetnjama i neprijateljstvom, a mrtvačka mjesečeva svjetlost pridaje ovoj slici blisku viziju bunila i košmara. Priroda, tako skladna i druželjubiva na svjetlu sunčavog dana, najednom kao da se podiže protiv čovjeka, spremna da mu se sveti. Tako sam se tada osjećala. Stisak šake vojnika koji me je držeći za ruku vodio naprijed vratio me je u realnost. Osjetila sam prisustvo drugih oko sebe i frktanje konja koji su tu bili negdje u blizini ali ih nisam vidjela. Osjetila sam da sam bila okružena vojnicima. Čula sam prvo njihov žamor a potom i sve razgovjetniji govor. Glasno su vikali ali ništa nisam mogla razumjeti. Smrt mog voljenog učitelja, koji čak nije pokušao ni da se brani niti je za to imao snage, više me je pogodila nego i gubitak oca o čemu sam doznala kasnije kad sam dovedena u njihov logor gdje su se već nalazili i neki naši zarobljeni vojnici. U dubini šume čulo se u frktanje konja vezanih za vitka stabla gdje su tokom dana bili skriveni od pogleda sa tvrđave i kapija našeg grada. Kad mi se vid bolje navikao na tamu mogla sam zaključiti da ih nema više od jedne desetine koja je mogla predstavljati samo izvidnicu ili prethodnicu jedne veće vojne jedinice ili možda manjeg vojnog logora negdje u blizini naše granice. Molila sam boga u sebi da samo ne doznaju da su i grad i tvrđava potpuno nezaštićeni jer su ostale samo straže na kapijama, a moj otac i Honijat su odveli sve vojnike na granicu. Kako se ova izvidnica probila preko granice i kojim zaobilaznim putevima je došla do našeg grada i tvrđave nisam mogla znati. Pošto su stigli tako blizu mogli su neopaženo sa okolnih uzvišenja uočiti da grad i tvrđavu nema ko da brani, jer su samo ostale straže na kapijama grada i tvrđave. Seldžučke izvidnice su sigurno doznale za pokrete naših vojnika prema granici i dolazeći našim snagama iza leđa prišli su toliko blizu našoj tvrđavi da bez problema mogu osmatrati i vidjeti da tu nema vojnika koji bi branili grad i staru tvrđavu. To saznanje bilo mi je teže nego sama moja otmica i moja dalja sudbina. Ne znam tačno koliko smo

dugo bili u tom gustišu, možda dva tri sata, kad je cijela grupa krenula dalje kroz šumu. Naređenje za pokret došlo je od čovjeka kome zbog tame nisam mogla vidjeti lice. Samo se na čas vidio odbljesak srebrenasto sjajnih korica njegove sablje. Formirana je kolona od desetak konjanika koja se tiho kretala kroz šumu. Ubrzo smo izašli na čistinu i tada sam mogla da opazim da je zora blizu. Iza obližnjeg brada javljalo se prozirno rumenilo. Jahač na čijem konju sam i ja bila me je čvrsto držao ispred sebe. I ja sam se dražala za konjsku grivu koliko sam čvršće mogla. Brzo smo stigli u njihov logor koji je bio uz samu našu granicu. Tu sam zatekla i dva zarobljena naša vojnika. Život im je bio pošteđen samo zato što su dobro znali njihov jezik pa su im služili kao prevodioci. Tu sam i doznala i kako je stradao moj otac i njegovi vojnici i kako su dva turska odreda i jedan eskadron konjice prešli granicu upravo onog dana kada je moj otac izašao iz tvrđave i pošao prema granici da pomogne Honijatu. Turske izvidnice su pratile kretanje naših vojnika i o tome obavijestile seldžučkog emira. Ovaj je odmah sa glavninom svojih snaga podijeljenim u dvije grupe, prešao našu granicu. Jedna njegova grupa je krećući se skrivenim i sporednim putevima neprimjetno zašla iza leđa naših vojnika, a druga je čekala u dobro postavljenoj zasjedi u jednom od mnogih klanaca kojim su morali proći naši vojnici. Moj otac u želji da što prije stigne u pomoć Honijatu i njegovim borcima nije imao mnogo vremena da dobro pretraži teren i glavne i sporedne puteve. Neprijatelj je znao da će žurba naših vojnika da što prije stignu na granicu u pomoć Honijatu smanjiti njihovu budnost i odvratiti pažnju naših vojnika da bi mogli biti napadnuti s leđa, i to s one strane sa koje se to najmanje moglo očekivati, i to na našoj vlastitoj teritoriji. I kad se naša cijela vojska našla u dugačkom i nepristupačnom klancu bila je potpuno opkoljena i izenanda napadnuta sa svih strana. Ni naprijed ni nazad se nije moglo jer je čekala njihova vojska sa dobro postavljenim zasjedama i vješto postavljenim preprekama na putevima. Strme litice sa lijeve i desne strane puta bile su visoke i neprelazne. I tu je nastao masakr naših vojnika. Tu je poginuo i moj otac pokušavajući da se na juriš prvi probije sa grupom svojih najhrabrijih konjanika kako bi napravio prolaz i odstupnicu i za druge. Sad ću pokušati da opišem moj život i šta sam sve preživjela na dvoru seldžučkog emira..."

Ali upravo taj središnji dio rukopisa, koji nas je najviše interesovao, je nedostajao. Da li je taj dio rukopisa slučajno zagubljen ili možda namjerno izdvojen da se nešto dopuni, ili je možda namjerno izdvojen iz nekog razloga kako bi bio skriven od nekoga ili pak u cjelosti uništen. Svi na dvoru seldžučkog emira gdje je ovaj rukopis nađen, su istog momenta masakrirani čim su Mongoli upali u grad. Preostale stranice rukopisa su bile izgleda posljednje napisane i manje sređene ali je jasno da ih je dopisala ista osoba jer je njen potpis *Ana-Amina* bio na svakoj stranici koje se odnose na persijskog naučenjaka i pjesnika Omara Hajama. Ana - Amina je izgleda dobro naučila arapski jezik kako bi mogla čitati radove ovog čuvenog persijskog pjesnika i naučenjaka u originalu (posebno njegove *Rubaije* –persijska pjesma sa četiri stiha od kojih su prvi, drugi i četvrti stih obično povezani rimom). Hajam nije pisao svoju poeziju na svom maternjem persijskom, već na arapskom jeziku. Od sljedeće rečenice rukopis Ane-Amine se nastavlja. "Već sam opisala svoj život. Opet ističem, da mi je sve što sam doživjela na dvoru mojih gospodara u proteklih četrdeset godina (o čemu mi ne možemo znati ništa jer upravo taj dio rukopisa i nedostaje) boravci u mjestima gdje je on boravio po potrebi vojne dužnosti od Buhare, Samarkanda, Merva, Isfahana i ovdje sada u Bagdadu gdje moj gospodar pokušava da sa drugim vojnim zapovjednicima organizuje odbranu grada pred najezdom Mongola. Oni su već bili osvojili Isfahan i pobili većinu tamošnjeg stanovništva. Rijetki pojedinci koji su uspjeli umaći pokolju nošeni strahom za život već su stigli do Bagdada i svjedoče kao očevici o mongolskoj svireposti. "Ja sam zato uzela središnji dio rukopisa o mom životu, koji je po obimu najveći jer se odnosi na period od četrdeset godina i život na dvoru mog gospodara gdje je on god boravio po vojnim dužnostima u pomenutim mjestima od Reja i Isfahana do Buhare, Samarkanda i sada ovdje u Bagdadu, da ga još doradim i da ga možda sklonim na bezbjednije mjesto". Upravo taj dio rukopisa je i nedostajao a preostali posljednji dio rukopisa se nastavlja dalje ovako: "Niko ne zna šta će biti sa nama i ja žurim da završim svoj rukopis i da sklonim ovaj dio koji se odnosi na opis mog života na dvoru mog gospodara u

posljednjih četrdeset godina i šta sam sve doživjela i preživjela. Nisam koristila zaborav kao lijek. U tome mi je pomoglo i moje znanje arapskog jezika u čemu mi je puno pomogao još jedan naš zarobljenik (ili možda prebjeg) Grk iz Alepa koga sam zatekla na dvoru mog gospodara kad sam dovedena kao zarobljenica. On je zarobljen prije mene, i to kao sedamnaestogodišnjak. Bio je sa starijom braćom u nekom gaju u blizini Alepa, u lovu, kada su ih iz zasjede napale seldžučke izvidnice. Starija braća su uspjela pobjeći, a on je živ uхваćen i doveden u turski logor. Pošto je već znao latinski, grčki i arapski pošteđjeli su mu život kako bi služio kao pisar i prevodilac za novog gospodara. Prozvali su ga Zaim, ali je njegovo hrišćansko ime bilo Zenon kao što je i meni bilo ime Ana. Zenon je imao nevjerovatan dar za učenje jezika i pored latinskog, grčkog i arapskog za kratko vrijeme je ovladao persijskim i mongolskim te je postao i stalni član mnogih izaslanstava koja su putovala na dvorove mongolskih kanova i drugih vladara istoka. Kad se vraćao sa tih svojih putovanja i kad god bi se sastali i ja bih uz njegovu pomoć svaki put naučila po nekoliko riječi mongolskog jezika. Tako smo činili stalno nekoliko zadnjih godina kad god bismo se sastali da razmjenjujemo naše spise. Zenon zna skoro sve glavne jezike istočnjačkih naroda, a i meni je mnogo pomogao da naučim arapski jezik što me je spasilo od tuge, očaja i usamljenosti, pogotovo kad je moj gospodar doveo kasnije mlađe robinje i ja mu više nisam bila potrebna. Ostala sam kod gospodara kao dvorkinja u pripremanju i obučavanju mladih robinja kako da služe svom novom gospodaru. Imala sam dosta vremena da učim i da čitam ne samo knjige na mom maternjem grčkom jeziku (koji je bilo dosta na dvoru mog gospodara, već i na arapskom jeziku). Da dobro ovladam arapskim jezikom, kako sam već kazala, pomogao mi je Zenon, uvodeći me u svijet arapske književnosti i nauke. Prvo što mi je donio kao poklon bila je knjiga pjesama persijskog pjesnika Omara Hajjama. Pjesme i drugi radovi ovog persijskog pjesnika i učenjaka su mi pomogli da prevladam tugu, strah i usamljenost uživajući u njegovim Rubajama. Kad god sam čitala *Rubaije* ja sam zaboravljala sve što sam ranije preživjela, zaboravljala sam na svoju tugu, strah i usamljenost i ponovo počela da se radujem životu i sreći što mogu da upoznam pjesništvo ovog persijskog genija. Za ovo moram da zahvalim i mom novom učitelju Zenonu (već sam kazala da je njegovo islamizirano ime- Zaim, kao što je i moje Amina, ali ja ću ga dalje u ovom spisu zvati Zenon) koji mi je ukazao na ovog persijskog genija. Hajjam je bio i filozof, i ljekar, i astronom, i matematičar i pjesnik. Moram da kažem da mi je i Zenon bio drag kao i moj prvi učitelj Komnen dok sam rasla na dvoru moga oca. I Zenon mi je pojačavo žeđ za novim znanjima donoseći mi sve više i više starih i novih spisa na grčkom i arapskom jeziku iz istorije različitih naroda, posebno istočnih naroda, o putu svile. Osim toga Zenon je već bio prešao šesdesetu godinu i nije više bio prevodilac i pisar na dvoru niti je išao na daleka putovanja kao član različitih izaslanstava, jer je već bio ostario za takve napore. To su postepeno preuzeli mlađi, koji su bili njegovi učenici, a on se povukao u zasluženi odmor i imao je dovoljno vremena za svoj rad, prvenstveno čitanje i pisanje ljetopisa o pojedinim narodima. I ako je znao, kako sam rekla, mnoge jezike, neke svoje radove je pisao samo na našem maternjem grčkom jeziku, nikad na latinskom ili arapskom. Mislim da je to radio samo sa onim radovima za koje nije želio da se na dvoru turskog emira za njih zna. Zato ih i donosio meni na čuvanje. Govorio mi je i o nekom svom spisu kojeg čuva kao neku najveću tajnu i najveće znanje koje želi da prenese i muslimanima i hrišćanima. To znanje, kako on kaže će pomoći i muslimanima i hrišćanima da se odupru mongolskoj najezi, ali samo kao ujedinjeni. Bio je prosto opsjednut tom idejom o ujedinjenju muslimana i hrišćana kako bi se zajednički oduprli mongolskoj najezi. Sa takvim žarom mi je o tome govorio nekoliko puta i kako će to biti njegovo životno djelo, njegova životna misija, za koju je vjerovao da mu ju je sam Bog dodijelio. Tu svoju ideju je ujedno čuvao i kao najveću tajnu dok ne dođe vrijeme da se ona objelodani i učini djelotvornom. U to je bio i toliko uvjeren da je stalno ponavljao kako ništa nema jače i djelotvornije od ideje kad za nju dođe vrijeme. Ali šta je tačno bilo napisano u tom njegovom spisu kojeg je on čuvao kao najveću tajnu meni to nije bilo poznato. Osjetila sam da je čvrsto planirao da što prije napusti ove prostore. Mongoli ubrzano dolaze i već su stigli do Isfahana, a odatle ni Bagdad nije daleko. Zato je i morao da što prije krene na zapad prema

Damasku i svom rodnom Alepu i da ta svoja tajna znanja prenese i muslimanima i hrišćanima kako bi se zajednički odbranili od najezde Mongola. Zato ću ovdje spomenuti samo njegov spis o trgovačkom putu svile koji odavde vodi sve od Damaska i Alepa na zapadu, a na istok od Bagdada do velikih kineskih gradova. Taj njegov spis nosi naziv: *Zapis o trgovačkom putu od Damaska prema Kini. (Put svile)*. Ispod toga naslova još piše: *Sjećanje Zaima Seldžuka*. Taj njegov rad sam u cjelini pročitala i mnogo naučila o nastanku Puta svile i njegovoj istoriji. U zadnje vrijeme Zenon je sve češće pominjao svoj rodni grad Alepo i sa tugom se prisjećao svojih roditelja, svoje braće i sestara. Jednom je čak napomenuo da razmišlja o tome da se vrati tamo, jer Mognoli će kažu svakako sigurno doći i do Bagdada i da nam tada neće biti spasa. Plašio se da li će naći ikog od svojih tamo u Alepu i da li ima od njih još iko živ. Pretpostavljao je da su mu roditelji već pomrli u proteklih trideset godina, ali za braću i sestre nije bio siguran. On je bio najmlađi. Mene ne muče takve brige, ja sam već davno doznala da niko od mojih od bliže rodbine više nije živ ili se bar o njima ništa ne zna. Zenon dobro poznaje Mongole i njihovu svirepost i kaže da oni nikome neće poštediti život kad stignu u Bagdad kao što nikom život nisu poštjedeli ni u Samarkandu, Buhari ili Isfahanu koje su već bili zauzeli. Jednom me je čak zamolio da ako se odluči, i kad se odluči, da ide ili bježi iz Bagdada na zapad prema Damasku i Alepu da donese neke svoje stvari (knjige i neke spise) ako ih ne bude mogao ponijeti s sobom da ih ostavi kod mene na čuvanju. U zadnjim godinama dok sam ga viđala Zenon se potpuno bio posvetio pisanju. Svoje važnije spise pisao je na našem grčkom jeziku i donosio svoje rukopise meni na čuvanje i da ih čitam i ispravljam. Kao da je želio da mi i na ovaj način kaže koliko ima povjerenja u mene, ali i da mi prenese mnoga svoja znanja o različitim istočnim narodima i njihovom životu, međusobnim sukobima i odmjeravanju snaga na bojnom polju. Volio je moju radoznalost i interesovanje za istoriju, pjesništvo i naučenjaštvo – baš zbog toga što je to nezamislivo za jednu ženu koja živi u današnjem vremenu i to na dvoru jednog seldžučkog emira da se bavi time.. Uvijek bi me molio da mu govorim o onome šta sam pročitala o Omaru Hajamu i njegovim Rubajama, ali i o njegovom životu. Volio je to da sluša, a sam nije imao vremena da se i tim bavi. I sama sam bila očarana Hajjamovim naučenjaštvom i pjesništvom. Tako sam jednom ispričala Zenonu sve što sam saznala i naučila o tom persijskom geniju od njegovog rođenja u Nišapuru 1048. godine u provinciji Horasan, sjeveroistočnoj Persiji, pa sve do njegove smrti. U nekoliko izvora sam našla da je Hajjam rođen u porodici tkača šatora – hajjama. Budući pjesnik i učenjak je upravo po zanimanju svoga oca uzeo i pjesnički nadimak – Hajjam. Od malena je imao jako široka interesovanja, a u tadašnjoj provinciji Horasan imao je dobre uslove da se školuje i da se upozna sa znamenitim naučnicima i misliocima toga doba u Persiji. Poslije Nišapura gdje je rođen školovanje je nastavio u drugim većim centrima u Balhu i Samarkandu. Zato je i bio u mogućnosti da kao vrlo mlad, sposoban i vrijedan učenik stekne najbitnija znanja svoga vremena iz medicine, filozofije, matematike, astronomije, ali je dobro poznao i najvažnija vjerska učenja. Upravo zbog tako širokih znanja i obrazovanja dodijeljena mu je i titula *hakim*. Izliječio je od boginja sina tadašnjeg seldžučkog vladara Melikšaha i tako stekao naklonost i novčanu potporu seldžučkog vladara. Na prijedlog velikog vezira Nizamulmulka postavljen je za upravnika velike opservatorije u Isfahanu tada najveće na svijetu. Izvršio je reformu staropersijskog kalendara i sastavio astronomske tablice. Napisao je i naučne rasprave o specifičnim težinama zlata i srebra kao i rasprave o Euklidovim tablicama. U oblasti filozofije napisao je i rasprave o Aristotelovoj peripatetičkoj filozofiji i sveukupnosti egzistencije. Izgleda da je i sam Hajjam bio peripatetičar – kao što sam i sama. I ja sam svoja prva saznanja sticala šetnjom i učenjem iz prirode sa svojim prvim učiteljem Komnenom. Aristotel je svoje učenike najčešće obučavao u šetnji sa njima po vrtovima svoje akademije, a ne u zatovorenom prostoru. Otuda se sljedbenici Aristotelove filozofije i nazivaju peripatetičari. Oko datuma Hajjamovog rođenja nije bilo slaganja, ali je ipak na kraju utvrđeno da je rođen u Nišapuru 1048. godine. Tu se kasnije i školovao i sticao osnovna znanja iz medicine, filozofije, algebre, geometrije, astronomije i meteorologije za koju je imao naročitu sklonost i ubrzo stekao glas uglednog učenjaka. Zbog toga je i određen za upravitelja opservatorije u Mervu i Isfahanu. Smrću

tadašnjeg sultana Melihšaha i ubistvom vezira Nizamulmuluka, Hajjam ostaje bez svojih pokrovitelja i zaštitnika. Bez njihove zaštite njegov naučni rad bio je doveden u pitanje i skoro onemogućen jer je bio izložen napadima i spletkama brojnih protivnika. Posebno su mu prigovarali da ni njegovo učenje ni njegov život nisu u skladu sa pravilima islama. Na ovome mu je posebno prigovarala učena ulema. Da bi svojim protivnicima pokazao da nisu u pravu odlučuje da u svojim poznim godinama ode na hadžiluk u Meku kako bi obavio jednu propisanu i značajnu vjersku dužnost. Ali, opet su njegovi protivnici govorili da on to nije obavio kao iskreni vjernik, već je to "više učinio od straha pred ljudima nego pred Bogom". Čitajući njegove radove mogla sam se i sama uvjeriti da je on bio iskreni vjernik, ali bez prisustva fanatizma. Njegova vjera je bila kao i njegova poezija, više zasićena melanholijom nego srećom. To je vjerovatno i zbog toga što je vrijeme u kome je živio Hajjam bilo nesigurno i nemirno, ispunjeno svađama i sukobima različitih islamskih sekti. Hajjam je želio da ostane izvan toga i da ne učestvuje u tim vjerskim sukobima i raspravama. Bio mu je stran svaki, a posebno vjerski fanatizam. Iz njegove poezije može se vidjeti da samo nije podnosio zatucanost, neznanje i fanatizam. Čitajući njegovu poeziju i sama sam nalazila u njoj ono što je obilježilo i moj život. Hajjam je dobro poznao većinu najpoznatijih filozofa, posebno Avicenu, ali i našeg Sokrata, Aristotela i Platona. Bio je i učitelj u medresi. Kada se iz Meke vratio kao hadžija, Hajjam je u rodnom Nišapuru mogao da vodi mirniji život kao predavač u medresi. U ljetopisima se spominje da je opet neko vrijeme bio u dvorskoj službi u Balhu i povremeno u Nišapuru gdje je i umro 1122. godine. U nekim spisima koje sam čitala davno govorilo se da je muslimansko sveštenstvo, posebno učena ulema, zabranilo da se sahrani u muslimanskom groblju, jer su ga smatrali jeretikom, pa je sahranjen u jednom vrtu što mu je kao genijalnom pjesniku možda i bilo bolje. Takav pjesnik i učenjak i treba da počiva u mirisu nara. Njegove *Rubaije* i jesu cvijet persijske poezije. Za njega su njegovi savremenici koji su ga bolje poznavali govorili da je bio čutljiv i povučen čovjek. Živio je skromno i potpuno okrenut svome radu. Zahvaljujući svojoj prirodnoj radoznalosti i stalnom traganju i preispitivanju stekao je temeljna opšta znanja u velikom broju oblasti: filozofiji, medicini, fizici, matematici, književnosti i astronomiji. Zbog svega toga su ga nazivali i govorili mu da je: *Riznica mudrosti, Dokaz istine, Čuvar mudrosti*. Za njega se pričalo da je imao i genijalno pamćenje da je mogao da upamti i čitave knjige pročitavši ih samo jednom ili dva puta. Svi umniji ljudi njegovog vremena su govorili da je on mudrac, čovjek koji je znalac u svim oblastima filozofije, a posebno u matematici. U svojoj poeziji je nastojao da svjetlost nadvlada tamu, da istina nadvlada neistinu, a dobrotu zlo. Na osnovu onog što sam do sada proučila o Hajjamovom djelu moglo bi se zaključiti da je Hajjam u svojoj Persiji znatno manje cijenjen i kao pjesnik i kao učenjak nego u arapskim zemljama i romejskom carstvu. Ovo se posebno odnosi na njegovu poeziju. Vjerovatno je razlog tome i njegova velika slobodoumnost što je remetilo dotadašnje vladajuće poglede islamskog sveštenstva (posebno učene uleme), a možda i zbog toga što se Hajjam nije profesionalno bavio poezijom i svoje stihove je pisao u časovima odmora od rada u mnogobrojnim oblastima naučenjaštva. Njemu i nije bilo stalo da njegovu poeziju upozna što veći broj ljudi, već ju je više i pisao za uži krug svojih prijatelja i učenika. Ovo je činio i zbog toga da bi izbjegao sukobe sa islamskim sveštenstvom koji su jedva čekali da nađu nešto u njegovim djelima kako bi ga optužili kao jeretika. Drugi su ga, opet, iz zavisti na njegovom širokom znanju i uspjehu u različitim i mnogobrojnim oblastima naučenjaštva kao i nerazumijevanju njegovog filozofsko-naučnog i pjesničkog djela, optuživali za misticizam. Hajjam je živio u doba vladavine Seldžuka i to vrijeme je vrvilo od netrpeljivosti i neznanja. Većina seldžučkih vladara bila je ogrezla u pohoti a za svoje podanike nije mnogo marila. Kad čitam Hajjmove *Rubaije* pored žala, tuge i strepnje ja istovremeno tu nalazim osjećanje koje teži ka carstvu vječnog, ka svjetlosti i ljubavi prema Bogu. Nije on samo hedonista i pjesnik vina, kao što su ga htjeli progalsiti i poniziti njegovi protivnici, već i pjesnik uzvišenog, lijepog i plemenitog. Pjesnik koji stremlji dobroti, svjetlosti, istini i ljubavi, ne može biti nikakav bogohulnik kako mu je često pripisivalo sveštenstvo. Taj ko pjeva i piše o ljepoti života i istini mora ostati zapamćen i više slavljen u

vijekovima koji dolaze nego sada. Kako vrijeme prolazi njegova će slava da raste, jer će buduće generacije sve više otkrivati vrijednost njegovog djela. Vrijednost njegovog i naučnog i pjesničkog djela je data ne samo u ljepoti istine i ljubavi već i u jednostavnosti. I iskustvo nas uči da su sva velika ljudska dostignuća bazirana na težnji za istinom, ljepotom i jednostavnošću. U Hajjamovom djelu (u naučenjačkom i pjesničkom) sve je to objedinjeno. Neko veliko naučno otkriće i jeste veliko pored ostalog i zato što je jednostavno. Dugo će vremena proći dok se rodi takav genije koji može da postigne jedinstvo istine, ljepote i jednostavnosti kao što je to uspio Omar Hajjam u svom pjesničkom i naučenjačkom radu. Hajjamovo djelo i njegov život me podsjećaju na život i djelo jednog drugog velikana grčke misli, našeg velikog filozofa Sokrata čije sam djelo dosta dobro upoznala. I Sokrat je težio za ljepotom, slobodoumljem i istinom i zbog toga je i postradao. Nije Omar Hajjam bio samo pjesnik tuge i prolaznosti kako su ga željeli predstaviti njegovi protivnici, već je pisao i o vinu, ljubavi, ljepoti i istini u svakodnevnom životu, i to jednostavno, i dubokim i vedrim mislima. Svojim Rubajama je uzvisio ljudsku slobodu, istinu i ljepotu. Sve je to izraz neobičnog slobodoumlja i sa dozom ironije Hajjam je kritikovao i ismijavao sve ono što je zaostalo i okoštalo a bilo prisutno u neposrednoj okolini ili šire u društvu. Hajjamove Rubaije govore o različitim temama, ali najčešće o onim vječnim: o životu i smrti, tajnama postanja bića, smislu života, sreći, stvaranje svijeta, beskraju prostora i vremena. Tražio je i odgovore na razna suštinska pitanja. Zašto živimo? Jesmo li svojevrijem došli na ovaj svijet da bismo živjeli i na kraju umrli? Zašto smo došli i zašto odlazimo? Sve su to važna pitanja, ali je po Hajjamu važna i sadašnjost, sadašnji trenutak, jutarnji zraci, rađanje sunca, jutarnji povjetarac, miris nara. Zato i nije prihvatao sve ono što je bilo u suprotnosti sa osnovnim načelima života. Posebno me je zainteresovala Hajjamova ideja o jednakosti među ljudima koja je jasno istaknuta u *Rubajama* u ciklusu *Grnčarije*. U tom ciklusu prikazan je glineni krčag "izvajan od praha i cara i prosjaka." Tu se vidi da sam pjesnik upućuje poruku da smo svi iz zemlje i opet ćemo se njoj vratiti i da svi imamo jednak i početak i završetak. Zato je Hajjam bio protiv vjerskih dogmi i sam je pio vino kojeg islam zabranjuje. Pjesnički i naučenjački genij Omara Hajjama je bio u stanju da istražuje i ovlada velikim znanjima. S jedne strane je posmatrao čovjeka kao beznačajno zrno pijeska u vasioni i kratkovječnog, bićem treutaka, ali sa svojim razumom veoma snažna, a s druge strane je svemoćno vrijeme naslikano u vidu točka koji nemilosrdno sve melje. Ponekad se tu javlja grnčar kao tvorac novih formi i odnosa. Ono što me je posebno privuklo pjesničkom djelu Omara Hajjama je to što je u njemu ispoljena hrabrost da se traga i govori o istini i što istinu smatra vrhovnom vrlinom i vrhovnom ljepotom. Istina je za Hajjama najviša ljepota kao što je to smatrao i naš veliki filozof Sokrat. Iako ovu dvojicu genijalnih mislilaca dijeli vrijeme i više od jednog milenijuma oni su najbližiji po svom shvatanju kako treba živjeti i kako se treba boriti za istinu. Sjećam se kako sam kao mlada krišom da niko ne zna u očevoj biblioteci čitala o životu i tragičnoj smrti Sokratovoj, o njegovoj hrabrosti i borbi za istinu. Čitajući Hajjama i njegove filozofske spise i njegove Rubaije, nemoguće je a da se ne sjetim, iako je prošlo više od trideset godina kako sam kao mlada čitala filozofske spise velikog Sokrata i njegove filozofske spise o *Samospoznavi*. Sjetila sam se i zbog toga što su Sokrat i Hajjam slični u mnogim stvarima, a najviše po tome koliko su bili hrabri i istrajni u traganju za istinom, svaki na svoj način. Nisam mogla da završim ovaj moj zapis o Omaru Hajjamu kao genijalnom misliocu i pjesniku, a da ništa ne kažem (bar neku riječ) o našem velikom Sokratu koji je živio više od jednog milenijuma prije Hajjama. Vremenska razlika prevladana je sličnostima tih genijalnih ljudi po svojim idejama, svojom hrabrošću i upornošću u traganju za istinom. Zato i pišem detaljnije o toj dvojici velikih ljudi. Sokrat, ali i Hajjam, je dosta posvećivao pažnje ovom problemu u svom filozofskom učenju. Sokratov čuveni metod postavljanja pitanja i vođenja dijaloga sa sagovornikom ostao je upamćen do danas. Sokrat je među prvima uočio ogromnu važnost pitanja i istraživanja za sticanje znanja o sebi i drugima i svemu što nas okružuje. On svojim pitanjima nije imao namjeru da spriječi dolazak do znanja, kako su mnogi tada mislili, već se držao pitanja kako bi istakao vlastito neznanje i želju da *sazna*. Smatrao je da samo pitanjima sebi i drugima je moguće steći uvid u vlastito neznanje i

početak mukotrpnog puta ka istinskom znanju, koje se temelji na "umnom zajedništvu" kroz dijalog sa drugima. Sokrat je govorio da je pitanje čovjeku dato ili prirođeno. To je jedini prirodni i istinski put saznavanja. Pitanje je srž egzistencije i pitanje čovjeku toliko izgleda prirodno, kao što mu je prirodno da diše, kao što mu je dato da misli,-kaže Sokrat . Upravo, Sokrat svojom metodom pitanja, dijaloga i spoznaje i dolazi do onoga što mi danas možemo nazvati Sokratovo "lukavstvo uma"- koje se sastojalo u tome da putem svog prividnog neznanja, ispoljenog u obliku pitanja, ubijedi drugog da ne zna ni ono što mu se činilo da sigurno zna i što mu se činilo izvjesnim. Sokrat je volio istinu i pitanja su mu bila osnovno sredstvo dolaska do istine i osnovno sredstvo djelovanja u životu uopšte. On se svojom metodom pitanja borio protiv dogme a za istinu i znanje. Zato su ga i dogma i dogmatičari optuživali da ne vjeruje ni u najsvetije, da čak svojim sumanjama i istraživanjima štetno djeluje na mladež. Može se kazati da ga je to njegovo istrajavanje na istini do koje je dolazio svojim pitanjima na kraju i odvelo u smrt. Bio je osuđen da popije otrov, jer je bio optužen da kvvari mladež. Sokratov primjer je za svakog umnog čovjeka bolan i poučan jer upozorava i opominje na prokletstvo izbora i da je ono najsvetije uvijek treba da bude muka pitanja i tegoba istraživanja koje vodi ka istini i saznanju. Zato je Sokratova smrt jedna od najslavnijih u istoriji i jedna od najljepših uspomena čovječanstva: *Da bi pobijedio morao je da umre*. Dolaženje do istine ili put do istine je uvijek put ka saznanju, bez osvrtnosti i gledanja na to kolike žrtve su za to potrebne. Istina je, prema Sokratu, ono teško. I zaista da bi se čovjek obreo na putu istine on prvo mora znati pitati, jer samo umijećem ispitivanja može sebi prokrčiti put ka istinitom odgovoru. Kod Sokrata je *pitati* značilo *misлити*. I drugi veliki antički mislilac i Sokratov učenik, Platon, je istraživao istinu u dijaloškoj formi. I kod njega je pitanje bilo sredstvo i pretpostavka dijaloga. I on je navodio svoje sagovornike majeučičkim pitanjima da dođu do odgovora. Pitanjem se započinje istraživanje, pitanjem započinje put ka istini- kaže Platon. Platon je govorio o Sokratu da je živio tako kao da je bio opsjednut sumnjom u sve. U osnovi te sumnje bila su pitanja. Sa pitanjem se rađamo, ono nam je dato i prirođeno nam je. Ono se nameće, opsjeda. I sam Sokrat je govorio da ga je izgleda zapala neka čudna sudbina, sudbina da vazda luta i sumnja, da ga je zadesila klet koju mora izdržati ako shvata značenje poslovice prema kojoj je sve što je lijepo ujedno i teško. Teškoća je pratilja svakog istinskog traženja, traženja istine. Izvor pitanju je čuđenje, nepoznato i nesaznato. Iz čuđenja se rađa pitanje i saznanje. Iz sumnje u ono što se saznalo rađa se kritičko preispitivanje. Tu funkciju ima i pitanje, jer je i ono proizvod i čuđenja i mišljenja. Pitati znači misлити. U osnovi čuđenja je pitanje. Zato se može kazati da i pitati znači željeti znati. Sokratovi spisi o samospoznaji (Spoznaj samog sebe) su me naučili da bolje upoznam sebe, da bolje upoznam svoje jače i slabije strane kako bih manje griješila i manje išla preko granica svojih mogućnosti. U tome su mi pomogla djela i drugih duhom velikih ljudi kao što su Aristotel, Lukrecije Kar, Avicena, Seneka".

Na kraju ovog posljednjeg dijela rukopisa Ane-Amine nalazilo se 12 brižljivo prepisanih Hajjamovih Rubaija, ali bez komentara zašto je baš to izabrano.

Niko nije zavirio, otkad ovaj svijet posta,
za sudbine zastor, mada kušalo je ljudi dosta.
Sedamdeset i dva ljeta i danju i noću ja razmišljah.
Ali ništa ne doznadoh, neriješena tajna osta!

Ko je vrijedan moga društva, dušu ću mu dati,
i s njim ću – dičeći se – usporediti stati,
želiš znati šta je pako na Ovome svijetu:
pakao je nečovjeka ko druga imati!

Jedni su za slavom težeć na visoko mjesto stali,
drugi opet na hurije i na rajske bašče dali,

kada zastor podigne se, onda će se istom znati,
kako su od svoga sela daleko, daleko pali!

Uzalud se ljudi međusobom glože,
Ti Si, Koji meni put pokazat može.
Kaži mi ga! Druge ja slijedit neću,
Jer su svi prolazni, a Ti vječan, Bože!

Jedna kaplja plače što iz mora seli,
more joj se smije i ovako veli:
"Uistinu svi smo božanska stvorenja,
Sve nas od cjeline samo tačka dijeli!"

Iako se s pobožnošću ne razmećem ja,
iako me svako ko grešnika zna,
moja nada na Tvojim se Svemilosti grije,
Jer rekao nikad nisam Jedan da su dva.

O, ti, koji svačije tajne misli znadeš,
Koji svakom u mucu Tvoju pomoć dadeš,
Bože, primi ispriku i pokoru moju,
Ako zeru milosti za mene imadeš!

Da ću jednom umrijeti - ja o tom ne dvojim,
Eto zato ni najmanje smrti se ne bojim.
Na svijetu ko amanet duša mi je data,
Kad god hoće, da je vratim, ja pripravan stojim!

Vjeru od bezvjerja samo časak dijeli,
spoznaju od dvojbe i to tako – veli
mudrac; zato dobro taj časak cijeni-
za me časak traje naš život cijeli!

Jučer vidjeh na prozoru jednoga lončara,
kako zemlju bez milosti gnječi i udara;
Zemlja će mu: "Nemoj tako udarati jako-
Ono što si ja sam bila - u vremena stara!"

Raduj se, iako stradanja beskrajnog će biti,
U polju Zodijskoga – zvijezde će vječno biti:
Cigla, što od tvoga praha napravljena će biti –
U zidine tvrđava tuđih – ugrađena će biti!

Šta će biti...nemoj time mučiti sebe,
Nemoj srce, dušu, morit bez potrebe!
Raduj se i život veselo provodi,
Jer poredak svijeta pravljen je - bez tebe!

Poslije navođenja ovih dvanaest Rubaija nedostajale su neke stranice rukopisa Šta se s njima dogodilo ne može se znati. Možda ga je Ana-Amina uzela na doradu ili ga izdvojila i namjerno dobro skrila iz nekog drugog razloga. Jednostavno taj dio rukopisa nedostaje i za nas je vjerovatno zauvijek izgubljen. Kako je ranije rečeno nađen je u jednom omotu i naslov, ali samo naslov, drugog rukopisa : *Zapis o trgovačkom putu od Damaska do Kine (Put svile)* od nekog Zaima Seldžuka koga je Ana-Amina već spominjala na početku svog kazivanja pod grčkim imenom Zenon. Taj rukopis je kasnije pronađen daleko stotinama kilometara na zapadu od Bagdada i to u užarenom pustinjskom pijesku u blizini hodočasničkog puta u Svetu zemlju. Tamo Mongoli još nisu bili stigli kada je rukopis pronađen i za nas je važno da doznao kako se taj rukopis uopšte našao tako daleko od mjesta gdje mu se prvi put ulazi u trag. Ime njegova pisca kao i naslov njegova rukopisa spominje i Ana-Amina. Kada se taj rukopis pročita u cjelini može se vidjeti da je jedan njegov dio pisan u Bagdadu prije upada Mongola a drugi dio je nastao daleko na zapadu negdje u blizini hodočasničkog puta u Svetu zemlju, tačnije kazano na polovini hodočasničkog puta između Damaska i Alepa. Šta je u njemu pisalo i kako se taj rukopis mogao naći tamo u užarenoj pustinji u torbi od grubo obrađene kože neke odgovore daje i sam rukopis kojeg ovdje u navodimo.

"Zapis o trgovačkom (karavanskom) putu od Damaska prema Kini (Putu svile) mogao sam napisati samo zahvaljujuću Bogu Svemilostivom što sam, pored mog grčkog jezika dobro naučio i znao jezik Arapa, Parćana i Mongola i što sam često bio u sastavu pregovaračkih izaslanstava mojih seldžučkih gospodara. Ta naša trgovačka i vojna izaslanstva putovala su na istok do Buhare i Samarkanda, pa i dalje na istok do same Indije. Starim putm svile sa Dalekog Istoka nama u susret dolazile su trgovačke karavane i izaslanstva iz Kine i Mongolije. Najčešće smo se susretali u Samarkandu ili Buhari i tu razmjenjivali našu robu i trgovali, ali i sklapali trgovačke i druge ugovore. Obično su te trgovačke karavane i vojna izaslanstva sa Dalekog istoka dolazile do Samarkanda i Buhare gdje su ih čekale naše karavane i naši trgovci najčešće iz Bagdada, Damaska, Alepa, Carigrada, Jerusalima, Kaira i Soluna. Tu smo u Samarkandu i Buhari razmjenjivali robu, trgovli, pregovarali i sastavljali i potpisivali razne trgovačke i vojne ugovor i tako onda ostajali tu u Samarkandu ili Buhari po nekoliko dana, a nekad i po nekoliko mjeseci dok ne posvršavamo sve poslove. U tim trgovačkim karavanama je bilo raznih ljudi kako sa Istoka tako i sa zapada. Mnogi od njih su znali više jezika i to ih je i preporučivalo da budu regrutovani za vojnu ili trgovačku pratnju u karavanama. U tim karavanama koje su dolazile sa istoka i donosile istočnu robu, najčešće začine i svilu, bilo je često i ljudi iz Evrope, denovljana i venecijanaca, koji su služili kao trgovačka veza sa karavanama koje su dolazile sa zapada (Soluna, Carigrada, Kaira, Damaska i Bagdada) do Buhare i Samarkanda. Tako sam i ja bio u mogućnosti da naučim neke jezike čije je znanje bilo sve više na cijeni i dobro se plaćalo. Moram da kažem odmah ovdje na početku da sam često u starim istorijskim dokumentima iz vremena rimskog perioda od drugog do šestog vijeka (posebno u dokumentima koja su se odnoseila na Istočno rimsko carstvo - Carstvo Romeja, od četvrtog do šestog vijeka) često nalazio samo naziv *Put svile*. Tek kasnije pojaviće se ovaj drugi i duži naziv *Trgovački (karavanski) kopneni put od Damaska do Kine*, a onaj prvi, kraći i ljepši naziv *Put svile* biće potpuno potisnut i zaboravljen. Krećući se sa trgovačkim karavanama tim starim trgovačkim putem ili kako su ga ranije zvali Put svile, imao sam mogućnost da naučim dosta o istočnim narodima i njihovom govoru i jezicima. Naučio sam to ne samo od stranih trgovaca i pregovarača već i hrišćana nestorijanaca, naročito sveštenika nestorijanaca koji su bili uvijek blagonaklono primani i duže vremena boravili na dvorovima kineskih i mongolskih vladara. Nestorijanci su tamo dospjeli kao misionari u pokušaju širenja hrišćanske vjere. O tome postoje i zapisi na zidovima i biblioteka ukrašeni i označeni krstom. Još uvijek se nedovoljno zna o tim prvim hrišćanima – nestorijancima. Prije osamstotina godina (petstota godina nove ere) zabiljezan je dolazak prvog sveštenika nestorijanca u Kinu. U spisima nađenim u biblioteci pisalo je o tom događaju: "Došao je na plavetnim oblacima, donoseći istinske spise." Sam car ga je primio i

naredio da se njegovi spisi prevedu u carskoj biblioteci. "Ako pažljivo proučimo značenje toga učenja, shvatićemo da je ono tajanstveno, predivno, puno počinka. Zasluhuje da slobodno obitava pod nebesima." – glasi zapanjujući carski dekret. Ipak deset vijekova kasnije može se vidjeti da Hristova vjera nij tamo ostavila velikog traga, pa je i potpuno nestala. Ostali su samo zapisi u knjigama i bibliotkama. Iz razgovora sa Kinezima i Mognolima iz pratnje trgovačkih karavana može se vidjeti da je njihov sjećanje na to vrijeme kad se dogodilo rođenje i raspeće Hrista tek nejasno i maglovito pamti, a učenje o vaskrsenju ni toliko.

* Konstantinopoljski patrijarh Nestorije i njegovi sljedbenici, vjerovali su da Hristova priroda nije bila potpuno božanska, već su smtrali da je Hrist bio čovjek koi je ponekad imao providjenja- tako da se za Mariju ne bi moglo kazati da je majka božija. "Ne mogu da zamislim Boga kao malo dijete." govorio je Nestorije. Zbog ovakvog shvtaanja Nestorija i njegovih pristalica njgovo se shvatanje samrtralo kao jeres te je ubrzo i prognan Nestorijinci su prvo utočište potražili u Persijskom carstvu i Putem svile pošli dalje na istok do Kine i Mongolije. Možda i zato što se u jevandljima i govori da su na Hristovo rođenje, zvijezdom vođeni sa istoka, iz Persije, došli mudraci s drovima.

I od tih trgovaca koji su dolazili sa istoka sa trgovačkim karavanama sam stekao i prva saznanja kako je nastao *Put svile* kao se sve čeće počinje korsititi taj naziv i kuda je vodio Put svile od istoka prema zapadu i nazad. Naziv *Put svile* su koristili ponekad u svojim spisima i Romeji iz Konstantinopolja već u šestom vijeku ali je na neki način taj naziv potisnut i zaboravljen. Sada se govori samo o Trgovačkimom karavanskom putu na istok od Damaska i Alepa prema Kini. Umjesto tog sadašnjeg naziva ja ću se u ovom mom spisu radije koristiti ovim već zaboravljenim, ali za mene ljepšim nazivom *Put svile*, koji je kako sam već rekao skoro potpuno potisnut iz nekog razloga. Smatra se da je Put svile nastao dva ili tri vijeka prije početka Hristova doba i nije ovako izgledao kao što danas izgleda. U stara vremena taj karavanski put je bio kopnena i trgovačka veza izemđu dvaju velikih i udaljenih carstava Rimskog i Kineskog carstva.. Ta karavanska staza ili trgovačka ruta slijedila je Kineski zid prema sjeverozapadu, prolazila rubom pustinje Takla-makan, penjala se uz planine Pamira i preko SrednjeAzije dalje na zapad do Levanta a odatle brodovima do Mediterana i dalje na zapad. Malo je ljudi prelazilo cijeli put (zbog velikih napora i opasnosti) već samo trgovačka roba koju su prenosili i preprodavali mnogi posrednici iz gradova koji su se nalazili duž Putu svile. Kopnena dio Puta svile ima dvije rute: sjevernu i južnu. Sjeverna ruta ide od Buhare prema Krimu i dalje prema Evropi i Veneciji. Južna ruta, koja je mnogo slavnija i za koju se daleko više zna ide od Buhare i Samarkanda preko Isfahana u Persiji, Bagdada u Mezopotamiji, Damasku i Alepa u Sirji, preko Anadolije do Carigrada, odatle prema Veneciji, Firenci, Rimu i dalje na zapad. Jedan krak puta svile vodi od Damaska na jug prema Jerusalimu a odatle prema Kairu i zemljama Sjeverne Afrike. U Evropi i sjevernoj Africi svila je bila najtraženija roba koja je stizala Putem svile do Konsantinopolja, Rima i Venecije. Zato je taj put i prozvan Put svile još od rimskog doba. Ali nije samo svila bila sastavni dio trgovačke robe već i slonovača, zlato, drago kamenje, začini, staklo. Sve je to išlo iz Evrope i Bliskog istoka prema Kini a suprotnim pravcem prema Evropi dolazili su krzno, keramika, žad, bronza, lak željezo. Duž puta svile dio tih trgovačkih roba bio je zamjenjivan i mijenjao je više puta vlasnika prije nego bi stigao na krajnje odredište. Tako se i cijena tih roba mnogostruko uvećavala što je roa duže putovala i mienjala vlasnike. U vrijeme kad sam često bio u sastavu trgovačkih karavana i putovao samo od Damaska ili Bagdada do Samarkanda veliki problem je bila bezbijednost takvih putovanja. Taj put je postajao sve opasniji što se putovalo dalje na istok od Buhare i Samarkanda prema Kini I sam sam jednom bio svjedok takvog jednog razbojničkog napada i pokušaja pljačke karavane sa kojom sam putovao od Buhare do Taškenta. Iamali smo sreću jer je ta karavana imala i vojnu pratnju pa je napad uspješno odbijen. Razbojničke družine duž cijelog toga Puta svile od Kine do Egipta su napadale i vršile prepade na karavane, natovarene različitom i najskupljom robom, na najužim mjestima puta, kao što klanci i drugi tjesnaci. Zbog toga su kasnije karavane kao one koje su putovale sa istoka tako i one koje su putovale sa zapada redovno imale i vojnu pratnju. Budući da je Put svile vodio duž sjeverne granice Kine, kinski carevi su duž cijelog tog puta podigli i kameni zid uz taj karavanski put, širok i visok po

nekoliko metara sa bezbijednim stanicama i odmorištima za stoku, trgovačku robu, goniče i vojnu pratnju. Trebalo je brinuti za očuvanje života ljudi i životinja kako od razbojnika tako i od teških vremenskih nepogoda. Na velikom dijelu toga puta često su karavane čekale kako pustinjske žege i pješčane oluje tako i neprolazni i zaleđeni planinski klanci i prevoji. Zato se malo koji trgovac usuđivao da ide cijelim putem, već se trgovina odvijala preko više posrednika. Kao najpouzdanije za prenos svile i drugih dobara iz Kine u Srednju Aziju i dalje u Evropu su se pokazale dvogrbne deve iz središnje Azije. One su snažnije i izdržljivije od jednogrbi deva jer su manje osjetljive na temperaturu a imaju i zimsko krzno. Dobro su prilagođene osobinama kontinentalne klime koja vlada u stepama i brdskim područjima. Na tom slavnom putu razmijenjivala su se i putovala ne samo materijalna dobra, već se često odvijao i bio veoma živ i misionarski i kulturni život. Razmijenjivala su se novosti, razna otkrića i ideje. Na tim dugim putovanjima među putnicima su se razmijenjivale i duhovna i kulturna dobra kao što su pjesme, priče, način proizvodnje papira, tehnike pisanja, filofske, naučne i religiozne ideje. Budizam je tako iz Indije Putem svile stigao u Kinu i Japan već u petom vijeku, a hrišćanstvo iz Grčke i Judeje do kinskih granica, pa i u samu Kinu. Sada u Mongolskog carstva nestorijansko hrišćanstvo, koje je poteklo od grčkog episkopa Nestorija, ima dosta uticaja na dvorovima mongolskih i kineskih kanova. Ipak širenje hrišćanstva i budizma bilo je puno skromnije u usporedbi sa islamom. Islam, iako nastao zanatno kasnije nadmašio je sve druge religije. Nakon smrti proroka Muhameda za samo 100 godina islam se iz Arabije proširio na stare rimske provincije: prvo Siriju, zatim Egipat pa cijelu Sjevernu Afriku. Uskoro se on proširio i na zemlje duž cijelog Zapadnog puta svile. Nakon osvajanja Persijskog carstva nastavlja se prodiranje islama prema istoku. Tako je taj cijeli Zapadni dio Puta svile, pa i cijela trgovina i razmjena koja se obavljala tim putem, došla pod kontrolu islamskih zemalja i to od Kaira, Damaska i Bagdada do Buhare i Samarkanda. Imao sam sreću da budem u svakom od ovih gradova po različitim zadacima mojih seldžučkih gospodara, bilo kao prevodilac u sastvu vojnih ili državnih izaslanstava ili kao član nekog trgovačkog izaslanstva koje je putovalo zajedno sa trgovačkim karavanama zapadnim dijelovima Puta svile. Znalo se dogoditi da to izaslanstvo ostane i po nekoliko dana u navedenim gradovima i ja sam imao priliku da ih dobro upoznam i mogu još uvijek da o svakom ponešto i napišem kako to ne bi zaboravio. Ovo moje zapisivanje postaje tako još jednom moje najzanimljivije putovanje u prošlost unazad kroz vrijeme. Ovdje ću ukratko opisati samo one znamenitije gradove duž puta svile u kojima sam imao priliku da boravim duže vrijeme i to u više navrata. Zato ću početi prvo opis mjesta i gradova sa krajnje istočne tačke do koje sam dolazio, jer nikad nisam ni imao priliku da pređem cijelu dužinu Puta svile. Vjerovatno je i bolje za mene što se nisam upustio u takvu pustolovinu, jer to sigurno nisam ni mogao izdržati i preživjeti kao što to nisu uspjeli i mnogi drugi koji su bili i snažniji i vještiji i izdržljiviji od mene. Moja krajanja istočna tačka na *Putu svile* do koje sam stizao su stari gradovi Buhara, Samarkand i Isfahana pa idući na zapad sve do Bagdada, Damaska i Alepa. Buhara se nalazi otprilike na trećina Puta cijele njegove dužine od Damaska do Kine. To je star prestonica istoimene provincije ili vilajteta i dugo je bila središte persijske vjere, nauke i umjetnosti. Ona je istovremeno bila i jedan od najvećih gradova na Putu svile i dugi niz godina je bila središte trgovine, vjerskog života i učenja islama svijet i cjelini. Tu su izgrađene brojne džamije i medrese. Postoje dokazi da je to mjesto staro i više od pet hiljada godina. Buhara je dugo vremena bila vazalna država Persijskog carstva sve dok je nije osvojio Aleksandar Makednoski. Trgovina svilom dovela je do velikog napretka grda u svim oblastima života. Njenu moć i daljni rast su zaustavile najezde, prvo hunskih pa kasnije mongolskih plemena. Do sredine sedmog vijeka u Buhari su živjele skupine različitih naroda sa različitim religijama u nekoliko slabih i rascjepkanih kneževina. Zbog neujedinjenosti i nesloge postali su lak plijen Arapa i za kratko vrijeme islam je postao dominantan kao religija. Nakon toga nastaje ponovni procvat Buhare, te je sredinom devetog vijeka postala i prestonica Persijskog carstva – pod vlašću Samanida. Bilo je to njeno zlatno doba i kada postaje centar trgovine, naučenja i pjesništva. Tu je rođen i najistaknutiji islamski učenjak Imam al- Buhari.

Kasnije je Buhara postala dijelom kraljevstva Horasan. Ali i sa tim je sada završeno. Čujem da su Džingis - kanove horede već stigle do Samarkanda i Buhare i razorile oba grada- dva bisera na Putu Svile. Samarkand je prvi postradao i nije se mogao odbraniti od Mongola iako sam njegov naziv znači utvrđeni grad (Samarkand – utvrđeni grad). Zajedno sa Buharom i Samarkand je bio središte islamske kulture, pjesništva i naučenjaštva. Prije najezde Džingis-kanovih Mongola gradom je vladala persijska dinastija Ahemenida, a Samarkand je bio prestonica provincije Sogadijane. Nakon osvajanja Aleksandra Velikog ulazi u sastav grčkog carstva. U četvrtom vijeku postaje turski kaganat. Arapi ga zauzimaju početkom osmog vijeka. Za kratko vrijeme je postao jedan od najbogatijih gradova na Putu svile. Od dvojice Kineza koji su bili zarobljeni na Putu svile polovinom osmog vijeka dobijena je i otkrivena tajna proizvodnje papira. Ana-Amina je dobro poznavala tu priču o zarobljavanju dvojice kineza i kako je otkrivena tajna proizvodnje svile i papira. Tako je u Samarkandu nastala i prva tvornica papira u islamskom svijetu. Svila i papira podigli su Samarkand do slavljeničkih visina zahvaljujući znanju pravljenja i svile i papira. U samom Samarkadu su se nalazile i najstarije medrese, džamije i opsarvatorije gdje su se izučavali astronomija, filozofija, matematika i teologija. Do ove posljednje najezde Mongola gradom su vladali Selžuci koji su više vodili računa o svojim uživanjima i nego odbrani grada. To ih je skupo koštalo jer Mongoli su sve masakrirali i kako čujem ni živa duša nije ostala.

Od svih gradova na Putu svile najduže sam bio u Isfahanu. To je drevni grad neopisive ljepote. Grad leži u zelenoj dolini Zajnade-Rud, u podnožju planinskog masiva Zagros. Grad je pao Arapima u ruke za vrijeme Abasidske dinastije. Kažu da je u vrijeme svoga procvata bio i najveći grad na svijetu. Bilo je to zlatno doba Isfahana. I čuveni Avicena je radio i živio u njemu. Poznat je po svojim mostovima, palačama i džamijama. Polovinom jedanaestog stoljeća Isfahan je postao prijestolnica Seldžučkog carstva. Saborna džamija izgrađena još u devetom stoljeću je obnovljena i ukrašena. U istorijskim spisima stoji da su za vrijeme seldžučke najezde i opsade grada stanovništvo koje je branilo grad bilo prisiljeno srušiti Sabornu džamiju „zbog nedostatka drva“ tokom opsade, tako stoji u ljetopisu džamije. Bagdad je sagrađen na vodama Tigrisa i velika je luka. I u njemu sam bio dugo i ostao sve do sada i dobro ga upoznao. Ubrzo ću morati da ga napustim, što prije to bolje, iz straha zbog skorog upada Mongola. Ne bi bio nikome u koži kad oni stignu. Drag mi je Bagdad i teško mi je rastati se s njim. Istina, ne goni me samo strah iz Bagdada već je tu i želja da stignem u moj rodni Alepo, nakon više od četrdeset godina. O Bagdadu zapisujem sljedeće: Grad je osmom stoljeću postao prestonica Abasidskog halifata, središte islama, trgovine i nauke. Spada među najstarija naseljena mjesta u svijetu i na tim prostorima se nalazilo i Vavilonsko carstvo. Ime grada dato je po značenju dvije persijske riječi "Božiji dar" (*Bag* - Bog i *Dad* – dar). Za vrijeme vladavine Haruna al-Rašida nazvan je i *Grad mira* i doživljava najveću slavu. U pričama *Hiljadu i jedna noć* može se vidjeti da je Bagdad u to vrijeme bio jedan od najbogatijih i najvećih gradova na svijetu. Nikad nisam mislio da ću napustiti Bagdad, ali bježeći ispred najezde Mongola krenuo sam na zapad prema Damasku i mom rodnom Alepu. Nije me samo strah od Mongola natjerao da napustim Bagdad već i želja da još jednom u životu vidim moj rodni Alepo i moju porodicu ako je bar neko još živ. Strah od Mongola je i manje od mog straha da mi se ne desi nešto u toku puta (umerm od gladi ili žeđi u pustinji, ili zatrpan pijeskom u pustinjskoj oluji, budem ranjen ili poginem u napadu razbojnika) prije nego što vidim moj Alepo i bar nekog od moje porodice. Iz Bagdada nosim samo neke svoje rukopise ne mogavši na brzinu da ih sve nađem. Ipak uspio sam od Ane-Amine uzeti ovaj moj najdraži rukopis *Zapis o putu svile* koji još nisam bio završio a koji mi je ona čuvala do mog polaska iz Bagdada. Ako idem dolinom rijeke Eufrat onda ne svraćam u Damask i put do Alepa mi je kraći, ali i teži i opasniji i za mene i za konja. Plašim se i teško prohodnih klanaca i usamljenosti. Putnici i hodočasnici radije biraju put od Bagdada prema Damasku pa onda na sjever prema Alepu. Tako sam i ja učinio nadajući da ću češće susretati hodočasnike i druge putnike i naći odmor i za sebe i za konja u dolini neke oaze sa svježim izvorom i zelenom travom za mog konja. Obično se putnici radije odlučuju da idu od Bagdada

prema Damasku pa onda od Damaska skreću na sjever prema Alepu. Već nekoliko dana jašem uz kraće odmore, i to obično noću kako bi izbjegao dnevnu žegu i da ne dobijem sunčanicu. U Damasku sam bio samo jednom kad sam pratio oca kad smo krenuli sa jednom tgovačkom karavanom iz Alepa. Tada sam imao 16 godina. Sjećam se samo da mi je sve odisalo starinom kao i u mom Alepu. Znam i to da su se u prošlosti u Damasku i za Damask vodile mnogobrojne bitke počevši od izraelskog cara Davida, Asiraca, vavilonskog cara Novohudonosora, kasnije Persijanaca i Aleksandra Makedonskog. Grčki uticaj je oslabio kada su Nabatejci pokorili grad. Uskoro su došli Rimljani i protjerali Nabatejce i Sirija je postala rimska provincija. Tada je Damask postao važan grad i jak vojni garnizon za borbu protiv Persijanaca. Rimski imperator Hadrijan proglasio ga je za središte provincije. Priča se da je u Damasku Savele iz Tarsa prešao u hrišćanstvo i primio rimsko ime Pavle, kasnije prozvan Sveti apostol Pavle. Do kraja četvrtog vijeka većina stanovništva Damaska je primila hrišćanstvo. Hram rimskog boga Jupitera je postao katedrala posvećena svetom Jovanu Krstitelju. Sa dolaskom islama, Damask je postao važan centar kao sjedište Emevijjskog halifata pred kraj sedmog vijeka. Grad je naglo rastao i hrišćanska katedrala je pretvorena u Veliku džamiju. Kada je dinastija Abasida prevladala prselila je je sjedište halifata u Bagdad, Damask je izgubio na značaju i počela je da opada njegova moć. Ipak, i danas se glava Jovana Krstitelja čuva u grobu unutar Velike džamije. Damask su u pred kraj jedanaestog vijeka osvojili Turci Seldžuci, potom krstaši dok ga ponovo nije povratio Saladin, zapovjdnik turskog porijekla. Damask je i dalje važno mjesto na putu hrišćanskih hodočasnika i krstaša prema Svetoj zemlji i prema Jerusalimu

A sad dok se oporavljam i ležim u hladu palmina drveća u oazi svega tri dana jahanja do mog rodnog Alepa samo žudim da što pre prikupim snage da mogu nastavim put. I konj se dobro odmorio i neprekidno maše glavom i repom tjerajući dosadne muve, kao da je i on nestrpljiv da nastavimo put. Za ovnih nekoliko dana dok sam ležao mučen bolovima u kostima moj konj se dobro odmorio jer ovdje oko izvora u ovoj maloj oazi ima dosta bujne i mekane zelene trave. Moj konj se nikud daleko ne odmiče od mene i njegov povodac stalno držim u ruci čak i kad me san savlada. Razmišljam o mom rodnom Alepu i monasima, grupi grčkih i i srpskim monaha koji su ovuda naišli prije dva dana. Bili su to hodočasnici u Svetu zemlju. Jedan od njih, srpski monah, puno mi je pomogao svojim lijekovitim travama koje je imao kod sebe i nekoliko puta mi spravio napitak koji mi je povratio snagu. To je on bio sebi pripremio za put, ali eto on je vidio koliko sam bio slab i bolestan i dao sve meni. On je zaista sveti čovjek. Pričao mi je da je i ranije bio u Jerusalimu i na Sinaju i tamo posjetio hrišćanske svetinje. Tamo u tim svetim mjestima je i služio i molio se Bogu. U vrijeme najvećih ratova između krstaša i muslimana njega hrišćanina su primali na svoj dvor islamski vladari Egipta. Darivao je poklone i pomagao sirotinji ne gledajući ko kojoj vjeri pripada. To i meni daje nadu da će se jednog dana zajedno molitri u Jerusalimu i Jevreji i Hrišćani i Muslimani jdinom našem Svemogućem i Svemilostivom Bogu: Bogu Jakovljevom, Bogu Isusovom i Bogu Muhamedovom, jer bog je jedan i svuda prisutan. U to me uvjerio i ovaj srpski monah koji me je liječio i molio se za mene da ozdravim iako je znao da sam musliman i po mojoj odjeći i po mom imenu koje je našao i na moja dva spisa: Spis o *Putu svile* je čak i pročitao jer je dobro poznao grčkji jezik kao i ja. Moj drugi spis o *Ratnim vještinama mongola* nije imao vremena da pročita jer su morali nastaviti put, ali je i na njemu vidio moje ime. Nisam imao vremena ni da mu kažem kako je došlo do toga da sam primio islam. Zahvaljujući njegovoj molitvi i njegovim čajevima od ljekovitih trava koje je našao ovdje nedaleko od ovog pustinjskog izvora izliječio sam se i čim još malo ojačam odmah nastaviti put za moj rodni Alepo. Imao sam utisak da je on, taj srpski monah, liječio ne samo određeno mesto na mom tijelu koje me boli već da je liječio cijelo moje tijelo, ali i moju dušu. Vratio mi je samopouzdanje i snagu svojim lijekovima i svojom molitvom. Za dva do tri dana ću se potpuno oporaviti i krenuti prema sjeveru. Nada mi se ponovo vratila da ću ponovo videjti rodni grad i bar nekog od moje porodice ili bilo koga drugog koji me još pamti jer sam prije više od 40 godina bio zarobljen i odveden od strane Seldžuka. Srpski i grčki monasi su morali nastaviti put na jug prema Svetoj zemlji a ja treba da nastavim put na sjever prema rodnom Alepu. Sada kad sam se

oporavio ponovo u svoj spis o Putu svile dopisujem ovaj moj susret sa srpskim i grčkim monasima koji putuju na hodočašće u Svetu zemlju.. Želim da sve zapišem o tom mom susretu jer bez njih sigurno ne bi preživeo vrućicu koju sam dobio i zbog nje pao u bunilo. Takvog su me oni i našli. Samo božijom voljom naišli su ovi dobri ljudi, ovi monasi i spasili mi život. I po ovome što se meni dogodilo može se vidjeti da je Božija moć velika i da ona upravlja našim životima. I ovo što mi se ovdje dogodilo u pustinji ohrabrilo me da Bog želi da mi pomogne i zato je tako i udesio da ovuda naiđu srpski i grčki monasi da mi pomognu da ozdravim i da ne umrem u ovoj pustinji i zatrpan pijeskom potpuno izgubljen i zaboravljen. Srpski monah mi je savjetovao da bi bilo najbolje da na put prema sjeveru krenem kad naiđu prvi hodočasnici koji se vraćaju iz Svete zemlje i idu prema Alepu i dalje prema Carigradu. Posebno je naglasio da nikako ne smijem ići sam preko užarene pustinje gdje se lako dobija sunčanica. Ostati sam u pustinji i ponovo dobiti sunčanicu bi zančilo i moj kraj. To i jeste moj najveći strah da mi se ne dogodi nešto loše prije nego stignem u svoj rodni Alepo. Kada su srpski i grčki monasi krenuli na jug prema Svetoj zemlji ja nisam odmah nastavio put prema sjeveru, već sam se odlučio da ostanem u ovoj maloj oazi još nekoliko dana dok se potpuno ne oporvim kako bi mogao izdržati još tri ili četiri dana napornog jahanja i da uđem u svoj rodni grad i čio i veseo kao i dolikuje nekome ko je napustio svoje rodno mjesto i prvi put se vraća u njega nakon četrdeset godina. Srpskim i grčki monasi su mi ostavili dovoljno hrane za nekoliko dana, ali i raznih ljekovitih trava da još više ojačam kako bi izdržao put preko užarene pustinje. Moj konj ima dovoljno zelene trave i vode tako da o tome ne brinem. Redovno svakog dana popijem svoj napitak od ljekovitih trava i napišem ponešto o mom sjećanju na Put svile i mojim novim susretima sa ljudima. Do sada sam uglavnom zapisao kako sam proveo svoj život i mjesta koja sam upoznao. Sada samo očekujem da ozdravim i da snagu povratim kako bi mogao nastaviti svoj put do Alepa. Uspio sam da umaknem okrutnim Mongolima bježeći iz grada u gard prema zapadu od Samarkanda, Buhare i Isfahana (koji su već pali u mongolske ruke) do Bagdada u koji Mongoli još nisu stigli. Ja im izmičem i već sam prošao i Damask daleko od Mongola na zapadu. Žurim da što prije stignem u moj rodni grad i da tamo okupim i hrišćane i muslimane i prenesem im moja znanja o životu i ratnim vještinama Mongola. Daću im na korištenje ovaj moj spis kojeg sam uspio konačno završiti i sačuvati evo sve do sada. Ostala su mi još samo dva dana jahanja do Alepa. Kad tamo stignem moj životni cilj biće ispunjen i kad se osvrnem unazad mogu da kažem da je moj život imao smisla. i sve što se dešavalo u mom životu bilo je određeno Božijom voljom i da budem zarobljen i da služim na dvoru seldžučkih vladara, da upoznam mnoge narode Istoka i naučim njihove jezik, njihov način života i njihov način ratovanja. Posebno sam se dobro potrudio da upoznam život i način ratovanja Mongola koji svojom najezdom prijetu da unište čitav i muslimanski i hrišćanski svijet. Već su upali u Evropu i pregazli Mađarsku i Rusiju i sada nadiru prema Poljskoj, a od Samarkanda i Buhare kreću i prema jugu na naše muslimanske zemlje i već nadiru prema Bagdadu uništavajući sve redom. Uspio sam pobjeći iz Bagdada na vrijeme sa ovim mojim spisom o životu i ratnim vještinama Mongola. Vođen Božanskim providenjem uspio sam da do sada prijedem mnoge užarene pustinje i stignem do ovog odmorišta i izvora vode koji mi vraća snagu i život. I evo sada se oprovaljam u ovoj maloj oazi udaljenoj svega dva ili tri dana jahanja preko pustinje od moga rodnog Alepa. Svoja osjećanja i svoja sjećanja i dalje pomalo zapisujem na pergamentu. Presotala su mi još nekoliko neispisanih listova i ruka mi drhti i umara se sve više i sve češće.. I oči su mi sve više umorne. Ostavljam pergament i stavljam ga u torbu. Oči mi se sklapaju i slike moga Alepa mi se odmah u snu javljaju. Kad se nakratko probudim razmišljam o mojoj porodici o roditeljima, mojoj braći i sestrama. Ja nemam svoje djece i ako sam jedno virijeme bio oženjen na dvoru seldžučkog vladara kome sam služio. Tako sada ja se vraćam i svojoj porodici i svom rodnom gradu. Moj Alepo je bio najveći grad u Siriji, veći nego Damask, i stariji nego Damask. Najvažnija je raskrsnica između Mediteranskog mora do Bagdada. Ljetopisci kažu da je to najstarije naselje na svijetu u kontinuitetu. Pouzdano se znao da je Alepo bio i trgovačko i vojno središte još u doba prije dolaska Rimljana. Pronađene su glinene mezopotamijske pločice sa klinastim pismom koje govore da se taj kontinuitet Alepa održao baš zahvaljujući najviše važnosti

njegova položaja na trgovačkom putu (važnog dijela Puta svile) između Mediterana i Bagdada. Zato se može kazati da je Alepo i posljednji grad na Putu svile koji tu završava polazeći od Kine preko Srednje Azije i Mezopotamije do Alepa i Mediterana. Dok se ovako odmaram i oporavljam imam dovoljno vremena da razmišljam o svemu što sam doživio u svom životu i gdje sam sve bio i šta sam radio. Tako me ovdje i vrijeme brže prolazi. Najviše razmišlam o *Putu svile* i čitam nanovo i nanovo ono što sam zapisao kako to ne bi zaboravio, i ponovo nešto dodajem čega se sjetim a nisam zapisao. Ovaj rukopis o Putu svile sam započeo još dok sam bio u Bagdadu i evo još i danas ga dopunjavam i stalno nešto dodajem, nešto što sam ranije zaboravio napisati. Kao da mi nešto ne dozvoljava da ga završim dok ne stignem do krajnjeg odredišta mog puta. Da mi samo Bog dozvoli da stignem u Alepo živ pa da tamo završim i ovaj moj rukopis o Putu svile i moj život. Tu sam se rodio pa je red da se pred kraj život tu i vratim i tako ispunim puni krug. . Dovršio sam i svoj drugi rukopis *O ratnim vještinama Mongola*, ali misli mi se stalno vraćaju na Put svile. Kao da su mi se sva mjesta duž toga puta urezala u pamćenje. Svakog dana ja ga u svojim mislima ponovo prijedem i po nekoliko puta i sjetim se svakog mjesta gdje sam bio i svakog događaja koji sam doživio u tom mjestu. Sjetim se i svakog dana provedenog na putu sa trgovačkim karvanama i svako koraka kroz užarenu pustinju i teško prohodne klance. Sve mi to pomaže da se borim protiv dosade i i jednoličnosti dok se ovdje oporavljam i odmaram. Kad sada razmišljam o Putu svile, na koji se više nikada neću ponovo vratiti, moje iskustvo mi govori da to uopšte i nije bio jedan utvrđen i određen put, već krivudavi splet karavanskih staza koje se nekad potpuno sastaju a ponekad razilaze i opet sastaju u zavisnosti od mjesta gdje se treba dostaviti i razmijeniti trgovačka roba i karavane susresti i odmoriti. Ljetopisci tvrde da postoje i neki zapisi o tom Putu svile iz davnog vremena, ali se treba imati u vidu i to da se putovalo i trgovalo i mnogo prije nego što su nastali zapisi o tome. Dokazi o postojanju kineske svile pronađeni su čak i petnaest do dvadeset vijekova prije Hrista. Niti kineske svile pronađene su upletene u kosu egipatske mumije iz desetog vijeka prije naše ere, a nekoliko vijekova kasnije i u grobnicama vladara i prinčeva na sjeveru Avganistana kao dio odjeće a često i kao prekrivač za konja poglavice Skita. Često se svila razmjenjivala za druge skupocijenije predmete. Služila je i za plaćanje poreza ili ratnog plijena ili se razmjenjivala za krzno. Trgovačke karavane koje su obično polazile iz dalekoistočnih zemalja (Kine i Mongolije) imale su ponekad i do hiljadu kamila i nisu samo prenosile svilu, već i bronzu, keramiku, lakove i predmete izrađene od njih. Karavane koje su dolazile ili se vraćale sa zapada (iz Venecije, Đrnove, Soluna, Konstantinopolja, Kaira, Damaska, Isfahana) donosile su predmete od stakla, zlata i srebra, začine i dragulje, tkanine od vune i lana, a često i robove. U cijenu roba uvijek je uračunavan i rizik od pogibije u napadima razbojnika, pješčanoj oluji ili vodenoj bujici idući kroz teško prolazne klance. Bujice vode koje su se hućeći rušile niz strmoglave klance u proljeće kad se glečeri na okolnim visovima počinju da tope - nosile su sve pred sobom. Improvizovani mostovi bi začas nestjali sa svim onima koji su se zatekli na njima, a ogromno kamenje i stijene donešeno bujicom potpuno su zatvorile klanac pa bi tako nastalo jezero u kojemu bi stradali svi koji su se zatekli u klancu. Nije se imalo niti moglo bilo kuda pobjeći i spasiti. Robovi koji su prodavani kao stoka su obično služili kao radna snaga u rudnicima ili poljima vladarskih porodica i plemića I ja sam išao jedinim dijelom toga puta i to samo jednu trećinu najbezbjednijeg od Bagdada preko Nišapura i Isfahana do Buhare i Samarkanda ali nikad dalje. I tada bi se samo pridružio nekoj trgovačkoj karavani koja je imala i vojnu pratnju. Dalje na Istok nisam se usudio ići jer su tamo dalje i najopasnije pustinje na svijetu i ja to ne bi izdržao. Mnogi su umirali na tom putu i njihovu su kosti razbacane bijele po pijesku. Mnogi stari gradovi i sela su nestali prekriveni pustinjskim pješčanim olujama. Zato se Put svile često mijenjao svoj pravac. Stari put svile, kao svjedoče neki putnici, a i najstariji zapisi o tome govore, nije išao ovuda kuda sada ide, već dalje skoro pedeset kilometara sjeverno. Ljudi koji su sjekli drveće i planinske bujice koje su nosile zemlju opustošile su te predjele i glečeri su počeli da se povlače, a stanovništvo i trgovci su postali polunomadi. Šume su nestale i pustinaj se proširila na jug. Govori se da je duž Starog puta svile, i sjedne i druge strane, nestalo i prekriveno pustinjskim pijeskom preko trista starih naseobina i manjih ili većih gradova. Veliki pustinjski

vjetrovi i pustinjske oluje ponekad otkriju cijele takve sada okamenjene naseobine i grdove, ali i manastire i tvrđave kao i uzorke svile isušene suvim vazduhom i zato dobro očuvane. I sam sam ponekad ima priliku da vidim nešto od svega toga putujući sa trgovačkim karavanoam kao član pregovaračkog izaslanstava i sa trgovačkim karavanama koje su imale vojnu pratnju. Sve te nesreće i prirodne katastrofe nisu mogle spriječiti vječno živi put svile koji bi u toku tih katstrofa i ratova samo privremeno zastajao i prekidao ali bi ponovo kao neki živi organizam koji ima snagu za samoobnovu, procvjetao. Ljudi bi ponovo gradili improvizovane mostove i otkrivali nove prolaze u dubokim klancima za koje do tada nisu ni znali da postoje. Nisu ni imali potrebe da ih traže ranije dok njihove stare staze nisu zatrpane bujicama i postale neprohodne. Taj put svile je toliko žilav i otporan organizam da ga čak nisu mogle prekinuti ni bune ni ratovi, jer su protivnici uviđali da i jedni i drugi imaju koristi od njega. Samo kad bi se sukobljavale velike imperije Istoka i Zapada Put svile bi se privremeno prekidao i trgovina između istoka i zapada prestajala, ali samo privremeno.

Kada Put svile vodi preko pustinjskih predjela mogu su vidjeti gotovo nevjerovatni prizori. Često se dešava da veliki pustinjski vjertovi i oluje pomjere pješčane dine. Tada se iz pijeska pomalja okamenjeno drveće, i otkriju se mjesta gdje su nekada bili voćnjaci i žitna polja, pa i čitava naselja. Što je put duže trajao roba je postojala sve skuplja. Težnja za bogatstvom je bezgrnična. Putevanjem Putem svile je bila potraga za bogatstvom ali kod mene je to bila potraga za zanjem i smislom života. Razmišljao sam o tim ljudima koji su sve to organizovali da bi došli do još većeg bogatstva, jer to i jesu organizovali bogati valadari i moćni trgovci Istoka i Zapada. Ali ja sam razmišljao oonima koji su sve to izvodili i putovali u sastavu karavana vodiči, tumači, mali trgovci, vojna pratnja i drugi. Koliko li je njih ostavilo svoje živote i svoje kosti u zamrznitim prevojima velikih planina, ili u pustinji zatrpani pustinjskim olujama, ili su izgubili svoje živote u planinskim bujicama, kao što su umirali od gladi i žeđi, ili ginuli u napadima pljačkaških i razbojničkih bandi. Ali Put svile se održao vijekovima i još trje i trajaće dok postoji čovjek i njegove želje za bogatstvom i znanjem. Trgovina između istoka i zapada i kretanja karavana putem svile posebno su cvjetali kad je dolazili do kraćeg ili dužeg primirja između carstava i naroda Istoka i Zapada. Sada Put svile ide samo kroz mongolsko carstvo, jer se ono porostire od Kine do Evrope. U različitim periodima tim putem je prošlo sve za šta se znalo na zemlji: tamjan, rogovi nosoroga, mošusi, drago kamenje, robovi, paunovi, čilibar, indigo, (monopol na trgovinu indigom držale su kineske carice), rijetke vrste životinja. Stari put svile išao je drugim pravcem jer su predanja iz najstarijih vremena govorila da su vremenom i vjekovima mnogi izvori vode pa i cijele rijeke presušili pa se put pomjera lijevo ili desno u zavisnosti gdje je bilo moguće lakše naći vodu, neki drugi izvor ili neku rijeku. Upravo put svile je omogućio susrete i miješanje i naroda i kultura istok i zapada. To nije moglo spriječiti ni prekinutini ni ogromne pustinjske oluje koje mogu da podignu cijelu pješčanu dinu i zatrpaju cijeli karavan bez traga da je ikad tu bio. Zato se i kaže da se duž puta svile nalaze najopasnije pustinje na svijetu.. U njihovom jezgru nema ničeg živog, a kiša na nekim od tih mjesta nikad ne pada.. Pričali su mi trgovci koji su putovli Putem svile da su im najbolja orijentacija da su na pravom putu (da ne bi zalutali) gomile životinjskih i ljudskih kostiju koje se bijele u pustinjskom pijesku s jedne i druge strane puta. Zato oni i govore da te pustinje nastanjuju demoni. Ali svilu i put svile na zapad nisu mogli zaustaviti ni demoni. Vjekovima ljubomorno čuvana tajna odgajanja svilenih buba i proizvodnje svile procurila je i novost je stigla do Konstantinoolja već u prvoj polovini petog vijeka naše ere, skoro cijeli vijek pre Muhamedove objave. Kako se to dogodilo o tome su se rodile mnoge legende. Prema jednoj od njih neka kinska princeza u svom šeširu je prokrijumčarila sjemenke duda i svilene bube svome draganu koji je kao sveštenik živio u nekom manastiru daleko na Istoku. Odatle ih je, kaže dalje legenda, dvojica nestorijanski monaha skriveni u svojim ličnim stvrima donijeli do Konstantinopolja. Tako je Kina izgubila svoje vjekovima staro isključivo pravo na proizvodnju i prodaju svile. U sve ove gradove na Putu svile od Soluna, Aleksandrije, Kaira, Damasak i Bagdada preko Isfahana, Herata, Buhare, Samarkanda i dalje prema Indiji stupila je, prije nešto više od tri vijeka prije Hrista, noga

Aleksandra Velikog i njegovih pobjedonosnih legija, i pripremili put za dolazak Hrista i njegova hrišćanstva. Ali dvanaest vijekova kakasnije ili tačnije u osmom vijeku nove ere naleti Arapa promijenije dotadašnju sliku toga svijeta. Isalam će da postane dominantana vjera duž Puta svile. Stvarani su ne samo novi gradovi duž toga puta, već i novi jezik kojim su se služili samo trgovci i to je bio samo jezik trgovaca. Ljudi tih gradova ne samo da su postali mahniti ratnici koji su smrt smatrali spasenjem već su bili vični i svim umjetnostima. Oni su Putem svile u Kinu donijeli tajne izrade finog stakla i indijsko drago kamenje. Put svile se od Buhare prema zapadu račvao u dva prvacu. Jedan je išao nešto sjevernije i vodio je do Merva i Alamuta a zatim pored obala Kaspijskog mora i dalje na zapad do Konstantinopolja i prema Solunu i Veneciji. Ovaj dio puta prema zapadu pored obala Kaspijskog mora i sada se zove Vrata naroda, jer je to bio za vrijeme najezde Huna prije osam vijekova jedini otvoren i prohodan pravac prema zapadu u bjegu ispred Husnkih najezdi prema Evropi. Bila je to najveća seoba naroda do tada. Drugi južniji krak Puta svile od Buhare prema zapadu išao je prema Heratu, Nišapuru, Isfahanu i dalje na zapad prema Bagdadu, Damasku i Kairu. Moć Buhara je počela postepeno da opada pod vlašću slabasnih seldžučkih emira. Nekada se tu mogla dobiti bilo koja roba i iz bilo kojeg dijela svijeta od Kine do Bagdada, Damaska, Konstantinopolja do Venecije. U trgovačkim karavanama usput do Buhare sa istoka na zapad i sa zapada na istok roba bi već promijenila na storine ruku da se više i nije znalo odakle potiče ni kojaj joj je realna cijena. U Buhari je bilo i živo tržište robovima iz Persije, Sirije i Rusije. Zalutali i usamljeni neznanac tu ako bi bio uhvaćen za čas je postojao rob i kasnije preprodavan na velikim trgovima robljem Kaira, Damaska, Konstantinopolja ili Venecije. Ovaj južni krak puta svile od Buhare do Nišapura, Isfahana i Bagdada i dalje na zapad do Damaska i Jerusalima i Kaira prešao sam i ja kao član različitih trgovačkih i vojnih delaegacija mojih seldžučkih gospodara. Ovdje ću se nešto više zadržati na mom boravku Nišapuru u nastojanju da pronađem grobnicu velikog persijskog naučenjaka i pjesnika Omera Hajjama čije sam Rubaije i druge tekstove čitao ranije. Još u mladosti sam zavolio toga pjesnika (i prije moga zarobljavanja prije četrdeset godina) u Alepu gdje sam živio bila je prevedena njegova poezija. Još uvijek se tako živo sjećam mog boravka u Nišapuru kao da je to bilo juče. Nije to bilo davno. Nisu prošle ni tri godine. To je još uvijek važan i lijep grad ali nije više ni blizu kako je izgledao u vrijeme moćnih seldžučkih vladara kada je živio i stvarao Omer Hajjam. U vrijeme tog velikog pjesnika to je bilo sveto mjesto učenosti, veličanstvenih biblioteka i središte sultanata koji se prostirao od Buhare i Samarkanda do Anadolije. Omarov pokrovitelj bio je sam moćni veliki seldžučki vezir Niazam al-Mulk. Grad nije više bio onoga sjaja kao iz vremena velikog pjesnika Hajjama i velikog vezira Nizama al-Mulka, ali još uvijek je pun vrtova i starih zdanja, biblioteka, medresa i opervatorija. Vrtovi još uvijek šire svježinu i predivne mirise satkane od hiljada raznobojnih cvjetova. Ima se osjećaj da čitav grad odiše drevnim uspomnama na pjesnika koji je pjevao o vinu, ljubavi i životu. Ali vrtovi su zarasli, ne vide se ni ispraznjeni vinski pehari niti se čuje pojava slavu. O svemu tome pjevao je veliki pjesnik kome ja ni grob ne mogu naći niti mi ga ko zna pokazati. Kažu da je pokriven sjenkom nara (o kome je toliko volio da piše) kako ne bi bio uznemiravan. Meni se ipak čini da je on kao pjesnik skoro zaboravljen. Napiso je važne naučne rasprave u oblasti filozofije, matematike i astronomije, a bavio se i medicinom. Ovdje u Nišapuru čuo sam i priču da kada je Omar Hajjam kao mlad počeo da izučava Kuran i tradiciju, zakleo se na doživotno prijateljstvo zajedno sa Hasanom ibn Sabahom, budućim osnivačem asasina i sa Nizamom el Mulkom, budućim vezirom sultana Al Arslana, osvajačem Kavkaza. Tri mlada prijatelja se tada zaklinju da ako se jednog dana sreća osmijehne jednom od njih, taj srećnik neće zaboraviti ostala dva prijatelja. Poslije nekoliko godina, Nizam stiže dostojanstvo vezira: Omar Hajjam mu traži samo jedno – kutak u sjenci njegove srećne zvijezde, gdje bi se molio za dobrobit svoga prijatelja i gdje bi razmišljao o matematici i pisao rubaije. Hasan traži i dobija istaknuti položaj u službi vezira i, na kraju, zariva nož u leđa veziru, svom prijatelju iz mladosti. Prije svog tragičnog kraja, Nizam al Mulk kao vezir omogućuje Omaru Hajjama da dobije sasvim pristojnu godišnju platu iz nišapurske riznice kako bi mogao da se posveti učenju. On prestaje da vjeruje u astrologiju i da položaji zvijezda određuju sudbine ljudi i počinje da se bavi

astronomijom, učstvuje u reformi kalendara koju podržava sultan. Tajne brojeva i zvijezda ne iscrpljuju njegovu pažnju; u osami svoje biblioteke on čita tekstove poznatih grčkih i arapskih filozofa. Posebno se trudio da izuči Avicenu koji je tvrdio da je svijet vječan.. U predasima između izučavanja astronomije i algebre Omar Hajjam piše pjesme od četiri stiha, od kojih su prvi, drugi i posljednji povezani rimom. Kažu da je do sada Hajjam napisao i preko hiljadu takvih kvarteta, ali da su mnogi zagubljeni.

Vratimo se još jednom započetoj priči o tri prijatelja koji su u mladosti jedan drugom dali zavjet na vječno prijateljstvo i pomaganje, da bi kasnije jedan od njih poslao svoga sljedbenika fedaina (ubicu koji je spreman da se žrtvuje za svog gospodara i vjeru kojoj pripada) da zarije nož u leđa jednom od preostale dvojice. Hasan ibn Sabah je poslao svoga fedaina da ubije velikog vezira Nizama el Mulka, Hasanovog prijatelja iz mladosti. Kao se to moglo dogoditi ako su imali doživotni zavjet na vjernost jedan drugom. Ovdje moram da opšem širi kontekst vremena i događaja koji su doveli do toga. Odmah da kažem da sam se ovdje služio sa više izvora, ne potpuno saglasnih, ali sam na neki način napravio, istina ne još potpunu, sliku kako se to moglo dogoditi. Prvo treba da kažem nešto o tome ko se bili asasini i odmah navedem da su oni bili ubice koji su bili spremni da se žrtvuju za svog gospodara. Moram da priznam da su i samom meni ti izvori o djelovanju asasina utjerali strah u kosti od onog šta su činili i šta još uvijek čine. I sam sam se uspio uvjeriti u neke stvari, jer su trgovačka i vojna izaslanstva seldžučkih sultana, i vezira često putovala i u sam Alamut (najvažnije i najveće utvrđenje asasina u nepristupačnom planinskom gorju Elbrusa, na samoj obali Kaspijskog mora), ili su prolazila putevima blizu Alamuta gdje bi se ulogorili. Tada bi nam u susret izlazio sam gospodar i zapovjednik tvrđave na pregovore ili je upućivao svoje izaslanike. Borci koji su štitili tvrđavu i njenog gospodara bili su odabrani mladići iz okolnih mjesta koji su u svakom trenutku bili spremni da daju svoj život kad god to njihov gospodar i zapovjednik naredi. Iz takvih razloga su i prozvani fedaini. Asasini su bili militantna sekta Ismailčana koja je potekla iz šijitskog učnja u Persiji. Red asasina u Alamutu ustanovio je 1090. naprijed spomenuti Hasan ibn Sabah, poznat i kao "starac s planine". On je imao potpunu kontrolu nad svojim sljedbenicima i to do te mjere da su oni bili spremni da svakog trenutka daju svoj život za njega i vjeru koju je propovijedao. Zato su i prozvani *asasini* što znači oni koji ubijaju protivnike njihovog gospodara. Ratno umijeće i zadatak asasina se i sastojao u tome da se ubace u neprijateljske redove, stupe nekako u njihove službe i tu zadobiju povjerenje i visoke položaje – sve dok ne dođe vrijeme (pogodan trenutak) i dobiju zadatak sa porukom koga treba da ubiju ili ko je označenu meta. To je obično bio neki vjerski protivnički vođa, neprijateljski vojni zapovjednik, neki vezir ili sam sultan koji se bori protiv asesina i njihovog vođe. To se uvijek ili najčešće činilo napadom nožem. Kad počini takvo ubistvo asasin najčešće se nije ni udaljavao niti bježao, već bi mirno čekao da i sam bude uhvaćen i ubijen vjerujući, da će, pošto je izvršio svoj zadatak, biti nagrađen rajem. Koliko mi je poznato prvo takvo, ali i najpoznatije ubistvo dogodilo se 1092 godine. Turci Seldžuci bili su tada na vrhuncu svoje moći. Njihov poznati i uspješni veliki vezir bio je niko drugi nego Nizam el Mulk, jedan od trojice prijatelja koji su se u mladosti zakleli na vjernost i podršku jedan drugome kroz cijeli život. Nizam el Mulk je bio veliki protivnik šija i ismailčanskog reda kojem je pripadao njegov prijatelj iz mladosti Hasan ibn Sabah, osnivač sekte asasina. Iako su u mladim danima Nizam el Mulk i Hasan ibn Sabah postali prijatelji i zakleli sa na doživotnu vjernost zajedno sa poznatim pjesnikom i naučenjakom Omerom Hajjamom, kasnije su dva velika bivša prijatelja postali i dva velika ogorčena protivnika čije su razlike postale nepomirljive. Nizam el Mulk je bio protivnik šija, pa i ismailčana i asasina iz kojih su oni potekli. Zato Hasan ibn Sabah šalje svog jednog sljedbenika – asasina da ubije njegovog prijatelja iz mladih dana velikog vezira Nizama el Mulka. Nizam el Mulk je mrzio asasine kao i mnogi drugi Turci Seldžuci, a posebno njihovog prvog osnivača i prvog i najmoćnijeg vođu Hasana ibn Sabaha, zbog njihove moći i uticaja. Pričalo se da su asasini da bi ostvarili neke svoje ciljeve čak tajno sarađivali i sa krstašima koji su bili veliki neprijatelji Seldžuka. Ovo što sam do sada kazao o asasinima je bilo dosta površno i uopšteno, ali imam i nešto detaljnije informacije iz drugih pretežno istorijskih izvora koji daju nešto jasniju i

pouzdaniju sliku i bolje pojašnjavaju misterioznu moć vođe asasina i njihovu slijepu i neporecivu odanost do smrti svom gospodaru. Po ovoj priči Hasan ibn Sabah je u početku bio siromašni ali radikalni i nepomirljivi islamski vjeroučitelj. Sa svojim pristalicama 1090. pošlo mu je za rukom da zauzme jako i nepristupačno utvrđenje Alamut, na planinskom gorju Elbrus, uz samu obalu Kaspijskog mora. Tuda su vodili i mnogi trgovački putevi, kao i jedan krak drevnog sjevernog puta svile iz Kine prema Levantu, Maloj Aziji i Evropi. Učinio je to na prevaru, jer ga je dotadašnji zapovjednik tvrđave primio kao prijatelja kao i njegovu malobrojnu družinu. Ovo "orlovo gnijezdo" kako su ga sami nazvali i čiji naziv najbolje opisuje njegovu nepristupačnost i neosvojivost na visokim liticama, omogućilo je Hasanu ibn Sabahu neprikosnovenu kontrolu nad čitavim tim područjem i kontrolu cijele oblasti između Kaspijske i Persijske visoravni. Zato je to "orlovo gnijezdo" postalo od strateške važnosti za Hasana ibn Sabaha, jer se mogla veoma lako ostvariti kontrola svih trgovačkih puteva, pa i sjevernog kraka puta svile, koji su vodili iz Kine prema Maloj Aziji i Evropi. Tako je Alamut postao centralno uporište Hasana ibn Sabaha i njegovih sljedbenika asasina (ubica)- reda koji je on tu i osnovao. Hasan je sa svojim sljedbenicima i učenicima – asasinima, kao njihov vođa i vjerski učitelj, iz Alamuta vršio iznenadne udare i pljačkaške pohode u raznim pravcima koji su poput mreže puteva povezivali druge tvrđave u toj oblasti. On je učio svoje sljedbenike da ne treba da se boje ničega na ovom svijetu, ni smrti niti bilo čega. Može se postaviti pitanje na koji način je Hasan od svojih učenika stvarao neustrašive i do smrti odane ratnike - fedaine. Nedavno su nađeni spisi u biblioteci nekog ne mnogo poznatog seldžučkog emira (vojnog zapovjdnika jedne od tvrđavica koja je bila pod Hasanovom kontrolom) u kojima je izgleda dat vjeran opis metoda koji je Hasan koristio da bi od svojih sljedbenika – asasina stvorio neustršive ubice -fedaine. Tu se govori kakao je Hasan koristio neku mješavinu opojnih sredstava, posebno hašiša.koji snažno hipnotiše mladog učenika i od njega čini neustrašivog ubicu sprmenog na samožrtvovanje. U tom spisu se govori da je Hasan kao veliki učitelj za svoje mlade učenke sagradio divne vrtove i palate u dolni i u blizini svoje tvrđave, sa svim ostalim što je bilo potrebno kako bi se dobila identična slika raja. Ti rjaski vrtovi i sama dolina bila je okružena nepristupačnim liticama bez puteva te ju je bilo lako braniti od napadača ako bi se oni pojavili. Hrana i sve ostalo što je bilo potrebno dostavljeno je podzemnim tunelima koji su tu rajsku dolinu povezivali sa tvrđavom Alamut. Nijednom čovjeku nije bio dozvoljen pristup u te rajske vrtove izuzev njegovm mladim učenicima koji su trebali da postanu asasini, izuzev samog Hasana i nekolicini njegovih najodanijih prijatelja i ratnika koji su se brinuli o toj dolini i svemu što se događa u njoj. .Prije nego što stupe u te rajske vrtove mladim učenicima je davana neka mješavina opojne tečnosti (piće) koje ih je ubrzo bacalo u dubok san. Tako omamljene i uspavane mladiće bi kroz tunnel unosili u te vrtove koji kad bi se probudili vidjeli sve one životne radosti i ljepote za koje su iz priča znali da postoje samo u raju – najslađe vino, razne đakonije, najslađe voće, najljepši cvjetni vrtovi i najljepše djevojke. Kad bi se probudili i vidjeli gdje se nalaze šta im je drugo preostalo nego da zaista pomisle da su nekako dospjeli u pravi raj. To je bilo toliko očaravajuće da su najlješe djevojke ispunjavale svaku njihovu želju i sva zadovoljstva njihova srca. Nakon izvjesnog vremena provedenog u tim rajskim vrtovima - tim istim mladićima je ponovo davano ono isto omamljujuće piće i oni bi ponovo padali u dubok san i opet bi bili iznesen kroz tunnel izvan tih vrtova. Tada bi se kao trijezni opet pojavljivali pred svojim gospodarem Hasanom ibn Sabahom – koga su zvali "starac s planine". On bi im tada govorio: "Idi i ubij toga i toga: i kad se vratiš, moji će te anđeli ponovo odnijeti i vratiti u raj u kojem si već bio. Ako bi se desilo da i ti izgubiš život i umreš, moji anđeli će te ponovo vratiti u raj u kojem si već jednom bio.." Eto kako je Hasan od svog jednog učenika stvorio asasina – ubicu i poslao ga da ubije velikog vezira Nizama al Mulka, njegovog najboljeg prijatelja iz mladih dana. Hasan nije mogao podnijeti da se veliki vezir Nizam al Mulk, iako njegov veliki prijatelj iz mladih dana, bude pristalica *sunija* koji se bore protiv *šija* i *ismailćana*. I kasniji veliki veziri, halife i sultani su nebrojeno puta slali svoje vojske da pokore asasine i zauzmu Alamut, ali nijednom to nije polazilo za rukom. Tako je to trajalo dugo sve dok se nije pojavila mongolska najezda čiji je vođa Hulagu, srodnik velikog Džingis-kana uspio da nakon

duge opsade zauzme i razori Alamut i sve druge manje i veće tvrđave i tvrđevce asasina u Persiji. Postavlja se pitanje kako je tvrđava Alamut tako dobro branjena da je niko od seldžučkih sultana, vezira i vojnih zapovjednika emira nije mogao osvojiti do pojave Mongola. Sam položaj i izgled tvrđave bio je njezina i najbolja odbrana. Nalazila se na samom vrhu jedne vrletne litice dugčke nekoliko stotina koraka, a ponegdje široka samo nekoliko. Izdaleka Alamut izgleda kao isturena hrid i prirodni bedem koji uvijek blista okupan suncem. Duž njenog gornjeg ruba jedva su se nazirale odbrambene četverouglaste kule i uska krivudava stazica sa uklesanim i nazubljenim krivudavim stepenicama koje vode ka vrhu, na neveliki plato, gdje su bile te kule za koje se ne zna kako ih je ljudska ruka mogla napraviti na tako visokom, nepristupačnom i previše malom prostoru. Te strme stijene i litice na čijem vrhu je podignuta tvrđava su visoke i po nekoliko stotina metara i pogledom odozdo, sa zemlje, posmatraču izgleda da će se svakog trenutka i stijene i kule obrušiti na njega. Zastrašujući je pogled odozdo, a kako li je tek zastrašujući pogled odozgo. Mi obični ljudi znamo da se samo orao ne boji takvih visina i da su samo orlu dostupna takva nepristupačna gnijezda. Valjda je zato ova tvrđava od okolnog stanovništva i putnika koji su prolazili tuda i nazvana "Orlovo gnijezdo". Zato se i govorilo da do vrha stijene na kojoj je podignuta tvrđava možete stići samo ako uzjašete orla. Toliko je to bio nepristupačno mjesto, ali zato lako za odbranu. Potrebno je samo na vrijeme obezbijediti dovoljno hrane i vode kako bi se izdržale dugotrajne opsade. Već sam kazao da su tvrđavom Alamut najčešće vladali ismailčani, radikalna sekta u okviru šijitskog učenja. Šije su smatrali da je Alija (Muhammedov nećak koji se oženio Muhammedovom kćerkom Fatimom) jedini i pravi nasljednik proroka Muhammeda, ali je vlast i nasljedstvo prigrabio Abu Bekr, koji je preuzeo titulu kalifa, a potom je predao Muhammedovom tastu Omeru. Nakon toga došlo je do čitavog niza borbi za vlast i međuplemenskih bitaka koje su okončane Alijinim ubistvom. Alijini učenici stvorili su šijitsko učenje (osnovano na nasljednom i božanskom pravu), za razliku od sunitskog čije su pristalice, takođe, sebe smatrali pravovjernim, ali su smatrali da kalifa mora biti izabran od drugih. Zato su šijie zauvijek ostale vjerne sjećanju na Aliju kao istinskog imama, ratnika i sveca sa spasiteljskom ulogom, oko koje su se otimali svi koji su težili da osvoje vrhovnu vlast nad cijelim islamskim svijetom, jer je priznavala i priznavanje božanskog porijekla. Eto, koliko je bar meni jasno, u kakvom je okruženju rastao Hasan ibn Sabah koji je od siromašnog vjerskog učitelja postao ne samo duhovni već i vojni i politički zapovjednik u tvrđavi Alamut i nizom manjih ili većih utvrđenja u oblastima nad kojima je držao kontrolu i nemilosrdno vladao sa svojim sljedbenicima. Tu je Hasan ibn Sabah ostao sa svojim pristalicama sve do svoje smrti. Za njega kažu je bio nemilosrdan ali i pravedan vođa i zapovjednik. Zato su mu njegovi sljedbenici i bili slijepo odani. Pogubio je čak i dvojicu vlastitih sinova, jednog zato što je pio vino, a drugog zato što je počinio neko ubistvo. Posebno je bio nemilosrdan u sprovođenju političkih ubistava. To su bili i njegovi sljedbenici, posebno neki Sinan iz Sirije. On je nekoliko puta pokušao da ubije i Saladina čuvenog seldžučkog sultana, ali u tome nije uspio. Već sam naveo da je velikog persijskog vezira Nizama el Mulka na smrt izbio nožem jedan asasin i to po naredbi Hasana ibn Sabaha. Muslimanski svijet sunitske orijentacije, ali i mnogi hrišćanski putopisci i hroničari – je znao da je Hasan el Sabah – *Starac s planine* izumio svirep način da svoje odane ratnike navede da podnose sve žrtve i dobrovoljno idu u smrt samo da bi izvršili neko naređenje svoga gospodara kao što je ubistvo nekog emira, vezira ili samog sultana. U tome je kažu uspijevaao zato što ih je još kao dječake dovodio u specijalno pripremljene vrtove i navodio ih da se naslađuju u uživanjima u različitim đakonijima, vinu, ženama, cvijeću i nekim opojnim pićima i opojnim materijama kao što su mak i hašiš. Kad bi se jednom tako navikli na ta uživanja u vidu imitacije raja ponovo bi bili uspavani (različitim mješavinama maka i bunike) i tako omamljeni i pospani ponovo vraćani u svijet stvarnosti. Tada im je Ibn Sabah govorio i nudio da biraju: "Ako ubiješ onog koga ti ja naredim raj iz koga si izašao biće zauvijek tvoj, a ako ti to ne pođe za rukom živjećeš u bijedi kao i većina ljudi". Kad prihvate gospodarevu ponudu onda im on daruje zlatni bodež i šalje ih da usmrte nekog koga im on naredi. Tako je Hasan poslao i jednog svog asasina da ubije i njegovog najboljeg druga iz mladosti vezira Nizama al Mulka".

Ovdje se završava priča Zaima Seldžuka o Putu svile i već iz te priče smo mogli vidjeti zašto se on nakon četrdeset godina odlučuje na težak put na zapad do svog rodnog Alepa. Na taj put pokrenuo ga je strah od Mongola ali i želja da se nako četrdeset godina vrati u svoje rodno mjesto. Poznavajući dobro ratne vještine i ratnu snagu Monogola Zaim Seldžuk je predosjetio šta dolazi i odlučio se da bježi i pokuša stići iz Bagdada u Damask, a odtle skrenuti na sjever prema rodnom Alepu. Putovao je uglavnom noću jer je bilo svježije. Danju bi odmarao i sebe i konja pored nekog izvora u oazi na koju bi naišao tokom puta. Razmišljao je o svojoj braći i sestrama stalno se moleći i nadajući da će izdražati taj ogromni put. Znao je da su Seldžuci zauzeli Alepo samo nekoliko dana poslije njegova zarobljavanja, ali nikad ništa nije dozvano da li je neko od njegovih ostao živ i da li su i oni prisilno prešli na islam. Misao da će se vratiti u rodni grad vukla ga je i davala mu snagu da izdrži. Što se više približavao mjestu gdje je rođen i gdje je prvi put ugledao svijet sve više ga je obuzimala i strepnja šta će tamo naći i da li ga se iko više sjeća. Za roditelje je bio gotovo siguran da više nisu živi jer su imali preko šezdeset godina kad je zarobljen. Pitao se smog kako su podnijeli njegov nestnak kao najmlađeg sina i najmlađeg djeteta u porodici. Pitao se koliko li je samo puta njegova majka zaustavljala ljude na putu koji prolazi pored njihove kuće da pita da li nešto znaju o njemu? Sva ta pitanja sada u njemu pobuđuju još veću želju da se što prije vrati u rodno mjesto sada kda se mongolska najezda nezaustavljivo približava Bagdadu. Kada je pošao iz Bagdada u njemu se već osjećala panika i strah od Mongola. U opštem metežu, pometnj i rasulu lako mu je bilo da napsti Bagdad neopažen. Sobom je ponio samo svoje spise i nešto hrane za sebe i ovsa za konja. Odlučio je da se u toku puta zaustavlja samo tamo gde ima dobra trava pored nekog izvora. Odlučuje da putuje samo noću kad je svježije i kako bi i on i konj lakše izdržali put izbjegavajući dnevne pustinjske žege. Zvijezde sa istoka će ga voditi prema zapadu prema Damasku i prema njegovom rodnom Alepu. Sa sobom je nosio i svoje spise o ratnim vještinama Mongola na kojima je mnogo radio i isto se toliko trudio kao što je to činio kada je započeo da piše spis o *Putu svile* koji još nije završio. Zato ga je i uzeo od Ane-Amine da ga završi kad stigne u svoj rodni Alepo. Mongoli će sigurno za nekoliko sedmica stići do Bagdada. Misao mu se neprekidno vraćala na Alepo i njegovu porodicu. Pitao se da li je iko sada živ i kako će ga primiti oni koji ga se još uvijek budu sjećali.. Njegovi roditelji imali su šestoro djece, četiri sina i dvije kćeri, i svi su imali starozavjetna imena. Najstarijije bio Josif, zatim David pa Samuilo i on četvrti i najmlađi Zenon. Sestre Marija i Magdalena su takođe bile starije od njega. I otac Aron i majka Lija, takođe su imali starozavjetna imena. Po tome su i bili nadaleko poznati kao porodica. O svemu tome je sada razmišljao i stalno se pitao da li je iko od njih još živ i kakva je njihova sudbina..

Mongoli su već osvojili sve seldučke sultanate i uslimanse zemlje sve do Egipta. Osvoen je bio i njegov Alepo, ali o Zaimu Seldžuku se ništa nije znalo o tome da li je stigao u Alepo i da li je tamo zatekao nekog od svoje porodice. Njegova sudbina oystala bi vječita tajna da jedna manja grupa trgovaca sa natovarenim kamilama nakon pet godina (poslije njegovog susreta sa srpskim grčkim monasijama u oazi gdje se Zenon – Zaim odmarao i liječio od vrućice) nije naišla istim putem koji vodi od Alepa prema Damasku, daleko od izvora gdje je Zaim Seldžuk oporavljao i poslednji put viđen živ. Negdje na sredini puta između Damaska i Alepa u užarenom pustinjskom pijesku ta mala trgovačka karavana u užarenom pustinjskom pijesku prvo je našla sasušenu i mumificirqnu ljudsku ruku čiji su zgrčeni prsti još čvrsto stezali konjski povodac i torbu od grubo izrađene kože. Kao da je Zaim Seldžuk i u svojoj smrtnoj pustinjskoj agoniji mislio na svoju tajnu i svoj zapis o ratnim vještinama Mogola koji bi mogao da spasi od uništenja i hrišćane i muslimane od mongolske najezde.. Trgovci su mislili da je i to samo jedan od hodočasnika koji je stradao na užarenom pustinjskom pijesku. To je česta slika na hodočasničkom putu kroz sirijeku pustinju. Kosti onih koji su izgubili svoj život u užarenoj pustinji se bijele razbacane s lijeve i desne strane puta. O istoj pojavi govorio je i sam Zaim Seldžuk kada je opisivao Putu Svile od Carigrada i Damaska do udaljenih gradova Kine. Pustinjska oluja često otkrije sasušene skeletne ostateke onih koji su stradali. Tako je i on, Zaima Seldžuk, zvani Zenon, završio svoj život u pustinji gdje su i nađene njegove stvari. Tu kiša

rijetko pada i suvi pustinjski pijsak omogućio je da se kosti skeleta budu dobro očuvane kao i kožna torba. U torbu od grubo izrađene kože nađena su i dva rukopisa. Prvi rukopis sa naslovom: *Trgovački (karavanski) put od Damaska do Kine (Put svile)* smo već upoznali, bio je samo djelimično očuvan. I drugi pronađeni rukopis na pergamentu sa naslovom: *O istočnim narodima*, takođe je znatno oštećen, ali je njegov srdnji dio sa podnaslovom: *Zapis o ratnim vještinama Mongola* (sa potpisom Zaim Seldžuk – prvobitno ime Zenon) je više od polovine očuvan ovdje se to i navodi..

Zapis o ratnim vještinama Mongola (sjećanje Zaima Seldžuka zvanog Zenon)

„...Već sam napisao desetine i desetine stranica ovog mog *Rukopisa o istočnim narodima* i od sada ću govoriti samo o Mongolima i njihovim ratnim vještinama. Opet kažem da se moram zahvaliti Svemilostivom za darove koji su mi omogućili da sve ovo vidim, doživim i zapišem. Mogu samo da kažem da sam, opet samo milošću Božijom, od malena imao dar za učenje jezika. To me je i spasilo da ne budem pogubljen ili prodan trgovcima robljem kad sam bio zarobljen. Prošlo je već četrdeset godina kako sam kao osamnaestogodišnji mladić zarobljen kod Alepa, najjačeg utvđenju toga vremena. Nisam doživio sudbinu mnogih hrišćana koji su u borbi izgubili život ili bili zarobljeni i prodati trgovcima robljem samo zahvaljujući tome što sam već znao da čitam i pišem podjednako dobro i grčki i arapski. Ova moja sposobnost će mi kasnije omogućiti da služim na dvorovima seldžučkih vladara kao prevodilac i da budem stalni član izaslanstva koja putuju na pregovore drugim vladarima udaljenih seldžučkih sultanata. U sastavu takvih pregovaračkih izaslanstava putovao sam i dalje na istok i do samih granica udaljene Indije. Na tom svom putu sam ne samo vidio u prolazu, već u njima boravio, najljepše gradove i utvrđenja od Bagdada i Isfahana, do Reja, Nišapura, Merve, Buhare i Samarkanda - razgovarajući na dvorovima tamošnjih vladara. U tim pregovorima susretao sam se lično ne samo sa vođama trgovačkih karavana već i sa najmoćnijim persijskim emirima kao i mongolskim kanovima i vojskovođama i razmjenjivao darove koje su moji gospodari slali njima i za uzvrat primao najskupocijenije njihove darove za moje gospodare. Brzo sam naučio i jezik tih dalekih istočnih naroda kojim su već nadirali iz dalekih azijskih stepa i kao prijeteća pustinjska oluja se približavali našim prostorim. Izaslanstva i izvidenice mongolskih kanova su već bili stalni gosti na dvorovima seldžučkih sultanata i ja sam kao prevodilac mogao iz prve ruke da stičem znanja o tim dalekoistočnim narodima, ali i da čitam zapise i o onim narodima koji bili strah i trepet za sve (kao što su to ranije bili Huni) a sada su skoro potpuno isčezli sa istorijske pozornice i skoro zaboravljeni. Neki drugi su sada zauzeli njihovo mjesto i svojim mačevima, strijelam i katapultima prave nove granice i pišu novu istoriju. Ranije sam mislio da ovaj moj spis treba da nosi naziv *Zapis o istočnim narodima*, ali sam se ipak odlučio da to bude naslov *Zapis o ratnim vještinama Mongola* kako bi bio što kraći i da se odnosi samo na ono najvažnije što želim da iznesem. Neka svoja znanja o tim istočnim narodima stekao sam mojim ličnim iskustvom i kontaktima s njima ili čitajući stare spise koji su mi došli do ruke (spisi o Hunima, Mongolima, Tatarima, Turcima i Persijancima). Kada sam stigao kao zarobljenik na dvor Seldžučkog vladara morao sam primiti vjeru i običaje tih ljudi i stupio u njihovu službu kako bi sačuvao glavu. Skoro trideset godina proveo sam u službi ovdje kao prevodilac i učitelj za grčki i latinsk jezik. Sada su pristigli mladi učenjaci, većinom moji učenici i odmijenili su me. Zato sam imao više vremena za pisanje u želje da iza mene ostane zapis koji bi mogao poslužiti nekome na korist. Za života sam dovoljno radio i obezbijedio sebi mirnu starost. Iako sam se ženio nisam imao poroda pa sam želio da bar na ovaj način (pišući ovakve spise) bar nešto ostane od mene. Dovoljno sam radio i uštedio da ću jedan dio svog imetka moći utrošiti za nabavku objavljenih djela poznatih učenjaka i pjesnika pisanih na arapskom, latinskom i grčkom jeziku. Neka od tih djela koje ja želim da imam u svojoj biblioteci su objavljena na četiri meni dobro znana jezika. koja dobro poznajem. To su djela čuvenog persijskog učenjaka i pjesnika Omara Hajjama, ali i drugih kao što su djela rimskih, grčkih i arapskih učenjaka i pjesnika. Najsretniji sam kad imam prevode tih djela kako na arapskom i grčkom tako i na persijskom i latinskom. To mi pomaže u

uporednoj analizi i istovremeno- što mi čini najveću radost i daje mogućnost da ne zaboravim nijedan od tih jezika. Za sada moj najvjeriniji čitalac i pouzdanik je jdana dvorkinja sa imenom Amina (porijeklom grkinja sa rodnim imenom Ana) koja je kao i ja (samo koji mjesec kasnije) prije četrdeset godina zarobljena i dovedena na dvor seldžučkog vladara. Ona i čuva ove moje spise dok ih ne završim, a pslije ću vidjeti šta ću konačno sa njima da uradim. I ona je poštovalac velikog persijskog pjesnika i naučenjaka Omara Hajjama. Nabavio sam joj za čitanje većinu njegovih djela koja su prevedena na arapski. Posebno je oduševljena njegovom poezijom koju je on pisao najčešće na arapskom, a ne na svom maternjem persijskom jeziku. Sa njom često razgovaram o poeziji Omra Hajjama. Ona ne samo da čuva već i redovno čita moj spis o istočnim narodima i kaže mi da do sada naučila mnogo toga što nije znala. Kaže mi da pišem jednostavno i da zbog toga razumije sve o čemu govorim. Spis o istočnim narodima, koji sama započeo da pišem prije nekoliko godina treba uskoro da završim. Obično se sastajemo svakog petka poslije završetka molitve kad joj i predam nove stranice koje sam napisao, a ona meni govori o onome što sam joj dao prethodnog susreta ako je stigala da sve pročita. Ovdje sada iznosim ukupan tekst moga spisa o istočnim narodima onako redom kako sam Amini davao svakog petka završene stranice do tog dana. U ovom spisu se može vidjeti kako strah i težnja za moći i osvajanjima upravljaju svjetskom istorijom. Iznosim redom stranicu po stranicu moga spisa o Istočnim narodima (ono koliko sam do sada napisao) a što može poslužiti bar kao dopuna znanjima koja o tome imaju Zapadni narodi, mislim narodi Istočnog rimskog carstva, carstva Romeji. Iz tog naroda potičemo i ja i Amina moj pouzdanik i najvjerniji čitalac. U ovom vijeku velika previranja i unutrašnji nemiri žestoko potresaju velika carstva između Egipta i Indije, između Mediteranskog i Kaspijskog mora. Posmatrajući te događaje čini se da je na pomolu stvaranje još jednog carstva kome započinju udarati temelje jedan pogranični gazija, ratnik za islamsku vjeru, po imenu Osman i njegovi sinovi. Oni već nadiru prema zapadu i napadaju istočne granice Romeja ili Istočnog rimskog carstva odakle potičemo i Ana-Amina i ja. Već sam ranije naglasio da je moje prvorodno grčko i hrišćansko ime Zenon, ali od dana kad su me Seldžuci zarobili dali su mi ime Zaim i u šali dodali još i ovo Seldžuk i tako je ostalo. Ali da nastavim svoju prču. Kao što su osvajanja Aleksandra Velikog pripremila kasnije uspješan dolazak i prihvatanje Hristovog učenja (jer je Aleksandar u svim osvojenim zemljama od Egipta do Indije ognjem i mačem ne samo osvajalo nove zemlje, već i osnivoa nove gradove i nametao grčki jezik i kulturu) takvi su bili i prvi osvjački pohodi Mongola. Poslije poraza od Mongola Seldžučki sultanat u Anadoliji postao je vazalna država iranskih Ilhanida. Ta brza i žestoka mongolska invazija dovela je do seobe Turkmena, snažnih nomadskih turskih plemena u pravcu zapada. Porijeklom iz Centralne Azije, oni su se prvo doselili u Persiju a potom i u istočnu Anadoliju. Kad su se tu ustalili nastavili su kasnije svoja kretanja prema zapadu nastanjujući se duž ganice između Istočnog Rimskog Carstva (Carstva Romeja) i Seldžučkog Sultanata. U planinskim predjelima zapadne Anadolij. Neće dugo vremena proteći a cijeli muslimanski Bliski istok potpašće pod vlast Mongola. Muslimanski narod će se buniti protiv osvajača, ali iscjpkani i razjedinjeni i usitnjeni seldžučki sultanati nikada nisu mogli pružiti ozbiljan otpor i Mnogoli bi sa nemilosrdnošću i osvetnički svaki put takve ustanke gušili u krvi. Sudbina je tako htjela da su Turci i Mongoli oduvijek bili najbliži susjedi. I jedni i drugi su do Bliskog istoka i Evrope došli sa Altaja i Pamira. Pošto su živjeli jedni pored drugih i bili najbliži susjedi i Turci i Mnogoli su rzvili dosta slične životne i ratne navike. Kao i njihovi susjedi Mongoli i Turci su skoro uvijek živjeli u sedlima i u pokretu. Vještinu jahanja i korištenja brzine konja u osvajačkim pohodima tako su usavršili da imu tome nema premca u istoriji, osmi Huna koji su živjeli nekoliko vijekova ranije i sada gotovo nestali sa istorijske pozornice. Kao i Mongoli i Turci su u početk bili pagani, ideolopoklonici i obožavali razna božanstva. Kao i Mongoli su bili nemirnog duha i veoma pokretljivi. Idući za svojim stadima preduzimali su povremene upadae u susjedne zemlje odakle su se vraćali sa bogatim plijenom. Nisu cijenili niti su trebali velelepna utvrđenja, gradovi i palate. Njima je trebao plijen i plijen je bio njihov cilj. Nepokretne zidine, pa makar to bili i najljepši gradovi i tvrđave, su smatrali bezvrijednim, nešto što ih sputava i prisiljava da moraju biti u jednom mjestu

što uopšte nije bio način njihovog života. Sami su se mogli uvjeriti koliko njihova pokretljivost i život u porketu ima prednosti nad gradskim življem i gradskim načinom života. Gradsko stanovništvo se vrlo brzo navikne na mirovanje i udoban načina života i bogatstvo koje se gomila samo na jednom malom i uskom prostoru. To bogatstvo, kao što su prelijepe vile, spomenici i hramovi se moraju čuvati i braniti od napadača. Moraju se graditi velike odbrambene zidine oko grada kako bi se zaštitila ta imovina i to bogatstvo, pa i angažovati stajaća vojska koja će tu biti stalno da to sve što je tu u gradu čuva i vodi brigu o tome. Ti koji žive unutar takvih dobro zaštićenih i čuvanih gradova osjećaju se na taj način sigurnim i dobro zaštićeni da se prepuštaju raznim lagodnostima i odbacuju oružje. Ono njima i nije potrebno jer ih drugi štite i brane. Zato oni i ne razviju nikakve ratne vještine niti mogu izdržati dugotrajnije fizičke napore. Sve je to potpuno drukčije kod tursko-mongolskih plemena čije su se osvajačke horde sjurile sa visova Altaja i Pamira i spustile u srednjoazijske stepe i nizije koje vode do Anadolije, Iraka, Sirije, i Egipta. Pripadnici tih stočarskih tursko-mongolskih plemena navikli su na sve uslove života u izolovanosti i divljini. U stalnom su pokretu i po svim vremenskim uslovima (i po snijegu i po kiši, i po najvećoj hladnoći, i po najvećoj vrelini). Razvili su izdržljivost i opstajanje i u najtežim uslovima. Njihov pokret ne mogu zaustaviti ni veliki snijegovi, ni najveće oluje i hladnoće, ni najveće vrelinae, ni najveće poplave ni najveće rijeke. Jednako se dobro snalze kako u vrelini pustinje tako i u zaleđenim planinskim prevojima. Ni najveći planinski snjegovi, ni najveće planinske bujice i nabujale ravničarske rijeke nisu za njih prepreka. Živeći tako stalno u pokretu i u sedlu, oni moraju sami sebe da brane u borbi. Niti ih imaju niti su im potrebne gradske zidine i tvrđave za dobranu, niti mogu svoju odbranu povjerriti nekom drugom kao što to čini gradsko stanovništvo plaćajući stajaću vojsku da ih štiti i vodi računa o njihovoj odbrani. Svi pripadnici tih monoglsko-turskih plemna učestvuju kako u svakodnevnom životu tako i u borbi i to uvijek na otvorenom, nezaštićenom i takoreći brisanom postrou. Zato oni sami stalno nose svoje oružje, osmatraju na sve strane, i puteve i sve oko puteva kako bi izbjegli zasjede i iznenadne napade. Pod pritiskom Mongola turska plemena su sve više potiskivana prema zapadu tako da se u devetom stoljeću susreću sa muslimanima u Iraku i Iranu gdje je islam već duboko pustio svoje korijene. Halifa u Bagdadu je prepoznao njihove vojničke prednosti i primio ih u svoju vojsku. Primivši islam koji se vrlo brzo učvrstio u turskom biću, oni postaju svjesni svoje snage i preuzimaju i vojnu i civilnu vlast od svojih gospodara već do početka jedanaestog stoljeća. Ubrzo potom, samom sredinom jedanaestog vijeka, formiraju dinastiju Turaka Seldžuka, a do kraja istog stoljeća već vladaju prostorom od Centralne Azije do Egipta. Brzina tog turskog napredovanja i narastanja bila je tako čudna i zagonetana da su je i sami oni, ali i okolni narod smatrali nekom vrstom božije intervencije. U nekoliko važnih pobjeda nad vojskom Istočnog rimskog carstva (carstvu Romeja) kojim su u to vrijeme upravljali nesposobni vasiljevi, Seldžucima su se širom otvorila vrata bogate i strateški važne Anadolije. Za samo deset godina ona je cijla pala u njihove ruke. Ovaj put nisu tu došli samo njihovi ratnici, već su doveli i svoje porodice i tako se trajno nastanili u širokim i plodnim anadolijskim stepama i ravnicama. Istočno rimsko varstvo (Carstvo romjea) tako je trajno izgubilo svoju najplodniju i najbogatiju oblast koja je snabdijevala ne samo Carigrad, već i najveći dio Istočnog rimskog carstva živim namirnicima (posebno žitom) i popunu vojske novim ratnicima. Zato je Carigrad bio primoran da traži druge izvore snabdijevanja hranom i ljudstvom. Tako se Seldžučko carstvo širilo a njegovi sultani su postajali sve poštovaniji ne samo u islamskom svijetu. Uspjeli su da umire pogrične gazije (ratnici za vjeru) i nametnu im svoju vlast. U svojoj prijestolnici Konji podsticali su razvoj i nauke i umjetnosti. Govorilo se da je to pravo čudo ako se ima u vidu od kavih ratničkih plemena potiču. Njihova uprava bila tako tolerantna i bez mnogo prisile je prevela starosjedilačko stanovništvo na islam. Tako je potpuno hrišćanska Anadolija postala većinski muslimanski prostor. Ali, početkom prošlog trinaestog vijeka Džingis-kanove horde nadiru prema Zapadu i ruše sve pred sobom. Padaju redom Buhara, Samarkand, Taškent, Isfahan, Merv. Ponovo mnoga turkmenska plemena kreću prema zapadu. Seldžuci ih prihvataju i naseljavaju u Anadoliji u pograničnim pojasevima svoga carstva kako ne bi remetili poredak i unutrašnji mir u daržavi.

Mongolska vojska brojala je nekoliko stotina hiljada i najveća je koju je svijet do tada vidio. To su ratnička plemena. Ona i jesu tako uspješna i zato što uspješno uspostavljaju saveze da drugim nomadskim plemenima Daleke i Srednje Azije. Do sada su osvojili ogromne prostore i zemlje. Osvojili su daleku Kinu i sve prostore od Kine naovamo dokle je vodio stari Put svile na zapadu do našeg Carstva Romeja i nekih dijelove Evrope. Ovo mongolsko carstvo je osnovao Džingiskan. On je mongolske ratnike naučio da budu nevjerovnto hrabri i svirepi u borbi, da budu dobri konjanici, i iznad svega nemilosrdni i lukavi ratnici.

Postoji i priča o tome kako je i sam Džingiskan na početku svog ratničkog puta pokazivao sve te osobine, a psebno kako se brižljivo i planski koristio lukavstvom. Da bi se izborio za titulu Džingiskana (vrhovnog kana Mongola) Timudžin, tako mu je bilo rođno ime, mora je on to prvo postati unutar svoje Mongolije i to prvo u svom plemenu, a potom prinuditi sva druga mongolska plemena da ga uvažavaju kao vrhovnog kana. Neka mongolska plemena u početku su to odbijala. Pošto je zano da su brojniji i da ih ne može nadvaladati u borbi Timudžin se poslužio lukavstvom. Pobrinuo se da protivnicima budu dostavljene što uvjerljivije informacijije o svojoj smrti i da se to desilo odmah na početku svog pohoda na njih. Ta pobunjena plemena su sa radošću dočekala takvu vijest i njihove vojne pripreme da ga dočekaju što spremniji su odjednom potpuno prestale. Nastalo je veliko slavlje i opuštanje. Kada se iznenada Timudžin pojavio sa svojom dobro pripremljenom vojskom za njegove protivnike je već bilo kasno da pruže bilo kakav otpor. Nemilosrdno se obračunao kako nauk šta bi se moglo dogoditi i drugima ako bi bilo kad pokušali nešto slično. Takvom sposobnom vladaru i vojskovođi i njegovim potomcima i bilo je poredodređeno da stvore ogromno carstvo čije su se teritorije protezale od Kine do Iraka, Sirije, Egipta i Evrope. Ono se protezalo od Srednje Evrope duž starog Puta svile do Tihog okenaa na istoku. Bili su bezobzirni ratnici koji su svaki zaposjednuti grad pretvarala u prah i pepeo. Na zapadu Mongoli su već upali sa svojim brzim konjičkim odredima u Mađarsku i Poljsku. Na sam pomen mongolskog imena i narodi i zemlje (još dalje na zapad od Rusije, Mađarske i Poljske koje su Mongoli već zauzeli) tako daleko na sjeverozapadu kao što su Švedi i Finci drhtali su od straha i na sam pomen mongolskog imena. Godine 1240. mongolska vojska je stigla do velikog ukrajinskog grada Kijeva i poubijala i osakatila cijelo stanovništvo, a grad pretvorila u ruševine i pepeo ne ostavivši čitavu nijednu kuću. Mongoli su sračunato koristili teror kao oružje rata. Ako bi se grad koji su opsjedali predao bez borbe, narod toga grada bio bi pošteđen i samo bi potpao pod vlast Mongola. Ali ako bi grad i njegovo stanovništvo pružili otpor svi bi bili masakrirani a sam grad sravnjen sa zemljom. Ova vladavina terorom je veliki razlog zašto su oni bili uspješni osvajači. U predasima između velikih osvjačkih pohoda starim Putem svile je cvjetala trgovina između bliskog iistoka i Evrope s jedne strane i Dalekog istoka (prvenstveno Kine), s druge strane. Stoljećima prije toga Mongoli su živjeli kao nomadska plemena u stepama i na pašnjacima Azije. Iznenada su početkom tritinaestog stoljeća izbili na svjetsku pozornicu istorije i pod vodstvom Džingiskana stvorili ogromno carstvo koje se protezalo Azijom i Evropom. Oni nisu gradili utvrde i gradove, niti su to voljeli, već su živjeli na otvorenom prostoru u svojim jurtama (šatorima) koji su bili načinjeni od kože i ručno tkane tkanine nategnute preko drvenog okvira. Njihovi ratnici su bili vješti konjanici i dnevno su mogli prijerći velike prostore. Jahali su malene konje koje su namjerno odabirali zbog njihove sposobnosti da izdrže veliku hladnoću i mogli su brzo da jure na kratkim udaljenostima. Mongolski ratnici su imali lagano oružje, lukove i strijele, kojim su mogli probiti neprijateljski oklop. U borbenom lukavstvu niko nije dorastao mongolskim ratnicima. Tjerali su i konje bez jahča ali sa slamom napunjenim vrećama na njima kako bi njihova vojska izgledala što brojnija i veća radi zastrašivanja. Omiljena taktika im je bila povlačenje kojim se neprijatelja mamilo i navodilo u zasjedu. I Mongoli su, kao i Huni, zapamćeni po svojim svirepostima. Običan narod je to tumačio kao božiju kaznu za počinjene grijehe. Pojavljivali su se iznenada i niotkud pa je izgledalo kao da su odjednom s neba pali. Ali rijetko se ko pitao zašto njih niko ne može da iznenadi i kako to da se Mongoli nikad i nigdje ne brane na nekom utvrđenom prostoru u bici iscrpljivanja, nego su uvijek na otvorenom i u napadu. Mongoli i njihovi zapovjednici su bili

uglavnom nepismeni ljudi i nisu ostavili nikakav opis njihove taktike i umijeća ratovanja. Sve što znamo o njihovom umijeću ratovanja potiče iz zapažanja stranaca koji su bili iznenađeni velikim znanjem Mongola o manevarskom ratovanju i njihovim sposobnostima i manevarskim vještinama u toku same bitke. Posebno su izdržljivi u vođenju bitke i po najvećim zimama i najvećim hladnoćama i po toj njihovoj idržljivosti niko im ravan nije. Ono drugo što ih čini uspješnim u njihovim bitkama je velika odanost prema svojim vođama. Nije se još čulo za neki slučaj pobune ili otkazivanja poslušnosti u njihovoj vojsci. To se kažnjavalo smrću na licu mjesta.

Mongoli su bili uspješni u svojim vojnim pohodima jer su vodili način ratovanja koji im je najviše odgovarao i koji im je bio prirodan. Njihov način ratovanja proizilazio je iz načina njihovog života i nije ga izmislio nikakav vojni strateg ili genije. Mongoli su nomadi i ne podižu nikakva stalna naselja ili utvrđenja gdje bi duže vrijeme boravili. Kao nomadi oni su stalno u pokretu i to kao konjanici. Niko se ne snalazi bolje u sedlu od njih i oni su svjesni te svoje prednosti, niti je iko ikad bolje mogao gađati lukom i strijelom s konja u pokretu kao što to oni tako uspješno rade. Za razliku od Rimljana, Grka, Germana ili nekog drugog evropskog naroda koji su svoja carstva stvorili stajaćom profesionalnom vojskom koja se u osnovi sastojala samo od pješaka i slabo pokretljivih legija i falangi, Mongoli nemaju ni pješake niti profesionalnu stajaću vojsku. Upravo tu i leži suština mongolskog vojničkog uspjeha. Kod Mongola su svi punoljetni i fizički sposobni muškarci istovremeno i vojnici. Kao i sva ostala nomadska plemena i Mongoli su s bili stalno u pokretu i u stalnom ratnom stanju. Pljačkaški prepadi, odmazde i otmice su bili svakodnevna pojava i način života. Upravo su tako mongolski ratnici i dobivali svoju pravu vojničku obuku i sama ta svakodnevna borba je bila najbolja obuka njihovih vojnika. Takva borba, može se reći bila je svakodnevna i njihovo prirodno stanje, i to je bio, može se kazati njihov način života, a ne nešto što je bilo kao spolja nametnuta obaveza pod prisilom kao kod evropskih naroda. Kroz ujedinjavanje različitih azijskih nomadskih naroda Mongoli su uspjeli okrenuti njihov ratničku snagu prema narodima koje su željeli da pokore. Dok su evropska carstva (Rimsko, Grčko, Germansko, Franačko i druga) plaćali svoju stajaću vojsku, Mongoli su to riješili na drugi način. Plata mongolskog vojnika je bila dio ratnog plijena otegot od poraženog protivnika, dakle po *učinku*. Tako se svakodnevni život Mongola potpuno poklapao i bio u funkciji osposobljavanja za rat. Sve je to bilo tako spontano i prirodno da tu nije bilo potrebna neka posebna obuka za rat ili prelazak iz mirnodopskog u ratno stanje. Ako nisu bili u nekom ratnom pohodu onda su se bavili lovom, pa je i to je bio način njihove ratne vježbe i način pripreme za rat. I upravo ti primjeri iz lova najbolje pokazuju kako su se obučavali ratnim vještinama. Njihova priprema za zimski lov bila je jedna velika vojna vježba na terenu. Upotreba signalizacije, održavanje veze središnjice s bokovima, opkoljavanje i sužavanje kruga oko divljači - više je nalikovalo na vojnu vježbu nego na lov. Kad idu u ratne pohode oni skoro da ne moraju vući ili nositi nikakav teret sa sobom. Mongolska vojska nije nosila nikakvu posebnu hranu ni za ljude ni za stoku. To su imali u svim mjestima kroz koja su prolazili i koja su osvajali. I mongolski konji su se hranili u pokretu ispašom, čak i zimi. Još jedna ratna vještina Mongola je doprinosila njihovoj vojničkoj slavi. To je vještina da se putem strahovitog udara i terora u u prvim naletima izazove što veći strah i panika kod protivnika i cijelog njegovog stanovništva. Najbrutalnija uništavanja svega i neviđene okrutnosti u ubijanju civila i zarobljenika imalo je za cilj da se stvori i izazove takav strah da oni koji bi preživjeli ili uspjeli pobjeći idu i bježe ispred Mongola šireći i prenoseći strah i paniku dalje na još neosvojene oblasti. Stanovništvo tih još neosvojenih predjela, kad bi čuli za svireposti Mongola i sve šta ih čeka bi bježalo dalje, a ako nisu imali vremena za bjeg sami bi se predavali sudbini koja ih čeka i nudili svoje gole vratove mongolskim noževima. Da bi širenje straha i terora bilo što efikasnije Mongoli su često i to namjerno u opkoljenim oblastima i gradovima ostavljali izlaze za "bjeg" nekolicine opkoljenih kako bi ovi kad "pobjegnu" širili dalje paniku i strah u još neosvojenim oblastima. Osim toga kad bi god takva jedna grupa iz opsjednutog grada uspjela "pobjeći" slabljen je odbrana opkoljenih, tj. onih koji su ostali unutar zidina grada.

Ovakav teror Mongola je bio samo u tim prvim i najjačim udarima dok im se protivnik potpuno ne preda i položi oružje. Čim otpor prestane prestajao je i teror. Važno je da pokorenima taj početni udar bude kao opomena šta ih čeka ako bi se usudili da otkazu poslušnost ili se dignu na pobunu. Poraz protivnika morao je biti totalan i to se moralo urezati u sjećanja ljudi tako snažno da više nikome nije padalo na pamet nekakav otpor osvajačima. Već jer rečeno da su se Mongoli uvijek bolje osjećali na otvorenom prostoru, nego u zatvorenim zidama grada ili neke tvrđave. To i objašnjava kako su oni kao jedna manjina na tom ogromnom evro-azijskom prostoru uspijevali da drže u pokornosti tolika prostranstva i tolike narode. Mongolski način ratovanja bio je uspješan, pord ostalog i zato što je njihova vojska bila u cjelosti na brzim konjima bez teške opreme i oklopa koji su obično nosili evropski vitezovi i pješaci, spori i nepokretni. Mongolska konjica mogla je na brzinu, kad god želi, da se pojavi iznenada i da odmah napadne ili da se isto tako iznenada i na brzinu povuče kako bi protivnika namamila u zasjedu i klopku iz koje nije bilo izlaza. To lažno povlačenje skoro je uvijek donosilo Mongolima prevagu na bojnom polju i tako bi lako porazili i trostruko brojnijeg neprijatelja. U osnovi tog lažnog povlačenja (prevara da se protivnik odvuče na teren gdje nema izlaza ili da doživi jedno lažno osjećanje uspjeha) leži jedno osjećanje pobjede koje se ni sa čim drugim ne da usporediti. Nešto od ovog uzvišenog osjećanja i zasnosa ima svaki vojnik i njegov vođa kad vide da se protivnik povlači ili bježi u rasulu. Taj prizor snažno podiže borbeni duh i osjećanja smopouzdanja i nadmoći i dalji progon protivnika, da se on do kraja dotuče, nameće se kao rješenje samo po sebi i teško mu je odoljeti. Upravo su se tim osjećanjem vješto služili Mongoli prilikom svoje omiljene taktike lažnog plovlačenja. U takvom stanju ushićenja i zaslijepljenosti 'brzog napredovanja' i potpunom pobjdom, njihov protivnik ne može da vidi da ga Mongoli vode i usmjeravaju tamo gdje oni žele, u klopku, obično neki klanac gdje njihova zasjeda već čeka i iz koje izlaza nema. To lažno osjećanje uspjeha kod protivnika Mongoli mogu da stvore i na potpuno otvorenom polju i to kad iznenada opkole protivnika drugim svojim rezervnim snagama, koje su bile vješto skrivnae tu negdje u blizini i iznenada se pojavile. Ovladavanjem taktikom upješnog lažnog povlačenja nije bio plod nekakve posebne vježbe ili trenutne inspicije zapovjednika Mongola za to, već je to bilo ukorijenjeno u načinu njihovog života i svakodnevnog razmišljanja. Njihov način ratovanja je uvijek, i tome se su se učili i od najranijih dana kao djeca u svojim igrama, imao za cilj da se uvijek preuzme i drži inicijativa (iznenadenje, uvijek u napadu i dubok prodor u pozadinu protivnika), a zatim nakon toga dolazi do prepuštanja inicijative protivniku pomoću lažnog povlačenja. Ima li veće samouvjerenosti i osjećanja moći i gordosti nego kad se napreduje na bojnom polju i vidi protivnik koji se povlači i bježi. Ta taktika lažnog povlačenja i prepuštanja inicijative protivniku koji tako dobija lažno osjećanje da je pobjeda na vidiku a ustvari ga to vodi u sigurno uništenje i totalni poraz. Drhatali su od straha svi evropski vladari i svi evropski narodi kad su do njih stigle vijesti o svireposti i vojnoj vještini i borbenosti Monogla. Njih je spasilo samo to što je glavnina mongoskih snaga tada okrenula svoja osvjajanja na jug prema Bliskom istoku i Indiji. Sve je ovo već bila oprobana i dobro naučena ratna vještina Mongola viđena bezbroj puta i ranije sa kojom izgleda evropski narodi nisu bili upoznati i živjeli u uvjerenju i sigurnosti da Mongli nikad neće stići do njih. Ostalo je zapisaono da su malobrojni preživjeli svjedoci potvrdili da su Monogli tokom opsade Buhare 1220. godine takođe ostavili nepokriveni i nebranjeni otvor braniteljima grada kako bi mogli "pobjeći", da bi ih poslije sustigli i uništili u bici na otvorenom. Na ovaj način su Mongoli tukli odvojeno oslabljene (podijeljene) opkoljene protivnike, one koji su osatli unutar zidina oslabljeni, ali sa odlučnošću da brane grad i one koji su odlučili da pobjegnu pa su ih Mongoli dočekali na otvorenom gdje im nije bilo spasa. Mnogo puta su se Mongoli služili manevrom lažnog povlačenja prilikom opsade utvrđenog grada. To je izgleda prvi put zabilježeno prilikom opsade jednog kineskog grada. Budući da je prvi mongolski napad bio neuspješan i odbijen, mongolski general Džebe je odlučio da na dva načina iskoristi to borbeno ushićenje i porst morala branitelja grada. Prvo je pustio da kolaju glasine kako se Mongoli moraju pod hitno povući. Nakon toga, da bi glasina djelovala što uvjerljivije, zaista je naredio svojim vojnicima da ostave veliki dio

plijena koji su bili već opljačkali i ponijeli sobom. Kineski branioci grada su poslali svoje patrole da provjere da li se Mongoli zaista povlače. Kad su kineske vojne patrole nakon dva dana izašle van zidina grada "uvjerile" su se da su Mongoli u žurbi zaista ostavili razbacane velike količine plijena. Nakon ove vijesti iz grada je pojurilo kinesko civilno stanovništvo i branioci grada i nastala je jagma za plijenom. Ali Mongoli su samo to strpljivo i čekali skriveni u zasjedi nedaleko i masakrirali iznenađeno civilno stanovništvo grada koje je zaslepljeno pljačkom i jagmom za plijenom nije imalo vremena da organizuje odbranu. Ovdje se vidi gipkost u mislima i strategiji mongolskog generala Džebea koji je iskoristio svoj prvi neuspjeh za konačnu pobjedu. Poslije prvog neuspeha on nije mehanički ponavljao uzaludne juriše na utvrđenu grad ili organizovao dugotrajne opsade. Zaigrao je na slabu tačku protivnika, kojoj malo ko može odoljeti a to je pohlepa i jagma za plijenom. Tako je zaista bilo, ali kod drugih, jer su se kod Mongola takve stvari rijetko događale. Kod njih su uvijek bile najstrožije naredbe da pljačka i podjela plijena može početi tek onda kad su sigurni da je neprijatelj potpuno poražen i skršen i posljednji otpor protivnika. Ali i to se radilo jednim strogim planom. Niko nije smio bilo šta da započne bez naredbe višeg zapovjednika. Tu lukovast, disciplinu i odanost vođi mongolski ratnici su već imali u krvi. Podjela plijena vršena je po određenom ključu i ništa se nije prepustalo slučaju. Strogo se vodilo računa o porodicama (djeci, ženama i roditeljima) onih koji su poginuli u borbi. Tako je svaki mongolski borac zano da njegova porodica neće ostati bez brige i zaštite ako se pogine u borbi. Ako su se Mongoli u svojim ratnim pohodima nailazili na dobro utvrđene gradove što je zahtijevalo i dugotrajan opsade u smislu iscrpljivanja protivnika (što uglavnom karakteriše evropljane i njihov način ratovanja) onda su se Mongoli koristili mnogim svojim lukavstvima kao što su izazivanje i korištenje nesloge među velikašima i zapovjednicima odbrane utvrđenog grada, neodlučnost određenog dijela branitelja da se bore do kraja, (jer su Mongoli neprekidno širili panika i sve gore vijesti o svireposti i nadmoćnoisti svojoj). Mongoli posebno vode računa o pustošenju okoline opsjednutih i utvrđenih gradova što je imalo za posljedicu osim vala panike i izbjeglica, potpunu izolaciju grada koji se napada i prekid svake mogućnosti snabdijevanja bilo vodom li hranom. Velike osobnosti i vještine mongolskih ratnika posebno dolaze do izražaja prilikom svladavanja velikih prepreka, posebno velikih rijeka i močvarnog terena. Iako se znatno bolje snalaze u zimsim uslovima, gdje su tlo i voda zamrznuti i podloga čvrsta, oni su kako bi postigli totalno iznenađenje se odlučivali za napad i pod najgorim uslovima (i po velikim kišama i snježnim i kišnim olujama kad se protivnik najmanje nada ili najmanje očekuje da je moguće izvesti napad pod tim teškim vremenskim uslovima i nezamrznutim vodenim preprekama i močvarama i drugim nepogodama. Naročito su se koristili napadima noću i pred samu zoru kao iznenađenje kad se protivnik najmanje nada i još nije pripravan za borbu. Da Mongoli nisu bili tako sposobni i vješti borci kako bi drukčije mogli voditi uspješne ratovi i osvajati teritorije istovremeno na bojištima u dalekoj Kini, Srdenjoj Aziji, Persiji, Rusiji, Mađarskoj, Poljskoj, Bliskom istoku pa sve do Iraka i Egipta. Po borojnosti oni nisu mogli te ogromne novoosvojene prostore nikako braniti i očuvati svojom brojnošću (uvijek ih je bilo i nekoliko puta manje od onih koje su pokorili i zauzeli njihove ogromne prostore) već su to upravo mogli samo po svojim sposobnostima ratnim vještinama. Tek proučavajući ratne vještine Mongola postalo mi je jasno zašto oni ne grade gradove i odbrambene utvrde i tvrđave, već žive na otvorenom prostoru i stalno su u pokretu. Na tome baziraju i svoj način života i svoje ratne vještine. Sve rade na otvorenom i pokretu. Stalni pokret i život na otvorenom je njihova sloboda i njihov način života. Dok jašem noću Putem svile prema Damasku razmišljam stalno o tim Mongolima i kako to da ih niko ne može zaustaviti. Kad osvoje neki grad uzimaju samo ono što mogu ponijeti sobom. To su njihovi šatori, njihovi konji, i ono što im je potrebno za svakodnevni život. Potrebni su im njihovi šatori nego velelepni gradovi, palate i tvrđave. Oni svoje šatore mogu nositi sa sobom i postaviti ih uvijek tamo gdje su im najpotrebniji. Šta da rade sa gradom i tvrđavom. Morali bi da stoje na jednom mjestu i da ih čuvaju, i da imaju stajaću vojsku što nije u njihovoj prirodi, jer žele biti stalno u pokretu. Mnogo sam razmišljao o načinu života i ratnim vještinama Mongola tražeći vezu između njihovih uspjeha na bojnom polju i njihova načina života. Dok to činim i vrijeme me

brže prolazi i smnjujem putnu dosadu i jednoličnost. Nije teško zaključiti da iz njihova načina života proističe i način njihova ratovanja. Njihova vještina manevara u toku same bitke još nije viđena nigdje u svijetu. Oni ne vole kad naiđu na utvrđene gradove, jer dugotrajne opsade drže ih na jednom mjestu i za to ne vole gradove jer ti gradovi i te tvrđave ih čine nepokretnim. Znaju da tada moraju biti prikovani za jedno mjesto na duže vrijeme, pogotovo ako se neki grad ne preda brzo već se odluči za duugotrajnu odbranu. Zato u svojoj najezdi prema zapadu unuištavaju i razaraju svaki grad, svaku tvrđavu i svaku kuću i sravnjuju sa zemljom. Ali su zato njihovi šatori njima zamjenjivali sav luksuz gradskih palata i utvrđenja. Monoglski šatori su velelepni od gradskih palata koje su rušili i pustošili. Za njih palate seldžučkih sultana ne predstavljaju nikakvu vrijednost i zato ih u svojim najezdama razaraju i pretvaraju u prah i pepeo. To se dogodilo u svim centrima seldžučkih sultanata koje su Mongoli do sada osvojili od Samarkanda do Buhare. Šatori od čiste svile mongolskih zapovjednika velelepni su kao i palate gradova koje su rušili. Njihovi svileni šatori su postavljeni na podupirače sa pozlatom i ukrasima od zlata. Vidio sam i njihove šatore koji su se za čas preobražavali u vladarske odaje sa tronom. Za podizanje takvih šatora bilo je potrebno i po dvije stotitne ljudi da rade danonoćno i do dvadeset dana. Sve sam to i sam lično gledao kad sam bio priman na pregovore sa mongolskim kanovima i prinčevima. Samo moje znanje njihovog jezika mi je omogućilo da vidim taj sjaj i bogatstvo Mongola za koje smo mi često mislili da su samo krvožedni divilji osvajači i da ne poznaju umjetnost i uzvišeni život. Svikom su čak oblagana i ogromna kola mongolskih prinčeva. Sve im je to bilo moguće jer su oni kontrolisali cijeli tok Puta svile od svog početka na istoku u Kini do krajnjih odredišta na zapadu u Persiji i Mesopotamiji..pa sve do Carigrada i Rima. Samo molim Boga da nekako stignem do mog rodnog grada i da i muslimanima i hrišćanima prenesem znanja o ratnim vještinama Mongola. Bog je meni namijenio taj zadatak da svojim znanjem i svoji zapisom o Mongolima i njihovim ratnim vještinama pomognem i hrišćanima i muslimanima da ne budu uništeni u mongolskoj najezdi. Sve što mi se dogodilo, i moje zarobljavanje i moj prisilni prelazak na islam i moja dugogodišnja služba na dvorovima seldžučkih vladara, i moje učešće u raznim trgovačkim i vojnim izaslanstvima u pregovorima sa Mongolima, dododio se Božijom voljom i božanskim promislom. Osjećam u srcu da je Bog meni dodijelio moju životnu misiju da sprovedem u djelo ujedinjenje muslimanskog i hrišćanskog svijeta koji vjeruje u jednog boga protiv zajedničkog protivnika koji svojom najezdom uništava sve što je muslimansko i sve što je hrišćansko društvo do sada stvorilo. Jer, ako ne dođe do toga jedinstva sa lica zemlje će biti zbrisan cijeli i muslimanski i hrišćanski svijet. Zato je moj najvažniji zadatak i jeste da upoznam i muslimane i hrišćane sa ratnim vještinama Monogola kako bi se protiv njih mogli uspješno boriti. Već odavno je znana izreka da je neprijatelja najlakše možeš pobijediti njegovim oružjem-Ovo će biti naša pobjednička idaja – da se cijeli hrišćanski i muslimanski svijet ujedini. I sada će se, opet, pokazati kao i mnogo puta ranije da ništa nema jače od dobre ideje kad za nju dođe vrijeme. A to je vrijeme došlo. Meni je Bog dodijelio to providenje da kao životnu misiju ostvarim ideju o ujedninju muslimanskog i hrišćanskog svijeta protiv Mongola. Jer svi mi i muslimani i hrišćani i Jevreji vjerujemo u jednog Boga i to nas ujedinjuje.

Naredne stranice rukopisa Zaima Seldžuka o *Ratnim vještinama Mongola* bile su toliko oštećene da se nisu više moli razaznati ni riječi ni slova..

EPILOG

Drugo kazivanje starog inoka

Ako se detaljnje analiziraju spisi Zaima Seldžuka odmah se vidi da se u njima ne vodi dovoljno računa o vremenu kad se koji istorijski događaj dogodio, često nisu navođene ni godine. Ipak, iz zapisane i zvanične istorije može se poređenjem do izvjesne mjere utvrditi šta sve se i kada

zbivalo, i kojim redom, od njegova zarobljavanja do momenta kad je zavržio rukopis i svoj put u pistinji. Oba njegova donekle sačuvana spisa (*Put svile* i *O ratnim vještinama Mongola*) nemaju precizno navedene godine nekih događaja. Bježao je ispred Mongola (noseći svoj spis i svoju tajnu o njihovim ratnim vještinama nadajući se da bi to saznanje moglo preokrenuti ratnu sreću u korist hrišćana i muslimana) i uspio im je umaći, ali nije uspio stići u svoje rodno mjesto. Bio je blizu ispunjenja i tog svog cilja, može se reći nadomak rodnog grada u koji je toliko želio da se vrati. Bila su mu preostala još samo dva dana jahanja preko užarene pustinje. Vjerovatno je Zaim Seldžuk kad se dovoljno oporavio kod izvora gdje su ga zatekli srpski i grčki monasi, odmah sam krenuo na put preko sirijske pustinje. Nije imao strpljenja da sačeka prve trgovačke karavane ili hodočasnike iz Svete zemlje i da im se pridruži. Čovjek ma kako bio zdrav i sposoban nema mnogo šansi da preživi sam u užarenoj pustinji. Bježeći od Mongola on je ujedno se približavao svom rodnom gradu i dorađivao svoje spise. Možda on nikad ne bi ni pokušao da se vrati u Alepo da nije bilo mongolske najezde. Strah od Mongola bio je jak i podstakao je u njemu želju da se vrati tamo odakle je i odveden kao mladić. Ono što Zaim Seldžuk nije mogao znati je ono što se dogodilo poslije njegove smrti. Zaim-Seldžuk je još dok je bio u Bagdadu bio nešto dočuo da su Mongoli bili zauzeli Alamut i pobili tamo sve asesine. Ono malo njih što se spasilo skrivenim i nepristupačnim stazicama i tunelima za koje Mongoli u tom trenutku nisu ni znali, razbježali su se. Od toga smrtonosnog udarca asesini se nikad više nisu mogli oporaviti. Poslije zauzeća Buhare, Samarkanda i Alamuta mongolska najezda okrnula se prema Istočnoj Evropi a nakon toga prema jugu i seldžučkim sultanatima. Ono što nema u spisu Zaima Seldžuka je i to da dok je on još jezdio pustinjom prema Alepu i u toj pustinji izgubio život Mongoli su po drugi put upali u Istočnu Evropu i pokorili sve zemlje do Germanije, a jedno njihovo krilo na čelu sa Hulaguom već od Samarkanda i Alamuta se okrenulo prema jugu, prema seldžučkim sultanatima i stiglo sve do Egipta. Otprilike kada je Zaim Seldžuk stradao u pustinji ubrzo je slijedila nova najezda Mongola i njihov upad u Istočnu Evropu. Tada osvajaju Rusiju, Mađarsku i Poljsku, a zatim se od Buhare okreću prema jugu na muslimanske sultanate i Indiju. Isfahan je bio prv sravnjena sa zemljom. Zatim su došli na red Merv, Nišapur, Balh, Bagdad pa dalje na zapad prema Damasku i Alepu. Sve što je bilo vrijedno razoreno je i uništeno. Mongoli bi prvo sve istjerali iz kuća muškarce, žene i djecu i masakrirali ih zajedno sa njihovim psima i mačkama, a zatim sravnili svaku kuću sa zemljom. Tako su sve muslimanske zemlje, a posebno seldžučki sultanati, potpuno pokorene, i to sve redom do samog Egipta. Veliki mongolski han Mongke postavio je svoga brata Hulagua da vodi vojsku čiji je cilj bio pokoravanje Indije Persije, Sirije i Egipta kao i uništenje Abasijskog halifata i seldžučkih emirata. Silovita priroda ove najezde Mongola ličila je na kompletno uništenje islamskog svijeta. Sam Hulagu je nosio veliku mržnju prema svemu povezanim sa islamom. Taj islamski svijet razjedinjen i rascjepkan, iako brojniji, nije bio u stanju da se suprotstavi i odupre silovitoj mongolskoj najezdi. Kao zrele kruške Mongolima će pasti u krilo riznice bogatstva i slave, gradovi i tvrđave redom od Buhare, Samarkanda, Merva, Herata i Isfahana do Bagdada, Alepa i Damaska. Do pojave Mongola u tim gradovima cvjetala je arapska kultura, nauka i umjetnost. U Bagdadu, tada centru muslimanskog svijeta, nalazile su se najveće biblioteke toga vremena. U nju su dolazili najveći mislioci, matematičari i naučnici. Tadašnje halife su bile pokrovitelji literature, nauke i umjetnosti. Bagdad je tada nazivan riznicom mudrosti. Ali već od kraja dvanaestog stoljeća slava Bagdada počinje da opada i blijedi. Halife su bili vladari bez stvarne vlasti i više zainteresovani za vlastito uživanje nego da služe opštem napretku. Vojska Abasidskog halifata je svedna na tjelohranitelje halifa, a naučna istraživanja i otkrića su se iz Bagdada preselila u Egipat, muslimansku Španiju i Indiju. Upravo u takvim prilikama u Bagdad stigli su mongolski osvajači. Zaustavljajući se sredinom januara 1258. godine pred kapijama grada, koji je samo prije pedeset godina bio na vrhuncu moći i slave, odlučili su da započnu opsadu koja je trajala samo nekoliko sedmica, tačnije do sredine februara iste godine. Kad su Mongoli prodrli u grad otpočelo je razaranje. Sve redom je uništavano, od džamija i palača do bolnica i biblioteka. Knjige iz bagdaskih biblioteka su bacane u rijeku Tigris u takvoj količini da je rijeka pocrnila od tinte iz tih raskvašenih knjiga koje su

plutale vodom. Ostaće zauvijek tajna koliko znanja je tako izgubljeno zauvijek računajući koliko je knjiga spaljeno ili bačeno u rijeku. Još su bili veći gubici u životima ljudi. Računa se da je blizu 200000 ljudi masakrirano u samo toj jednoj sedmici koliko je trajalo razaranje. Abasidski Halif je ubijen. Mongolski ratnik koji se prvi našao na dvoru jednog seldžučkog emira poštedito je život jednoj ženi, već starici, samo zato što ga je uz bolne jauke molila na mongolskom da je ne pogubi. Bila je to Ana – Amina koja je čitala i volela poeziju Omera Hajjama. Kad se digla sa zemlje gdje je bila bačena zamolila je mongolskog ratnika da joj dozvoli da se vrati u sobu i uzme svoje lične stvari. Bili su to onaj isti sandučić gde se nalazila njena pudrijera, češljevi i bočice sa mirisima u i dva nesređena rukopisa na pergamentu. Odveli su je u šator glavnog mongolskog zapovjednika Hulagua. Morala je da objasni kako je naučila jezik Mongola i da se stavi u službu novih gospodara. Pričala im je o svom poznaniku Zaim Seldžuku koji joj je pomogao da nauči mongolski. O tim strašnim pokoljima muslimana ostale su mnoge priče. Jedna od njih kaže da je to bila osveta Džingis kana i njegovih potomaka za davno svirepo ubistvo jedne kompletne mongolske trgovačke karavane. Džingis kan je nekako doznao da je taj zločin počinio neki muslimanski moćnik. Tada je mongolski vladar uputio jednu posebnu delegaciju tom silniku da mu prenese svoju ljutnju zbog svirepog ubistva nedužne cijele mongolske trgovačke karavane. Ali muslimanski moćnik umjesto da se pokaje za zločin koji je počinio on je masakrirao i to drugo izaslanstvo i to bez milosti. Živog je ostavio je samo jednog člana te delegacije kako bi se mogao vratiti nazad i kazati mongolskom vladaru kakav je njegov odgovor. Ova dva zločinačka i besmislena čina nekog muslimanskog silnika bila su kažu kasnije uzrok smrti milona nedužnih muslimana. Bagdad je bio potpuno opustošen. Mongoli su i ovdje bili bez milosti i ponavljali isti ritual: Prvo bi istrjerali sve iz kuća i muškarce, i žene i djecu i masakrirali ih zajedno sa njihovim psima i mačkama tu u njihovom dvorištu, a zatim srazili svaku kuću sa zemljom. Poslije zauzimanja Bagdada Hulagu je krenuo na Kairo. Za vrijeme tog pohoda na Kairo umro je veliki Mongka-han u delekoj Mongoliji i dobar dio mongolske vojske sa Hulaguom se vratio nazad da bi se izabrao novi vođa Mongola. Hulagu je sa sobom poveo i neke zarobljenike koji su mu mogli biti od koristi zanatlije, grnčare, tesare, tkače, zlatare i krasnopolice ali i one koji su znali arapski, grčki i mongolski jezik. Zarobljenica Ana-Amina (nađen je i njen spis o Omaru Hajamu gdje se tako potpisala) koja je znala mongolski i zbog čega joj je pošten život, je takođe krenula na na Istok u sastavu grupe zarobljenika sa Hulaguovom ratnicima. Pošto joj je grčki bio maternji jezik, a arapski dobro naučila na dvoru svoga seldžučkog gospodara, mongolski zapovjednik je odmah shvatio od kakve će mu koristi ona biti. Hulagu je iz pronađenog spisa, koji mu je odmah preveden doznao da je ona bila prvo hrišćanka i da je nakon zarobljavanja od strane Seldžuka prešla na islam. O njoj se kasnije nikad više ništa nije čulo. Egipatske snage su se dobro pripremile i spremno dočekale onaj manji dio mongolske vojske koji je ostao da dovrši posao osvajanja Egipta. Za samo godinu dana egipatske snage nanijele su prve poraze Mongolima i to primjenjujući upravo njihovu taktiku lažnog povlačenja i navođenja na dobro postavljene zasjede. Posebno veliki poraz Mongola se dogodio kod Ain Džaluta 1260. godine. Taj poraz zauvijek je zaustavio dalje napredovanje Mongola ka zapadu. Aura o njihovoj nepobjedivosti počela je da blijedi. Početkom četrnaestog vijeka evroazijski svijet je zahvatila kuga što je doprinijelo neredima i buanama i opadanju moći i raspadu Mongolskog carstva. Ono se podijelilo na: Dianastiju Huan, Ilkanat, Čagatajski Kanat i Zlatnu Hordu. Iako nisu do kraja uspjeli u svom pokušaju da unište islam, Mongoli su ostavili zastašujuće posljedice. Mogućnosti za oporavak bile su male i bezizgledne. Ali dogodilo se nešto neočekivano. Muslimanski narod je uspio da preživi tu katastrofu. I ne samo to, već će i potomci onih Mongola koji su valadali Anadolijom, Irakom, Persijom i Indijom početi polako da prelaze na islam. Veliko i moćno mongolsko carstvo kako se brzo pojavilo tako je brzo i nestalo (kao i pre njih Hunska carstva sa Atilom). Mongolsko carstvo se naglo pojavilo i za samo pola vijeka je doseglo svoj vrhunac. Prostiralo se od daleke Kine do Istočne Evrope i sjeverne Afrike. Nikad ništa nije stvoreno veće u historiji. Ali nakon prvih poraza moćna mongolska imperija počela je da slabi. Sve češće su izbijale bune i razne epidemije kuge. Mongoli su postepeno pelazili na islam i mongolsko carstvo se na kraju

potpuno raspalo. Ipak, ideja toga carstva nije nestala. Samo jedan vijek kasnije pojaviće se veliki i strašni Tamerlan sa željom da obnovi mongolsku moć. Tamerlan je bio strašniji i od samog Džingis kana. Čak je i tvrdio da je i direktni potomak njegov i da mu je Bog dao u zadatak da obnovi veliko mongolsko carstvo. I skoro da je i uspuo u tome, i to za samo pola vijeka. Proglasio se za vladara carstva čije je središte bio stari grad Samarkand. Vodio je niz uspješnih pohoda protiv Zlatne Horde, Indije i Persijskih dinastija. Nakon toga se okrenuo prema Siriji, Mesopotamiji i Anadoliji. Anadoliju je pokorio 1402. nakon bitke kod Angore gdje je zarobio i pogubio turskog sultana Bajazita. Iznenada je umro za vrijeme pohoda protiv Kine. Iako je kažu volio umjetnost i po tome ostao poznat jer je to i podsitcao i pomagao, još poznatiji postao po svojoj okrutnosti prema pokorenima. To se posebno ispoljilo prilikom osvajanja Angore, Bagdada i Isfahana. Tamerlanov otac Teregai bio je jedan od prvih mongolskih vođa koji je prešao na islam pa je i Tamerlan nastavio očevu vjersku liniju. Svoj ugled je još više podigao oženivši se dvjema princezama iz Džingis kanove porodice. Njegovo pravo ime je bilo Timur, ali su ga neprijatelji prozvali Šepavi Timur ili Hromi Timur. (*Timur Lenk*, kraće *Tamerlen*). Tamerlen je još kao mlad i pod očevim nadzorom počeo da proučava Kuran, ali se posvećivao i fizičkoj spremi. Tako je, kažu u jednoj takvoj vježbi-borbi zadobio teške rane od strela zbog kojih je ostao sakat u desnu nogu i sa ukočenom desnom rukom do kraja života. Zbog toga je i dobio nadimak *Tamerlen* = *Timur Lenk* ili *Timur Hromi* (eng. *Timur the lame* = skraćena transkripcija i izgovor te dvije enleske riječi se pišu i izgovaraju kao jedna = *Tamerlen*). To mu nije smetalo da postigne nevjerojatne vojničke uspjehe i da do kraja četrnaestog stoljeća proširi svoje carstvo do Anadolije i Mesopotamije pa preko Persije i dalje na istok uključujući i Indiju. Osvojio bi i Kinu da ga u tom pohodu nije zadesila iznenadna smrt. Tamerlenova želja je bila da ponovo uspostavi Put svile kao glavnu trgovačku vezu između Evrope i Daleke Azije i da drži monopol nad njima kao što je to prije njega pošlo za rukom Džingis - kanu i njegovim sinovima. Taj cilj mu je skoro i bio na dohvat ruke, jer je prethodno pokorio Zlatnu Hordu i Rusiju, zatim Persiju i arapske zemlje, i napokon Indiju. Želio je da čak prestigne i Aleksandra Makedonskog po veličini osvojenih teritorija. Nestrpljenje i nezajažljiva želja da pokori i Kinu donijelo mu je iznenadnu smrt. Iako je već tada imao 70 godina i dosta narušeno zdravlje nije poslušao savjet svojih i genrela da pohod na Kinu ne preduzima u sred zime, već da sačeka proljeće, on to nije poslušao. Sakupio je ogromnu vojsku sa kojom je krenuo iz Samarkanda jednog ranog januarskog dana. Vojska mu je bila ogromna i jaka, ali sam Tamerlan i star i slab da bi izdržao tolike napore preko zamrznutih planinskih prevoja, nabujalih rijeka i beskrajnih pustinja. Umro je daleko od svog Samarkanda gdje mu je tijelo vraćeno i sahranjeno u džamiji – mauzoleju. Iako nikad nije osvojio Kinu, Tamerlen je stvorio imperiju koja se protezala od granica Kine do Bosfora, i od Indije do današnjeg evropskog prostora Rusije. Mnogi ga historičari smatraju najvećim osvajačem poslije Aleksandra Velikog. Taj strahoviti upad Tursko – monolskih plemena iz azije u Evropu pod vodstvom Džingis- kana i Tamerlana bili su inspirisani mitskim uzorima prvobitnih lovaca Evroazije. Mitske slike kako mesožderi proganjaju divljač u stepi. Po iznenadnosti i brzini kojom su se kretala ta plemena; pokolji koje su izvodili nad stanovništvom čitavih oblasti koje su napali i zauzeli, po uništavanju spoljnih vidova nenomadskih kultura (gradova, tvrđava i sela) – hunski i turko-mongolski jahači bili su slični čoporima vukova koji progone stepske i prerijske jelene ili napadaju stada nomadskih pastira. U svojim mitovima mnoga altajska plemena upravo imaju takve sadržaje koji se prezentuju mladim naraštajima od samog rođenja dok im se ne utisnu u svijest kao obrazac života. Mnoga altajska plemena koja su živjela na velikim visoravnima i planinskim lancima altajskog gorja smatrala su natprirodnog vuka kao svog pra-pra pretka. Munjevita pojava tih stepskih "imperija" i danas fascinira i intrigira historičare. To je prvo počelo sa pojavom Huna koji su strahovito potukli Ostrogote (istočeni Gote – starogermanska plemena) na Dnjestru, izazivajući tako užurbane pokrete ostalih gotskih plemena koja pred sobom pustoše Ugarsku i nekoliko provincija Rimskog carstva. Hunski vođa Atila je sa svojim hordama uspio da pokori veliki dio Evrope. Ali ubrzo poslije Atiline iznenadne smrti, Hni podijeljeni i dezorjentisani ubrzano nestaju sa istorijske scene kao i njihova imperija. Isto tako se brzo pojavilo

i za kratko vrijeme nestalo i mogolsko carstvo pod vodstvom Džingis -. Kana i njegovih sinova. Džingis – kan je stvorio veliko mongolsko carstvo za svega dvadesetak godina (1207 – 1227) a njegovi sinovi i unuci kao njegovi nasljednici ga proširili osvajajući Istočnu Evropu, Persiju, Irak, Anadoliju- Na Dalekom istoku, osvajajući i Kinu stigli su i do samih obala Kineskog mora i Tihog okeana. Tursko- mongolska plemena sa Altajskih visoravni govore altajske jezike i zauzela su prostrane i skoro nepregledne sibirsk prostore i oblasti oko Volge i Srednje Azije. Sve to potvrđuje da su prapostojbina Altajskih naroda bile visoravni i stepe koje se nadovezuju na planine Altajskog gorja koje je na sjeveru dopuralo do sibirskih tajgi a na jugu se spustalo do velikih rijeka otvarajući put ka Južnim morima. Mongoli nisu ostavljali iza sebe značajne tragove materijalne kulture. To nije bilo u prirodi njihova načina života. Nisu imali svoje gradove i sela u kojima bi stalno boravili, niti su gradiuli utvrde i vjerske hramove, jer su stalno bili u pokretu i to im nije bilo potrebno. Kada su prvi hrišćanski misionari stigli do velikog mongolskog vođe Džingis kana kazali su mu da mogu razumjeti da ne gradi gradove i sela, ali ne razumiju zašto bar ne gradi vjerske hramove. On im je jednostavno odgovorio: Šta će nam hramovi, pa čitav je svemir Božanski hram, čemu onda da tim(hramovima) to vezujemo i označavamo samo za jedno malo mjesto na zemlji. Već smo kazali da je Tamerlan već bio Turčin, ali je samtrao sebe direktnim potomkom i nasljednikom Džingis kana. Želio je da po slavi i svojim osvajanjima da prestigne ne samo velikog Džingis – kana već i Aleksandra Velikog. Ljetopisci iz njegova doba su ga opisali da je imao bolesnu želju da nanosi patnju drugima i da u tome uživa. Navodi se i to da je je posebno zadovoljstvo za njega bilo da vidi izbezumljene o straha svoje protivnike i da ih onda natjera da nakon završene bitke traže po bojištu one svoje ratne drugove koji su još bili živi ali teško ranjeni da im odsjecaju glave i zidaju od njih kule. Taj njegov nastrani užitak i odmazdu nad protivnikom koji je već bio poražen i nemoćan, nastavili su i Turci Osmanlije. I oni će sa jednakom surovošću i jednakim uživanjem odsjecati glave pobunjenika i pokorenih naroda i od njih zidati kule u znak odmazde i opomene. U narednih četiri stotine godina, sve do početka devetnaestog vijeka, ta okrutnost neće biti zaboravljena. Na najsuroviji način će je ponovo primijeniti i oživjeti turski osvajači nad Srbima, jednim malim narodom na Balkanu. Nakon četrstogodišnjeg robovanja i trpeći najveće turske zulume taj mali narod će na samom početku devetnaestog vijeka dići na ustanak u pokušaju da oslobodi svoju zemlju od četrstogodišnjeg robovanja pod Turcima. Iako Srbi nisu uspjeli u tom svom prvom pokušaju u istoriji je ostalo zabilježeno da je to bila do tada najveća i najduža pobuna seljaka u svijetu koja je trajala deset godina. U jednoj od bitaka 1809. godine, na brdu zvanom Čegar, nedaleko od Niša srpske ustanike napala je mnogostruko brojnija turska vojska. Ustanici, koje je predvodio vojvoda Stevan Sindelić, su se hrabro borili i svi izginuli, njih oko 4000, ali je poginulo i 16.000 Turaka. Turski zapovjednik da bi zastrašio Srbe je u znak osvete i opomene naredio da se od lobanja poginulih srpskih ustanika sagradi Čela-kula u blizini Niša. Ostaci te zastrašujuće kule i danas tamo postoje kao simbol borbe srpskog naroda za svoju slobodu. Dok je kula bila čitava, to je ujedno bila i najveća građevina na svijetu podignuta od ljuskih kostiju, od lobanja odsječenih ljudskih galava. Kako bi opravdao svoje velike gubitke turski general i niški zapovjednik Huršid-paša je naredio da se kože sa odsječenih glava poginulih srpskih ratnika oderu, napune slamom i pošalju u Carigrad. Zatim je, kako bi dao nauk Srbima, da se nikad više ne usude podići novu bunu, od istih ogoljelih lubanja poginulih srpskih ustanika na istočnoj strani Niša dao da se sazida kula. U tu kulu su zajedno sa ciglom, krečom i malterom uzidane te lubanje srpskih ustanika, sa svečetiri spoljne strane. Da, baš sa četiri spoljne strane te zastrašujuć pramamide ozidane od osječenih glava srpskih ustanika, da se dobro vide iz bilo kog pravca da se dolazi. Na taj način je turski paša mislio da će zastrašiti Srbe zauvijek misleći da ako im ta strašna slika Čela-kule bude neprekidno pred očim od prvog dana rođenja pa do kraja života - da će im taj strašni prizor svakodnevno utjerivati strah u kosti; i to takav strh kako se više nikad ne bi usudili podići na neki novi ustanak. Srpski narod će se početkom dvadesetog vijeka uspjati osloboditi turskih tlačitelja, ali će ubrzo doći i veći i jači i gori tlačitelji sa zapada gori i od Huna i od Mongola i od Turaka zajedno. Ti tlačitelji sa zapada, Angli i Germani, nastoje

da zavade i porobe ne samo mnoge male slovenske narode već i mnoge male narode Afrike i Azije, posebno Sjeverne Afrike i Bliskog Istoka (Tunižane, Libijce, Egpcane, Iračane, Kurde, Sirijce itd.) u nastojanju da se dokopaju njihovi bogatsatava u nafti, plemenitim metalima i jeftinoj radnoj snazi. Zapadni osvajači pretvorili su njihove zemlje u vječite sukobe i narod sa tih ratom zahvaćenih i nesigurnih područja mora da bježi u milionski izbjeglički kolonama prema zapadu i moli za milost i koru hlevba na smetljištima zapadnih zemalja i njihovih krvožednih vladara koji su im i donijeli tu nesreću. Istok je bio vječita težnja zapadnih osvajača, ne samo germanskih (Drang nach Osten) već i franačkih i engleskih, a u novije vrijeme posebno američkih osvajača. Ti američki osvajača prvo su uništili najstarije civilizacije i kulture drevnih naroda starosjedilaca Amerike kao što su Tolteci, Maje, Inke, Asteci itd. I sada su se u najnovije vrijeme ti američki osvajači okrenuli prema istoku zavađajući i uništavajući prvo male slovenske narode u Istočnoj Evropi (Čehe, Poljake, Slovake, Srbe, Hrvate, Makedonce) zatim male narode Sjeverne Afrike i Bliskog Istoka (Tunižane, Libijce, Sirijce, Irančane, Kurde). I dok su god ti mali narodi posvađani i iscjepkani neće se moći osloboditi krvožednih osvajača za zada. Samo ujedinjeni jednog dana moći će se zajednički oduprijeti zapadnom osvajaču i kazniti ga za zlodjela koja je učinio na njihovoj zemlji i njihovom vlasitotom narodu.

Ali da se ponovo i još jednom vratimo priči o strahu u doba Istočnog rimskog carstva – Carstva romeja (ili Vizantijskog carstva - kako će ga kasnije nazvati germanski historičari radi lakše manipulacije historijom mnogih malih naroda pa i srpskog naroda. Uzmimo samo ovaj primjer; Nama je poznato da su srpska plemena, pa i Srbi, oduvijek živjeli ovdje u ovim predjelima oko velikih rijeka Dunava, Save, Une, Morave, Vardar, Neretve - spuštajući se do samih obala Egejskog i Jadranskog mora. Ali Romjeski car Porfirogenit je zapisao da su se Srbi doselili na ove prostore, koji su tada bili u sastavu romejskog carstva, tek u sedmo vijeklu. To je njemu tada odgovaralo jer je bio romejski car kako bi lakše namprazio historijski falsifikat kako je Helm (ili Balkan kako će ga kasnije nazvati), oduvijek bio u sastavu Romejskog carstva i oduvijek njihov. Dakle, prema Porfirogenitu Srbi su u sedmom vijeku upali na njihovu teritoriju, tj. teritoriju Carstva Romjan ili Vizantijsko carstva kako će ga kasnije prozvati. Ali zapis u mom nasljednom pamćenju (nasljeđenom kolektivnom pamćenju od mojih predaka, dato u vidu prapra slika o načinima života, običajima i legendama) i koje se odnosi na nekoliko hiljada godina zapisan ljudske historije – Srbi su oduvijek živjeli na ovim prostorima nastanjujući predjele oko velikih rijeka Dunava, Save, Drine, Une, Morave, Vardara, Cetine, spuštajući se do samih obala Egejskog i Jadranskog mora. Ali, kao i Jevreji, i Srbi su nekoliko puta padali u ropstvo, odlazili u izgnanstvo i ponovo se vraćali nakon nekoliko vijekova. Jedno takvo najteže i najduže progonstvo od znatno moćnijeg zavojevača dogodilo se davno, i to nekoliko vijekova prije Hrista. I tada su Srbi krenuli na Sjever, prešli Karpate i postepeno se pomiješali sa slovenskim plemenima primajući njihove navike i običaje. Živjeli su vijekovima, ali nikada nisu zaboravili svoju prapostojbinu na jugu. Njihovo pamćenje o prapostojbini nije moglo nestati, jer se zadržalo u njihovoj nasljednoj osnovi koja se prenosila sa kljena na koljeno. Slabljenjem i propadanjem Rimskog carstva i nakon toliko vijekova boravka u izgnanstvu na sjeveru, vrata njihove prapostojbine na Jugu ponovo su bila otvorena. Zato oni sada kreću nazad, tragom svog pradavnog i nasljednog pamćenja. Ovakvih seoba i kretanja prema sjeveru i nazad bilo je i kasnije, kad se srpski narod sklanjao ispred velikih zavojevača. Krećući se prema jugu i prelazeći Karapate Srbi su kao i ostala južno-slovenska plemena zatekli su još u uvijek snažno Istočno rimsko carstvo – Carstvo Romjena. Istina, to Carstvo je već bilo načeto pobunama po svojim rubnim dijelovima i provincijama kojima su vladali neposlušni i razuzdani oblasni gospodari.

Kada je u jesen 971. vizantijski car Jovan I Cimiskija nanio strahovit poraz bugarskoj vojsci i tako srušio bugarsko carstvo, vraćajući se sa vojskom u Carigrad, na kapijama grada su ga ispred okupljene svjetine himnama dočekali najviši dostojanstvenici crkve i Carstva i pružili mu krunu sa skiptrom, oboje od zlata i dragog kamenja. Prošavši kroz Zlatna vrata, ta trijumfalna povorka se uputila ulicama Carigrada. Na pozlaćenim kočijama u četveropregu, kojima se uobičajeno vozio car, nalazila se ikona Bogorodice, donijeta iz Bugarske, a ispod nje su ležale

odore i dijademe bugarskih careva. Iza kočija, na bijelom konju, jahao je car Jovan i vodio sa sobom bugarskog cara Borisa II. Zaustavivši se na jednom trgu, naredio mu je da pred stanovnicima prestonice skine sa sebe znake carskog dostojanstva, tigar od visosa i crvene cipele. Odatle se car Romeja uputio u crkvu Svete Sofije i poslije blagodarnih molitvi položio na oltar carsku krunu Bugara. Time je prestalo da postoji Bugarsko carstvo. (Prema: Diac. 158.4-159.2, Scul.31054-69; Zon. XII 1977). * Tako je romejskom caru Jovanu Prvom Cimiskiji pošlo za rukom ono što su uporno samo pokušavali mnogi vasiljevi prije njega i uzaludno gubili glave, da uništi državu Bugara na Balkanu, i ponovo uspostavi granice vizantijskog carstva na Dunavu, u koje su opet ušle i sve srpske zemlje.

Ali, nakon smrti cara Jovana I Cimiskije, centralna vizantijska vlast, vlast Romeja, počela je naglo da slabi. Kao oslabljene i posebno ranjive pokazale su se periferije toga carstva. U Makedoniji je izbio ustanak četvorice braće koja su imala starozavjetna imena: David, Mojsije, Aron i Samuilo. Ustanak se naglo širio i ubrzo je osvojen najveći dio današnjeg Balkana. Vođstvo ustanka, a potom i carska kruna, pripali su najmlađem od četvorice braće, Samuilu, jer su dvojica starije braće u borbi poginula u nejasnim okolnostima, a treći, Aron, pogubljen je na zapovijed samog Samuila. Rezultat ovog ustanka je bio stvaranje velikog carstva, u čiji sastav su ušli cijela Makedonija, stara Bugarska, Epir, Tesalija i sve srpske zemlje do obala i ostrva Jadranskog mora. Neujedinjena i posvađana srpska vlastela, oblasni gospodari i udeoni knezovi su se samo pitali kakva će biti njihova dalja sudbina i položaj u novoj državi. Samuilo je sebe proglasio za cara. Kako bi ukrasio svoju pobjedu i proglašenje za cara, uradio je isto kao i car Romeje Jovan I Cimiskija, kada se nakon pobjede i rušenja bugarskog carstva vraćao u Carigrad. Bili su tu i kruna sa skiptrom od zlata i dragog kamenja, i trijumfalna povorka, i pozlaćena kočija sa četveropregom za kojom je na bijelom konju jahao Samuilo. Za njim su išli vezane i bugarske i vizantijske velmože, koje je zarobio i vodio ih sada u trijumfalnoj povorci, kako bi mu ukrasili pobjedu. Tada je sebi obećao da će ovakvu trijumfalnu povorku prirediti ponovo, ali ne ovdje u Prespi, sadašnjoj prestonici, već i u samom Carigradu, gdje će se u crkvi Svete Sofije krunisati za cara svih Romeja, kako je to uradio i Jovan I Cimiskija, samo nekoliko godina ranije, nakon pobjede i rušenja bugarskog carstva. Biće tu opet carske insignije, i kruna sa skiptrom od zlata i dragog kamenja, i trijumfalna povorka, i pozlaćena kočija sa četveropregom za kojom će na bijelom konju, opet, jahati Samuilo.

Velmože i drugi vladari, pa i običan narod samo su se pitali kako Samuilo, jedan običan pobunjenik, pa makar on bio i pobjednik u ustanku, može sam sebe krunisati i proglasiti za cara, ako vlast od neba dolazi, ako je ona od Boga data. Tako se smatralo oduvijek, ne samo u carstvu Romeja, da se ono što dolazi od Boga ne može na silu uzeti. Taj ko tako čini, njega će stići neka velika kletva i kazna - govorilo se u narodu.

Više teorijski nego stvarno, tvorci ovog carstva su ga vezali za srušeno bugarsko carstvo kako bi sebi obezbijedili kontinuitet, a time i pravni osnov i potrebni autoritet. Sve se ovo vidi i po tome što Samuilo za svoju prestonicu nije uzeo Veliki Preslav, prestonicu srušenog bugarskog carstva, već je to odabrao u svojoj rodnoj Makedoniji, prvo Prespu, a zatim Ohrid, gdje je prenio i sjedište patrijaršije. Ta ideja o kontinuitetu između bugarskog i Samuilovog carstva dobro se mogla primijeniti i na crkveno-političkom planu kako bi nova crkvena organizacija u Samuilovoj državi imala pravni osnov svoga postojanja. Car Samuilo je vladao prilično dugo (976 - 1014), ali je sve vrijeme bio uznemiravan od strane Vizantije (čije je teritorije prigrabio), na čijem se prijestolu sada nalazio sposoban i vješt vojskovođa, car Vasilije (976 - 1025). Vasilije je sa svojim saveznikom, dukljanskim kraljem Jovanom Vladimirom, čije su se oblasti, takođe, graničile sa Samuilovim carstvom, pripremao napad na Samuilovu državu. Osjetivši to na vrijeme, Samuilo je oko 998. pokrenuo vojni pohod prema sjeveru i porazio i zarobio kralja Jovana Vladimira, a srpske zemlje opustošio sve do Zadra i zatim se, opet, preko srpskih zemalja Bosne i Raške, vratio nazad, paleći, pljačkajući i robeći sve redom. Osveta je bila i strašna i teška, i srpske zemlje su opustošene. Od dana kada se Samuilo vratio sa tog uspješnog ratnog pohoda, pobjede će biti sve rjeđe, a porazi sve češći. Samuilovo carstvo se počelo postepeno smanjivati i

slabiti, ponajviše zbog čestih vizantijskih vojnih upada, čime su istočne granice postale veoma nesigurne i pomjerale se sve više prema zapadu. U odlučujućoj bici 1014. godine, kod Strumice, bio je do nogu potučen, a njegova vojska potpuno razbijena. Tada je izgubio više od polovine svojih teritorija, a on se jedva spasio. Tako se i sam Samuilo uvjerio u vječnu istinu da ljudska duša jednako teško podnosi i pobjede i poraze. Sada je spoznao i ono što mu se ranije samo činilo da zna, a to je da je lakše zadobiti pobjedu, nego izdržati da iz nje ne proizađe poraz. Po naredbi moćnog i okrutnog vizantijskog cara Vasilija, 14000 zarobljenih Samuilovih vojnika je oslijepljeno. Samo svakom stotom ostavljeno je po jedno oko, da bi mogao voditi one koji su potpuno slijepi nazad Samuilu. Kad je ovaj vidio tragediju svoje vojske, presvisnuo je od tuge. To je bio kraj Samuilovog carstva, koje se naglo pojavilo, ali i nestalo kao kap kiše u pustinji. Nakon toga, vizantijski car Vasilije trijumfalno ulazi u Carigrad, a ispred njega, kao svezano roblje, išli su carica Marija, Samuilove kćeri, makedonske velmože i ohridski patrijarh Jovan. Iako ohridska arhiepiskopija, ranije patrijaršija u Samuilovom carstvu, nije sada imala cijelo ono područje koje je pokrivala u doba Samuila, ipak su još uvijek pod njenom jurisdikcijom ostala ogromna područja, koja su naseljavala i uglavnom većina bila srpska plemena. Pokorivši cijelo područje nekadašnjeg Samuilovog carstva, vizantijski car Vasilije II je svuda obnovio vizantijsku vlast i postavio vizantijske zapovjednike. Ohridsku autokefalnu patrijaršiju nije ukinuo, nego ju je samo degradirao na nivo arhiepiskopije i potčinio joj sve eparhije na cijelom području bivše Samuilove države. Ova degradacija bila je sasvim normalna, jer u jednom carstvu mogla je postojati samo jedna patrijaršija, i to samo ona u Carigradu, kao centru Istočnog rimskog carstva. Sve ovo što se dogodilo sa Samuilom i njegovim carstvom imaće i dalekosežne posljedice za kasnije stvaranje samostalne srpske države na današnjem Balkanu (čije je pravo i izvorno ime poluostrvo Helm – kako se i zvalo u to vrijeme). Iako su srpske zemlje nakon propasti Samuilova carstva ponovo ušle u sastav Vizantije, one su, ipak, dobile nešto veću samostalnost. Kod srpskih knezova, vlastele i oblasnih gospodara sada će se sve češće javljati svijest o potrebi ujedinjenja svih srpskih zemalja i stvaranja jedinstvene srpske države kako bi se uspješnije branili od moćnijih zavojevača i sa zapada i sa istoka, i sa sjevera i sa juga.

Prema većini naših i stranih historičara može se vidjeti da je nakon stvaranja i uspona srpske države često dolazilo do perioda razdora, nesloge i kriza koje su trajale do pred kraj jedanaestog vijeka. Od tada, pa do početka trinaestog stoljeća, vladar Srbije je nosio titulu velikog župana. Presto se nasljeđivao po starom patrijarhalnom redu, pa je poslije smrti velikog župana vlast prelazila u ruke njegove mlađe braće. Dinastija Nemanjića je prekinula taj tradicionalni i patrijarhalni nasljedni red, i uvela primogenituru. Prije Stefana Nemanje, Srbijom su vladali Uroš I i Uroš II, kao i njihova braća. Poslije njih, za svega desetak godina, u borbi za presto učestvovalo je šest kandidata: tri brata Uroša II (Primislav, Beloš i Desa), pa i tri Nemanjina starija brata Tihomir, Stracimir i Miroslav. Raška je polovinom XII vijeka u borbi za prevlast sa Zetom izašla kao pobjednik, i raški veliki župan Desa je uspio da ovlada velikim njenim dijelom, a zatim je odmah tražio i način da se oslobodi vizantijskog uticaja. Tadašnji moćni vizantijski car Manojlo Komnin je to na vrijeme osjetio i odmah krenuo sa velikom vojskom na Rašku. Veliki župan Desa je zbačen sa prestola i zarobljen, a vlast je pripala četvorici braće Tihomiru, Stracimiru, Miroslavu i Nemanji, sinovima moćnog udionog kneza Zavide, koji je bio izdanak jedne stare vlastelinske porodice. Nije poznato da li su oni bili u nekom bližem srodstvu sa Urošem II. Iako je, kao najstariji od četvorice braće, Tihomir dobio titulu velikog župana, vizantijski car je dodijelio na upravu značajne dijelove zemlje i ostaloj trojici braće koji su postali udioni knezovi. Tako je najmlađi Nemanja dobio na upravu oblasti oko Ibra, Toplice, Rasine i Reke, a kasnije i Dubočice kod Leskovca. Iako je bio najmlađi među svojom braćom, vizantijski car ga je nekoliko puta pozivao u svoj ratni tabor i primao na razgovore. U tim razgovorima mladi udioni knez je svojom mudrošću zadivio moćnog vizantijca.

- *Bio sam zadivljen mudrošću mladog čovjeka*- često je kasnije govorio vizantinski vladar.

Uskoro će Nemanja zadiviti vizantijskog cara i svojom čeličnom voljom, kojom je, kao raški župan, počeo da prikuplja srpske zemlje. Zadiviše ga još više i strašnim udarcima svoga mača, predvodeći svoje odrede i eskadrene u oslobađanju mjesta i gradova u kojima je u većini živjelo srpsko stanovništvo. Sa Nemanjom i njegovim potomstvom je tako osnovana i započela svoje djelovanje dvestogodišnja sveterodna dinastija Nemanjića – Sveta Loza Srpska.

K R A J

O AUTORU

PETAR STOJAKOVIĆ je rođen 1945. godine. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1970, a postdiplomske studije završio na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 1978. godine. Doktorsku disertaciju u oblasti psiholoških nauka odbranio je 1980. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu gdje i radio kao profesor do juna 1994. godine. Nakon toga prelazi na Filozofski fakultet u Banjoj Luci gdje ostaje od penzionisanja i gdje i sada živi. dosta je istaživao i proučavao vezu psihologije sa drugim naukama, a posebno vezu psihologije i literarnog stvaralaštva. Do sada je objavio mnoge naučne i stručne radove u oblasti psihologije (trideset knjiga – naučnih monografija i udžbenika). Kao naučni radnik i predavač radio više godina na univerzitetima SAD i Kanade. U 2010. godini izabran je za inostranog člana Srpske akademije obrazovanja (SAO) u Beogradu. Uporedo sa radom na univerzitetu bavio se i književnim radom i do sada je napisao šest romana, dvije zbirke pripovjedaka kao i tri toma eseja o knjigama i stvaraocima. Nešto više o autoru i njegovom radu čitaoci mogu saznati preko njegovog vebajta: www.petarstojakovic.rs.ba a njegova e-mail adresa je: petarstojakovic@yahoo.com

ABOUT THE AUTHOR

Petar Stojaković was born in 1945. He graduated from the Faculty of Philosophy in Sarajevo. He finished his postgraduate studies at the Faculty of Philosophy in Belgrade and he got his PhD title at the Faculty of Philosophy in Sarajevo, where he later worked as a professor of psychology. After that he got a job as a professor at the Faculty of Philosophy in Banjaluka, where he worked until his retirement. He published many scientific and expert essays in the field of psychology (thirty books), as well as textbooks for psychology for all the levels of education, from preschool to the university level. As a scientist and a lecturer in the field of psychology, he dealt with studying the connection between psychology and other sciences, especially literature (the connection between psychology of creativity and literature). He worked at universities in the USA (he was included in Fulbright program several times) and Canada for many years. In 2010 he was chosen for a foreign member of the Serbian Academy of Education in Belgrade. Beside his work at the university and his scientific work, he did literary work and he wrote six novels, two collections of short stories and three volumes of essays on books and writers until now. He lives in Banjaluka (The Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina) and he is still engaged in scientific and literary work.

